

Contents ▪ Obsah

ARTICLES ▪ STATE

- P. Baumann: *Are Quantifier Phrases Always Quantificational? The Case of 'Every F'* [in English] 143
- H. Yi: *Delayed Fission and the Standard Psychological View of Personal Identity* [in English] 173
- I. Dragoun: *Is McDowell's Virtuous Person Omniscient or Schizophrenic?* [in English] 192
- P. Sousedík – D. Svoboda: *Millovo pojetí čísla [Mill's Conception of Number; in Czech]* 201
- T. Došek: „*Co je dosažitelné ze žebříku, mě nezajímá.*“ *Analýza a kritika resolutní interpretace Logicko-filozofického traktátu [“Anything that can be reached with a ladder does not interest me.” The Analysis and Criticism of the Resolute Reading of Tractatus Logico-Philosophicus; in Czech]* 222

DISCUSSIONS ▪ DISKUSIE

- L. Bielik: *K prezentácii paradoxu havranov a novej záhady indukcie. Odpoveď Eugenovi Zeleňákovi [On the Presentation of the Raven Paradox and the New Riddle of Induction. A Reply to Eugen Zeleňák; in Slovak]* 251

BOOK REVIEWS ▪ RECENZIE

- J. Raclavský: H. Field, *Saving Truth from Paradox* [in Czech] 262

M. Vacek: L. Novák, D. D. Novotný, P. Sousedík, D. Svoboda (eds.), <i>Metaphysics: Aristotelian, Scholastic, Analytic</i> [in English]	266
M. Mikušiak: V. Kolman, <i>Idea, číslo, pravidlo</i> [in Slovak]	270

REPORTS ▪ SPRÁVY

M. Vacek: <i>The Israel Philosophy Association 16th Annual Conference</i> [in English]	277
--	-----

Are Quantifier Phrases Always Quantificational? The Case of 'Every F'^{*}

PIERRE BAUMANN

Departamento de Filosofía. Universidad de Puerto Rico, Río Piedras
PO Box 21572. San Juan, PR 00931-1572. Puerto Rico
pdbaumann@gmail.com

RECEIVED: 16-11-2012 • ACCEPTED: 03-01-2013

ABSTRACT: This paper argues that English quantifier phrases of the form 'every F' admit of a literal referential interpretation, contrary to the standard semantic account of this expression, according to which it denotes a set and a second-order relation. Various arguments are offered in favor of the referential interpretation, and two likely objections to it are forestalled.

KEYWORDS: Determiners – Generalized Quantifier Theory – Gricean pragmatics – quantifiers – reference.

1. Introduction

English noun phrases of the type 'every F', such as 'every bottle', 'every book', or 'every student attending the class' are taken to be paradigmatic examples of quantificational noun phrases, or quantifier phrases (QPs) for short.¹ 'Every F' is said to be quantificational in the sense that it does not

^{*} I am grateful to Stephen Neale for his comments on an earlier draft of this paper and for several stimulating conversations on the topics discussed here.

¹ Throughout this paper, single quotes will be used for mentioning linguistic expressions and for short direct quotations within the body of the text; double quotes will be used as scare quotes.

refer to specific objects (it is not a referential expression like the proper name ‘New York’ is supposed to be, for instance), but instead has a set (denoted by the nominal element ‘F’) and a second-order relation or set (denoted by the determiner ‘every’) as its complex semantic value. The determiner ‘every’ is represented in logic as $\forall x$, the universal quantifier; and indeed, ‘every’, along with ‘all’, ‘each’, and ‘any’, are considered to be the standard English counterparts of the universal quantifier. The mainstream and nearly universal² view is that if any natural language expressions have a quantificational semantics, then QPs constructed out of these determiners that correspond to $\forall x$ surely do.

In this paper I challenge the mainstream view, arguing that ‘every F’ may be literally interpreted referentially. I will show that this QP can have multiple objects as its semantic value, instead of the quantificational (set + second-order relation) normally ascribed to it. The same considerations apply to ‘all Fs’, ‘any F’, and ‘each F’, but here we will concentrate on just ‘every F’ for the sake of clarity. The main conclusion to be drawn is that the standard semantic account of QPs fails to countenance a semantically significant referential interpretation of an important class of English QPs, epitomized by ‘every F’.

The discussion is organized as follows. §2 briefly reviews the standard semantic account of ‘every F’. §3 gives reasons for concluding that ‘every F’ may have objects as semantic values. §4 further articulates this claim in terms of the well-known and philosophically important referential/attributional distinction. §§5–6 defend this conclusion against two possible objections. §7 offers some concluding remarks.

2. The standard semantics of ‘every F’

Over the last thirty years, quantification in natural language has been extensively investigated and one theory has emerged as the standard theory of QPs, namely, Generalized Quantifier Theory (GQT). The origins of GQT are in Mostowski (1957) and Lindström (1966). The theory was developed in important ways by Montague (1974), Barwise – Cooper (1981), Higginbotham – May (1981), Westerståhl (1985), and Keenan – Stavi

² The sole exception in recent philosophy seems to be Strawson (1950, 1952); more on Strawson’s position in §3 below.

(1986). A very helpful recent reference is Peters – Westerståhl (2006). This section discusses in an informal manner the main ideas of GQT, with the aim of providing a background for the discussions of subsequent sections. It is beyond the scope of this paper to offer a detailed presentation of the theory. There are a number of good expositions of GQT; see, for example, Westerståhl (1989), Keenan – Westerståhl (1997), Glanzberg (2006), and Peters – Westerståhl (2006). See also Szabolcsi (2010) for a more polemical discussion of the theory.

The core claim of GQT is that the semantic (= truth-conditional) value of a determiner such as ‘every’ is a set of sets (or, alternatively, a property of properties).³ More precisely, the determiner is said to denote⁴ a *relation* between sets. The relation expressed by the determiner is said to hold between the set denoted by the nominal element with which it is associated in the subject of a sentence (‘F’) and the set denoted by the verb phrase (VP) of the sentence. For example, consider (1).

- (1) Every bottle is empty.

GQT offers the following analysis of (1). The VP ‘is empty’ denotes the set of empty things. The subject QP ‘every bottle’ is broken down into its component parts, the determiner ‘every’ and the common noun ‘bottle’. ‘Bottle’ denotes the set of bottles. ‘Every’ then relates the two sets in a certain way. Specifically, ‘every’ is taken to denote the subset relation. Thus, the sentence ‘Every bottle is empty’ is taken to express that the set of bottles is a subset of the set of empty things.

The very same analysis applies to the closely related determiners ‘all’, ‘any’, and ‘each’ as well. For instance, the sentence ‘All renates are cordates’ is interpreted as expressing that the set of renates is a subset of the set of cordates. ‘Any Woody Allen movie is worth watching’ means that the set of Woody Allen movies is a subset of the things that are worth watching. And ‘Each student presents a paper’ is taken as expressing that the set of students is a subset of the set of entities presenting a paper. Other determiners are treated in a similar fashion. In the case of ‘some’, for example, the determiner is taken to express the non-disjointness relation. Thus, the sen-

³ For ease of exposition, the following discussion is in terms of sets rather than properties.

⁴ By “denote” I mean “to have as truth-conditional value”.

tence ‘Some flowers are green’ is taken to express that the set of flowers overlaps the set of green things.

The relational view of determiners may be traced back to Frege (1884/1980, §47). The essence of the view is clearly stated by Frege in (1892/1997):

[T]he words ‘all’, ‘every’, ‘no’, ‘some’ are prefixed to concept words [predicates]. In universal and particular affirmative and negative utterances we express relations between concepts and indicate the specific nature of these relations by means of these words. (Frege 1892/1997, 187)

One of the advantages of such a relational analysis of determiners is that these natural language expressions may be given explicit definitions in terms of well-understood mathematical notions. For instance, ‘every’ (‘all’, ‘any’, ‘each’) and ‘some’ would be defined as follows:⁵

Every_U (X, Y) iff $X \subseteq Y$.

[Sets X and Y, which belong to a universe U, satisfy the binary relation ‘Every’ if and only if set X is a subset of set Y.]

Some_U (X, Y) iff $|X \cap Y| \geq 1$.

[Sets X and Y, which belong to a universe U, satisfy the binary relation ‘Some’ if and only if the intersection of X and Y has a cardinality equal to or greater than 1.]

Definitions in terms of sets and relations can be given for a variety of other natural language determiners. (For details, see any of the references mentioned above.)

A consequence of the relational and second-order “meaning” of such determiners is that both the determiners and the QPs they form are barred from having objects as their semantic value. Determiners such as ‘every’ cannot denote objects, since according to GQT their semantic value is a relation between sets. QPs such as ‘every bottle’ cannot denote objects either, since the components of a QP do not denote objects. In the case of ‘every bottle’, for example, the phrase is composed of two elements, a determiner

⁵ Since ‘every’ is the English counterpart of $\forall x$, $\forall x$ is then to be understood as a second-order predicate taking the first-order schema within its scope as its argument. This is of course just the standard Fregean construal of the quantifier.

and a noun. Neither expression has objects as its semantic value: nouns denote sets and determiners express relations between sets.

According to GQT, therefore, QPs do not belong to the semantic category of expressions that have objects as their semantic value (a category that is usually held to include proper names, pronouns, and demonstratives). The “semantic category” of an expression may be defined by the kind of semantic value it has; and as we have just seen, according to GQT, QPs denote relational rather than objectual semantic values.

What evidence supports this standard semantic account of quantifiers? A common argument involves a comparison with names. The argument goes as follows.⁶ We are asked to consider a pair of sentences, one of which contains a name and the other a QP of extreme generality, such as ‘everything’. For instance:

- (2) Sam weighs 300 lbs.
- (3) Everything weighs 300 lbs.

It is noted that on the surface the two sentences appear similar, in that they both seem to predicate the property of weighing 300 lbs. to whatever the subject noun phrase expresses. It is assumed that ‘Sam’ has an object as semantic value, Sam, and it is asked whether ‘everything’ could similarly have an object as semantic value. Then it is wondered what sort of object everything could be. On (reasonable) metaphysical grounds it is rejected that everything could be an object; for if it were, it would be at the same time a particular object and all objects, i.e. everything there is. It is concluded that in general, unlike names, QPs do not denote particular objects. Then a second hypothesis is put forward: perhaps ‘everything’, like a predicate, denotes a *set* of objects. So (3) would now be interpreted as saying that the set of all objects is identical or coextensive with the set of objects that weigh 300 lbs. Plausibly enough, the hypothesis predicts that (3) is false (not everything in the world weighs 300 lbs.). However, it is observed that the same analysis returns the wrong results for (4):

- (4) Nothing weighs 300 lbs.

‘Nothing’ (on the foregoing reasoning) would denote the empty set. But then, every member of the empty set also belongs to the set of things that

⁶ My summary of this standard argument is based on Glanzberg (2006).

weigh 300 lbs.: trivially so. Hence (4), contrary to what we would expect, is true. On the basis of this absurd result, the hypothesis that a QP might denote a set of objects is rejected. Therefore, it is concluded that QPs denote neither objects nor sets of objects; they must stand for something else. Taking a cue from Frege's interpretation of certain determiners as second-order "concepts", it is alleged that for many natural language determiners, including 'every', to construe them as second-order relations explains much of the behavior we intuitively attribute to them, while at the same time avoiding wrong results. So it is concluded that determiners express relations between sets, viz. the set denoted by the nominal element in the subject and the set denoted by the sentence's VP. From this conclusion, plus the assumptions that nouns refer to sets and that the semantic value of a complex expression is built out of the semantic values of its parts, it is further concluded that QPs such as 'every F' do not denote objects, but a set and a second-order relation.⁷

3. Evidence conflicting with the standard account of 'every F'

It cannot be denied that GQT is a rich and well-developed theory that succeeds in explaining a great deal of the behavior of natural language QPs. But one might wonder whether the disanalogy with names constitutes an adequate evidential basis for the theory. No matter how mathematically elegant and productive a semantic theory for a natural language expression may be, it still has to square with the facts of usage. The GQT claim that determiners express second-order relations between sets is at bottom an empirical claim.⁸ The Fregean-derived relational view of determiners, with its consequence that QPs cannot denote objects, has not always enjoyed its

⁷ Another argument is the following. For logical reasons, the sentence 'Sam weighs 300 lbs. or Sam doesn't weigh 300 lbs.' can't be false, and the sentence 'Sam weighs 300 lbs. and Sam doesn't weigh 300 lbs.' can't be true. But 'Every student weighs 300 lbs. or every student doesn't weigh 300 lbs.' may be false and 'Some student weighs 300 lbs. and some student doesn't weigh 300 lbs.' may be true. Hence the QPs 'every student' and 'some student' must differ logically from the proper name 'Sam'.

⁸ As is generally recognized by the originators and expositors of GQT; see, e.g., Peters – Westerståhl (2006, 18).

present hegemonic status. In (1952), Strawson argued that QPs could be used to refer:⁹

The curious assumption implicit in regarding the quantificational logic as adequate for the analysis of ordinary categorical utterances [utterances beginning with a quantifier such as ‘all’, ‘some’, ‘no’, etc.] in general is, roughly speaking, the assumption that the only subject-predicate utterances [utterances ‘in which we use one part of our sentence to play the referring role and the remainder to play the ascriptive or classificatory role’] are utterances in the singular; that all other categorical utterances are positively or negatively existential. But of course we can *refer to*, and *talk about*, the members of a group collectively in just the same way that we can refer to and talk about an individual member of a group. Compare an utterance made in the words ‘Miss Robinson has gone home’ with an utterance made in the words ‘All the members of the Robinson family have gone home’. The grammatical subject of each sentence is used to refer; in the one case, to an individual, in the other, to the members of a group. (Strawson 1952, 182, emphasis in the original)

Strawson’s view that QPs may be used to refer to multiple individuals seems to have been mostly overlooked in recent philosophical discussions on the semantics of QPs.¹⁰ To my knowledge, only Neale (1990) and Bach (1994, Ch. 12) have admitted that QPs may be used to refer. Neale’s views

⁹ Also, in (1950, 344) Strawson says: ‘[T]hese expressions [expressions beginning with ‘all’ and ‘some’] are most commonly used in the referring way’. For Strawson, of course, “[m]entioning”, or “referring”, is not something an expression does; it is something that someone can use an expression to do’. (Strawson 1950, 326)

¹⁰ Linguists have paid attention to Strawson’s examples, but they have focused on the question of presupposition (i.e. on the fact that the examples seem to show that certain English QPs carry a presupposition of existence of objects) and not on the issue of reference proper. See, e.g., de Jong – Verkuyl (1985), Partee (1987), Diesing (1992), and Heim – Kratzer (1998, 153-163), who also quote the above passage from Strawson. Strawson’s examples of the referential use—‘All John’s children are asleep’ (p. 176) and ‘All the members of the Robinson family have gone home’ (quoted above)—could be reasonably cited as cases where QPs seem to presuppose the existence of objects, viz. John’s children in the first case and the members of the Robinson family in the second. But this is relatively uncontroversial, since these QPs contain an expression widely admitted to carry existential presuppositions, namely ‘the’. (‘All John’s children’ is usually viewed as a surface form of ‘all of the children of John’.)

will be addressed in more detail in §6. At present, a few more examples should be provided to cement the notion that a QP may be used to refer. Consider the following, which is modeled on an example of Bach's (1994, 244).

- (5) A few examples will show how QPs may be used to refer.

In (5) the QP 'a few examples' is being used to refer to the examples to follow. As Bach points out, such a referential use could be made explicit by adding a clause that specifies the examples in question, as in (6):

- (6) A few examples, namely the ones presented here, will show how QPs may be used to refer.

For Bach, if a 'namely...' clause may be inserted to make explicit the reference, then one may be reasonably sure that the QP is being used to refer to multiple individuals. Consider another example:

- (7) Some chapters are about proper names.

As a response to a question about the contents of Bach's book, (Bach 1994), 'some chapters' in (7) may be used to refer to Chapters 7 and 8, which concern proper names. This reference can be made explicit using Bach's 'namely...' formula:

- (8) Some chapters, namely Chapters 7 and 8, are about proper names.

It would seem that the referential *use* of QPs can hardly be debated. The question, then, is whether such a use is of semantic significance. That is to say, the issue worth investigating would seem to be whether utterances containing QPs may have different truth conditions, and diverging truth-values, depending on whether the QP is interpreted referentially (as having multiple objects as semantic value) or according to its standard GQT semantics.

In what follows it will be argued that the referential use of 'every F' is indeed semantically significant. Specifically, it will be argued that if 'every F' is interpreted referentially, the utterance containing it will have truth conditions involving particular objects, and not the set of objects that are F plus the subset relation, as ordained by GQT. Put another way, if 'every F'

is interpreted referentially, the utterance will express an “object-dependent proposition” and not an “object-independent proposition”.¹¹

Bach denies that the referential use of a QP is semantically significant in this sense. He holds that from a strictly semantic point of view, QPs are non-referring expressions:

Semantically, quantifier phrases do not denote and are not referring expressions (strictly literal uses of quantifier sentences express general propositions), but our examples have shown that they also have referring uses. (Bach 1994, 248)

As we shall see in §6, Neale also rejects that the referential interpretation of a QP is semantically significant. For both Bach and Neale, sentences containing QPs semantically express object-independent propositions; in no case do their truth conditions include particular objects. What is Strawson’s position? Strawson, after all, appears not only to be the first¹² to rec-

¹¹ Following Neale (1990, 49-50, fn. 1), by an object-dependent proposition I mean a proposition (thought, truth-conditional content) whose existence (whether conceived of abstractly or as a mental entity, no position on this will be taken here) essentially depends upon the existence of a particular object. Put in terms of utterances and truth conditions, an utterance has object-dependent truth conditions if they include a particular object. For example, a condition for the truth of ‘François is French’, uttered with the intent to talk about a known individual named ‘François’, is that there be a known object named ‘François’. (François’ being a member of the set of French things is another condition for the truth of the utterance.) In propositional parlance, ‘François is French’ expresses an object-dependent proposition whose existence depends on the object François. By an object-independent or general proposition we then understand a purely qualitative or descriptive proposition, a proposition whose existence is not dependent on the existence of any particular object; and correspondingly, an utterance has object-independent truth conditions if no known or specific individual is included among these truth conditions.

¹² Well, Strawson was perhaps the first contemporary philosopher of language to recognize the referential use of a QP, but possibly the first recorded referential use is one that appears in Homer’s *Odyssey*. The Cyclops has been told by Odysseus that Odysseus’s name is ‘Nobody’ (or ‘No man’). Battling Odysseus, he desperately cries out to his friends, ‘Nobody is killing me!’, but he fails to get them to come to his aid. Here the Cyclops is interpreting ‘nobody’ referentially, with unpleasant consequences for him partly as a result, while his friends, understanding the phrase in a non-referential manner, figure he’s doing just fine. Lewis Carroll’s *Alice in Wonderland* and *Through the*

ognize the referential use of a QP, but also the tension between the “official”, logical construal of these expressions and their everyday referential uses. To extract Strawson’s view on the semantic significance of the referential use of a QP is a tricky matter, however, since he is writing at a time prior to the development of GQT, Chomskyan linguistics, Tarski-Davidson truth-theoretic semantics, and the current debate on semantics-pragmatics distinction. Here we will not venture a guess as to what Strawson’s view on all the relevant issues would have been.

Let us now turn to the following example, which serves to demonstrate the semantic significance of the referential reading of ‘every F’. Consider (1) again.

- (1) Every bottle is empty.

Suppose two people, A and B, are talking about four bottles sitting on a counter in front of them. A utters (1), intending to refer to the bottles by using ‘every bottle’. B, correctly recognizing this intention, interprets A as using the subject QP of (1) as a whole to refer to the four bottles on the counter. That is, B understands A to be asserting something about these four bottles and not about bottles in general or the set comprised of these four bottles: viz. that the bottles are empty.

Our claim, then, is that the truth of what is expressed by (1) in this situation depends on the four bottles’ being empty. It is only if *these* particular bottles are empty that what A said, the proposition expressed by his utterance of (1) in this context, is true.

Once again, the question is not whether ‘every bottle’ can be used to refer to particular bottles; Strawson, Bach, and Neale have already argued that many QPs may be used to refer. The issue rather is whether the referential use results in truth conditions different from those predicted by the GQT analysis. We have seen in the previous section what the GQT analysis for (1) is. According to this analysis (1) expresses the general proposition that the set of bottles is a subset of the set of empty things; (1) is true just in case the set of bottles *is* a subset of the set of empty things. So if this analysis is correct, the interlocutors’ interpretation of ‘every bottle’ as referring to the four bottles on the counter will likely have to be explained extra-

Looking Glass also contain various examples of referential uses of QPs. Thanks to Stephen Neale (conversation) for the *Odyssey* example.

semantically; a hearer's referential interpretation does not endow the phrase with an objectual semantic value in this context.

The following reasons support the opposing view that in this context, 'every bottle' literally (i.e. semantically) denotes the four bottles and (1) expresses an object-dependent proposition.

First, in this case 'every bottle' seems replaceable without a marked loss of semantic content by four names for the four bottles or a plural demonstrative phrase containing a QP of greater specificity. Names and demonstratives are considered paradigmatic referring expressions.¹³ For instance, 'every bottle' could be replaced as follows:

- (9) Bottle 1, Bottle 2, Bottle 3, and Bottle 4 are empty.
- (10) These/those four bottles are empty.

In (9) the conjunction of names specifies (in an artificial way, of course) the four bottles the speaker is referring to and in (10) the demonstrative phrase 'these/those four bottles' does the same. Intuitively, (1) (as uttered in the context described above), (9) and (10) appear to express the same proposition and to have the same truth conditions. In each of the three cases the utterance is true if and only if the particular bottles are empty.

Just to clarify, it is not being claimed here that in *all* cases 'every F' may be replaced without remainder by a conjunction of names or a plural demonstrative phrase. In other cases, including perhaps also referential uses in contexts different from the one described above, the QP imparts the additional information that the bottles in question are all the bottles which possess the property of being empty; i.e. that those are all the empty bottles there are. But in many other, perfectly quotidian cases, such substitutions seem acceptable.¹⁴

¹³ This is not to deny that demonstratives and demonstrative phrases have non-referential uses. For an extensive discussion of non-referential uses of demonstrative phrases, see King (2001). (King's discussion, though extensive, may still be viewed as incomplete—cf. Neale 2007.)

¹⁴ Also, to avoid any misunderstanding, the claim is that (1), (9), and (10) have the same *truth conditions* (or propositional content), not the same *meaning*, if by "meaning" we mean literal, descriptive, "dictionary" meaning. Clearly, the three sentences have different meanings in this sense since they contain different expressions. In general, the correspondence between sentence meanings and truth conditions/propositional contents is many-to-many. For instance, the sentence 'I am thirsty' uttered by A and the sentence 'I am thirsty' uttered by B have one and the same meaning, but have different

Second, the objectual semantic value of ‘every bottle’ and the object-dependence of (1) in this context would seem to be confirmed by a report of what A said that contained a plural pronoun referring to the bottles.¹⁵ Like names and demonstratives, pronouns are also considered prototypical referring expressions.¹⁶ For example, it seems that (11) is true:

(11) A said that they [the four bottles] are empty.

But if (11) is true (and it intuitively seems to be), then this can only be because the embedded sentence expresses the same proposition as (1). In other words, the truth of (11) piggybacks on the truth of (1), where ‘every bottle’ is interpreted to express objects.¹⁷

truth conditions/propositional contents, which involve A and B respectively. Conversely, the sentences ‘I am thirsty’ and ‘The winner of the marathon is thirsty’ have different meanings, but the same truth conditions/propositional content if the denotations of ‘I’ and ‘The winner of the marathon’ are the same.

¹⁵ It might be objected that to appeal to reports of what is said in a given context demonstrates very little about the semantics of an expression, since, as Bach (2002) and others have argued, such “seemingly semantic intuitions” are problematic for a variety of reasons. In general I sympathize with this concern, but in this case it seems to me that the situation is very simple and sufficiently defined to justify employing this kind of argument, which, in any case, is pervasive in philosophy. At any rate, it is easy enough to imagine an empirical test of speakers’ intuitions regarding the truth conditions of the above sentences: Just ask subjects whether the sentences are true or false relative to certain situations (including the one described above). The situations need not be explained in words; following a suggestion by Récanati (2004, 15) on the issue of intuitions of sentences’ truth conditions, an even better method would be to present the situations as pictures or animations. This is just one possibility; an in-depth exploration of this topic is beyond the scope of this paper.

¹⁶ This is also not to deny that pronouns have non-referential uses. Bezuidenhout (1997), citing an example in Schiffer (1995), argues that pronouns may be used attributively.

¹⁷ It might be argued that this is an example of unbound cross-sentential anaphora, and that there are analyses that would treat ‘they’ in (11), not as a referring expression, but as having the quantificational semantic value expressed by its antecedent in (1), ‘every bottle’. One such analysis would be Neale’s (1990, Ch. 5). Neale’s analysis may be better illustrated by altering the example. Suppose A utters (1*):

(1*) Every bottle is empty. I’ll put them in the recycling bin.

The pronoun ‘them’ in the second sentence is anaphoric on the QP ‘every bottle’ in the first; by ‘anaphoric’ is meant that the pronoun is supposed to have the same semantic

Third, expressions for ‘every’ in other languages encode natural gender. An expression that possesses natural gender (as opposed to “grammatical” gender¹⁸) encodes the information that the things to which the expression applies are sexed. Interestingly, the majority of referring expressions in English and other languages encodes natural gender. To be used correctly, the referring expression’s gender must correspond to the referent’s sex. One example of a language in which the word for ‘every’ encodes natural gender is German. To be used properly to refer, the German counterpart of ‘every

value as the previously mentioned phrase, which serves as its ‘antecedent’. Neale’s claim is then that ‘them’ in the second sentence does not refer to particular objects, the individual bottles, but has a quantificational semantic value similar to the one standardly ascribed to ‘every bottle’. How does the pronoun carry the quantificational semantic value of its antecedent (or a semantic value that is very similar)? According to Neale, unbound, cross-sententially anaphoric pronouns such as ‘them’ in (1*) have the semantics of definite descriptions. For example, ‘them’ in (1*) would have the same semantics as the plural definite description ‘the bottles’. For Neale, definite descriptions have a quantificational (relational) semantics, just as QPs of the form ‘every F’ do. So in (1*), the pronoun (qua definite description) and the antecedent QP both expresses a set and what he calls a ‘maximal’ relation—a relation ‘exhausting the range of the predicate’ with which it combines (1990, 180). In (1990) Neale supports this analysis by showing how, for a variety of sentence sequences containing different types of QP, treating the anaphoric pronoun in the sequence as a definite description yields the truth conditions that we would intuitively ascribe to them. (In essence, according to Neale’s analysis, the anaphoric pronoun is an “E-type” pronoun.)

While Neale’s analysis seemingly applies to (1*), and hence appears to undermine the “pronoun co-reference” argument in favor of the referential reading of ‘every F’ that is being made above, it is unclear that it applies to (11). For (11) can be discursively disconnected from (1) and still be true. For one thing, in our example it is not the speaker of (1), A, but a different person (say, B) who utters (11). For another thing, B can utter (11) hours, days, weeks, etc., after A’s utterance of (1), and what she expresses still appears true. Suppose B utters (11) several days after A uttered (1), and that she points to the bottles as she makes her utterance. In this case B’s use of ‘they’ is unequivocally referential. ‘They’ denotes the bottles B is pointing to. The problem is that though the pronoun is referential in this case, what is expressed by (11) still appears true. In sum, Neale’s analysis does not seem adequate when further contextual details are filled in.

¹⁸ Grammatical gender is a morphological feature of words of certain languages. A word’s having grammatical gender is unrelated to the question whether the word applies to sexed things. It should be emphasized that the argument above concerns natural gender, and not any morphological or syntactic features (such as agreement) of the expressions in question.

F' (*jede/r/s* F)¹⁹ must correspond to the sex of the things referred to, if they are sexed.²⁰

Now, from the fact that *jede/r/s* possesses natural gender it doesn't follow that it is a referring expression. (Though the fact that the majority of referring expressions in English, German, and other languages possesses natural gender is certainly very suggestive.) What does follow is that the QP encodes descriptive information. That is to say, the expression *describes* the entity to which it applies; it specifies one of its attributes. In the case of *jede/r/s*, the QP specifically encodes the information that the entity is gendered.²¹ Why is this relevant to the semantics of 'every F'? Because this information seems incompatible with the semantic value ascribed to 'every F' (or rather, *jede/r/s* F) by GQT. For it would be absurd to suggest, for instance, that the subset relation supposedly expressed 'every' is a sexed entity. In contrast, the gender information is entirely compatible with the claim that 'every F' may have objects as semantic values, since objects may be gendered.²²

¹⁹ *Jede* is the nominative feminine form, e.g. *jede Frau* ('every woman'); *jeder* is the nominative masculine form, e.g. *jeder Mann* ('every man'); *jedes* is the nominative neuter form, e.g. *jedes Auto* ('every car').

²⁰ A couple of notorious exceptions are *Weib* ('woman') and *Mädchen* ('girl'), which have feminine natural gender, but neuter grammatical gender. When combined with these words, *jede/r/s* must take neuter gender.

²¹ It would be reasonable to assume that a QP may encode further information besides natural gender. However, it is unnecessary to guess as to the nature of this further information, if any. For our purposes, the important thing is that QPs sometimes *do* encode descriptive information.

²² It might be objected that the German *keine* ('no', as in 'no bottle') also encodes natural gender, but that in this case a referential interpretation is impossible, since there can be no plausible objectual referent for a negative QP. The GQT analysis of a sentence containing a negative QP, like 'No bottle is empty', is the following: $|B \cap E| = \emptyset$, where B = the set of bottles and E = the set of empty (unfilled) things. The GQT interpretation is then that the cardinality of the intersection of the two sets is identical to the empty set. So the challenge, in other words, is to produce an example of a negative QP used to talk about gendered things for which the referential interpretation gives the right truth conditions of the sentence and GQT the wrong ones. This challenge can be met. Consider the following situation. Speaker and hearer are talking about two women known to them, Andrea and Brianna, who have both won a writing contest. The speaker says, '*Keine Gewinnerin lebt in London*'. ('No (fem.) winner (fem.) lives in London'.) Here the speaker intends to talk about these two specific women, Andrea and Brianna.

In conclusion, the reasons to think that ‘every F’ admits of a semantically significant referential interpretation are the following:

1. In many cases (though not all), it seems that ‘every F’ can be replaced by a conjunction of names of objects without loss of semantic content. (I.e. the QP may be replaced by a conjunction of names and the resulting sentence will have the same truth conditions as the original.)
2. In many cases (though not all), it seems that ‘every F’ can be replaced by a plural demonstrative phrase, e.g. ‘these/those Fs’, without loss of semantic content. (I.e. the QP may be replaced by a plural demonstrative phrase and the resulting sentence will have the same truth conditions as the original.)
3. The truth of a report of what was said by the utterance of a sentence containing ‘every F’ will piggyback on the truth of a sentence in which the QP is interpreted referentially. The report will contain a plural referring term that is co-referential with the quantifier in the original sentence.
4. In other languages, QPs possess natural gender, a fact seemingly incompatible with their GQT semantics but compatible with a referential interpretation positing an objectual semantic value.

He would say (and his interlocutor would agree) that his utterance is true if and only if Andrea and Brianna do not live in London; only in this circumstance would the utterance be true. (In set-theoretic terms, the utterance is true iff the two women are members of the set of things that do not live in London.) This is the referential interpretation. On the GQT analysis, on the other hand, the utterance is true just in case the cardinality of the intersection of the set of female winners (which may be contextually restricted—see §5 below) and the set of people who live in London is identical to the empty set. Something as general as this was not what the speaker intended or what the hearer understood in the situation. So, far from being an objection to the “gender argument” given above, the fact that negative QPs may have gender actually *supports* it, since it would be absurd to think that the intersection relation, or even the entire set-theoretic statement involving the empty set, is a gendered entity. It is only if one assumes that the GQT analysis is always the correct one that this fact about negative QPs would seem compelling; but of course, to make this assumption is to beg the question against the account developed here.

4. 'Every F' and the referential/attributional distinction

One way of characterizing the two interpretations of 'every F', the quantificational/relational GQT interpretation and the referential one presented in the previous section, is to say that 'every F' admits of the referential/attributional distinction. The referential/attributional distinction is usually associated with Donnellan (1966), though Dominic (1984, 124-126) traces it all the way back to the theological writings of Antoine Arnauld. (See also Neale (1990, xii-xiii) for the distinction's twentieth century lineage.)

In (1966) Donnellan argued that the referential /attributional distinction applies to definite descriptions. The distinction has since been claimed to hold for other types of expression as well: Chastain (1972) proposes that it holds in the case of indefinite descriptions; Bezuidenhout (1997) in the case of pronouns;²³ and Martinich (1977) and Bezuidenhout (1997) in the case of proper names. In suggesting that 'every F' also admits of the referential/attributional distinction, we draw on an interpretation of the distinction that has its origins in Hornsby (1977) and Kaplan (1978) and has been elucidated further in Neale (1990, Ch. 2) and Récanati (1993, 278-279).

According to this interpretation, the referential/attributional distinction is a distinction between two types of proposition (seemingly) literally expressed by a sentence containing an expression to which the distinction is said to apply. For instance, the referential /attributional distinction for definite descriptions is a distinction between two types of proposition (seemingly) literally expressed by a sentence containing a definite description in subject position, i.e. a sentence of the form 'The F is G'. When used referentially, the sentence expresses an object-dependent proposition. The sentence expresses a truth if and only if the intended referent in the situation is G. When used attributionally, on the other hand, the sentence expresses an object-independent proposition. The sentence expresses a truth if and only if there exists an object and that object (and no other) is both F and G.

When used attributionally, in other words, the sentence will have the kind of truth conditions specified by Russell in (1905). According to Russell's classic analysis, sentences of the grammatical form 'The F is G' have the underlying "logical form" $\exists x[Fx \wedge \forall y(Fy \rightarrow y = x) \wedge Gx]$, which, informally put, says that there is one unique thing that is both F and G. Here

²³ As mentioned in footnote 17, Neale (1990) also argues that not all uses of pronouns are referential.

the logical notation allows us to see clearly how the attributive use of the (singular) definite description would result in the expression of a general proposition. We see that the quantificational (relational) meaning imputed to 'the' relates two sets, F and G. Specifically, it ascribes to F the higher-order properties of being uniquely instantiated and being non-disjoint from G. Although on Russell's account 'The F is G' is true if and only if there is an object that uniquely instantiates F, the logical notation makes it clear that no particular object has been singled out; the existential quantifier ranges over arbitrary objects represented by variables. It doesn't pick out any particular member of the set F, but generalizes over the whole set. In short, the sentence expresses general information; it expresses a relation between two properties.

It is worthwhile to review briefly the first of the examples in Donnellan (1966) in order to better bring out the contrast between the referential and attributive uses and their semantic consequences. Donnellan asks us to consider (12):

- (12) Smith's murderer (i.e., the murderer of Smith) is insane.

Suppose A encounters the body of Smith, which shows signs of having been murdered in a gruesome way. In uttering (12) in these circumstances, A may be understood as using the description 'Smith's murderer' attributively. That is, A is saying that there is some unique individual who is the murderer of Smith and whoever this individual is, he or she is insane. The claim is a general one: someone or other murdered Smith and this person is insane.

Let us now suppose that A has not seen the body, has no direct knowledge of the circumstances of Smith's murder, and is sitting at the trial of Jones, who has been arrested and charged with the murder. Jones is behaving in a very strange way. Suppose further that A is convinced of the prosecution's case against Jones. In uttering (12) in this second situation, A may be understood as using 'Smith's murderer' referentially, to point to the individual before her, at whom she is looking. The proposition expressed by (12) in this situation is a proposition about Jones; and it is true if and only if Jones is insane. Donnellan stresses that A succeeds in referring to Jones by means of the description 'Smith's murderer' even if in fact it was not Jones who murdered Smith, but someone else, say Robinson. The description may be interpreted as referring to Jones even if Robinson murdered Smith, or even if Smith wasn't murdered at all.

This example, like the others that Donnellan discusses in (1966), exploits the possibility of a misdescription, of a situation in which the satisfier of the description and the object referred to in the situation are not identical. Presumably, the reason he lays so much emphasis on the possibility of misdescription is to highlight the contrast between the two kinds of use in a vivid way. Because of Donnellan's focus on the misdescription cases, one might be led to think that such misdescription cases effectively furnish the contrast between the two uses, or that misdescription cases demonstrate the semantic significance or even the downright semantic ambiguity presented by the referential use of definite descriptions. However, as Récanati (1993, 281-282) points out, this would be a mistake. The semantic ambiguity theorist must rest his case not on the misdescription examples, but on the cases in which the description's satisfier and the intended referent in the situation are identical.

Be that as it may (we do not have the space to get into the debate on the semantics of descriptions here), if the referential/attributive distinction is understood in the manner described above, it would seem to apply to 'every F'. As we said above, the usual interpretation cashes out the distinction in terms of the types of proposition expressed by a sentence containing an expression admitting of the distinction. The referential interpretation yields an object-dependent proposition and the attributive interpretation an object-independent proposition. Now, it is in these precise terms that the referential and quantificational/relational GQT interpretations of 'every F' were explained in the previous section. We said that when (1) is interpreted quantificationally according to the GQT analysis, the sentence expresses an object-independent proposition. The sentence expresses a truth just in case the set of bottles is a subset of the set of empty things. In this case 'every', like 'the' on the Russellian construal, denotes a second-order relation between sets of arbitrary objects. Thus, we may say that the quantificational interpretation of 'every F' corresponds to the attributive reading. On the other hand, when (1) is interpreted referentially as in the example presented in §3, the sentence may be taken to put across an object-dependent proposition; (1), as uttered in the context described above, would be true just in case certain individual bottles are empty. Thus, like definite descriptions, 'every F' also admits of a referential reading.

As in the case of definite descriptions, the referential and "attributive" interpretations of 'every F' are semantically significant, in the sense that an utterance containing the expression will have different sets of truth condi-

tions (will express different types of proposition), depending on whether it is interpreted attributively or referentially.

Now, not all philosophers believe that the referential/attributional distinction is of theoretical importance. No opinion on this matter is proffered here. The point of this section was merely to show that our claim that sentences containing ‘every F’ may have two different sorts of truth conditions, object-dependent and object-independent, could be expressed in terms of this distinction.

5. The Narrowing Objection

The next two sections consider and respond to two objections that might be made against the idea that ‘every F’ may be interpreted as having objects as semantic values. First, it might be objected that this idea confuses reference with the restriction (or “narrowing”) of the quantifier to a specific set by the context. To make the objection concrete, let us focus once again on (1).

- (1) Every bottle is empty.

The objection then is that in the situation presented above, where, we argued, ‘every bottle’ semantically denotes the four bottles on the counter, there is narrowing but no referring.²⁴

The objection observes that, in general, QPs used in real-life conversations are contextually restricted.²⁵ They do not have universal values. In the situation presented above, ‘bottle’ should not be construed as denoting the set of all bottles, but rather the contextually and implicitly restricted set of the four bottles on the counter. Accordingly, ‘every’ should not be interpreted as ranging over the set of all bottles either, but over the set comprised by the four bottles on the counter.

The problem, the objection continues, is that the restricted reading of the QP and the alleged referential interpretation are indistinguishable, in

²⁴ This objection was made to me by Robert Fiengo via electronic correspondence.

²⁵ We set aside the issue of how exactly such contextual restriction is supposed to work. A prominent proposal in philosophy on quantifier domain restriction is Stanley’s (Stanley 2000; Stanley – Szabó 2000; and Stanley 2002). This proposal, however, has many difficulties. We cannot go into these here. For criticisms of Stanley’s strategy, see Bezuidenhout (2002), Récanati (2002), Rett (2005), Collins (2007), and Neale (2008).

the sense that (1) will have the same truth value, regardless of whether ‘every bottle’ is interpreted referentially or according to a restricted quantificational reading. The worry is that if the referential interpretation cannot be distinguished from the restricted quantificational reading, the referential interpretation might be illusory. The objector, in other words, challenges us to produce an instance in which (1), where ‘every bottle’ is interpreted referentially, yields a different truth-value from (1), where ‘every bottle’ is interpreted as contextually restricted.

This objection fails for the following reasons. First of all, it is plausible to suppose that the essential differences that exist between particular objects, on the one hand, and sets of objects, on the other, would be at least tacitly clear to the interlocutors in the example concerning (1). Certain things may be truly predicated of the set of the four bottles on the counter that may not be truly predicated of the four individual bottles, and vice-versa. For example, (13) is true but (14) seems false:

- (13) The set of these four bottles on the counter is such that it has a lower cardinality than the set of natural numbers.
- (14) These four individual bottles on the counter (or: Bottle 1, Bottle 2, Bottle 3, and Bottle 4) are such that they (each individual one) have a lower cardinality than the set of natural numbers.

(13) is true but (14) seems false, since the property of having a certain cardinality is a property that can only be properly ascribed to a set of things. Here we are talking about the individual bottles themselves, and not the unit set made up of each bottle.

Likewise, (15) seems true but (16) false:

- (15) These four individual bottles on the counter (or: Bottle 1, Bottle 2, Bottle 3, and Bottle 4) are made of very thin and breakable glass.
- (16) The set of these four bottles on the counter is such that it is made of very thin and breakable glass.

What (15) says might be true of the bottles, but clearly (16) is false, since sets, as abstract entities, are not made of very thin and breakable glass.²⁶

²⁶ As pointed out by an anonymous reviewer of this journal, sentences (14) and (16) might be viewed as meaningless rather than false, since they (or the propositions ex-

But even if the differences between a set and a particular object are not implicitly assumed or understood by the interlocutors, it *is* possible to produce an example showing that (1) may have diverging truth-values, depending on whether ‘every bottle’ is interpreted referentially or quantificationally. This possibility would decisively refute the objection being entertained. That (1) may yield diverging truth-values, depending on whether it is interpreted referentially or quantificationally, can be demonstrated by formulating a mistake case analogous to the misdescription scenarios Donnellan (1966) devised to illustrate the referential/attributive distinction.

For instance, suppose the speaker isn’t wearing his glasses and is looking at the counter from some distance away. What he mistakes for bottles are really four bottle-shaped vases. The vases are empty; they have no liquid in them. By uttering (1), has he said something true or false? On the GQT interpretation of ‘every bottle’ in uttering (1) he certainly hasn’t uttered a truth, since (1) in this case is analyzed as saying that the set of four bottles on the counter is a subset of the set of empty things. The sentence is true just in case the set of four bottles on the counter *is* a subset of the set empty things. But there is no set of four bottles on the counter, so the sentence cannot be true.²⁷ However, there does seem to be a sense in which what the speaker said is true. The speaker is thinking of those four objects at which he is looking. He is claiming that these objects are devoid of contents and he is right about this. His charitable audience, who recognizes his intention and knows which objects he is referring to, would judge that his utterance of (1) is true (or true enough). It is true *of* those objects, that they are empty. Therefore, to say that ‘every bottle’ has the four bottles on the counter as its semantic value is not the same thing as saying that this QP is contextually restricted to the set of four bottles on the counter.

pressed by them) mix up entities of different semantic types. This is of no real consequence to the main point being made above; it can be reformulated in terms of meaninglessness instead of falsehood. However, in order to avoid making unnecessary assumptions or prejudging any semantic (or pragmatic) issues, I prefer to speak simply of truth and falsehood. I’m grateful to this reviewer, whose comments aided in several improvements to the paper.

²⁷ As von Stechow (1994, 7) notes, while the first-order schema $\forall x(Fx \rightarrow Gx)$ is true even if Fx is true of nothing (in virtue of the definition of the material conditional), natural language QPs such as ‘every F’ do not seem to allow for vacuous truth.

6. The Gricean Objection

The second objection accepts that a QP may on occasion be interpreted as referring to particular objects, but denies that such an interpretation is semantically significant (in the sense of “semantically significant” explained above in §3). The second objection thus appraises the consequences of the referential interpretation of ‘every F’ differently than we do, and proposes an alternative explanation of it.

The second objection would explain the referential interpretation of ‘every F’ by means of Grice’s pragmatics (see Grice 1967a/1989), as follows. In a given context, someone may use a sentence containing a QP to implicate a proposition concerning certain contextually salient objects. However, the fact that a speaker may so use a sentence containing a QP implies nothing about the semantics of the expression. The quantifier’s semantics are still given by GQT. The sentence containing it should not be taken to express an object-dependent proposition as a result of the referential use. The sentence literally expresses a relation between sets. The object-dependent proposition understood in the context is an implicature; it is not *what is said* (in Grice’s technical sense of “say”) by the utterance of the sentence.²⁸

This Gricean line is explicitly taken by Neale (1990) in the course of his well-known rebuttal of the incompleteness objection to Russell’s Theory of Descriptions.²⁹ The objection, originally raised by Strawson (1950, 332–333), notes that a great many definite descriptions used in ordinary speech are “incomplete”, in the sense that they do not explicitly provide conditions that are specific enough to pick out a unique object satisfying them. Yet in uttering sentences containing incomplete definite descriptions, communi-

²⁸ What is said by a speaker, according to Grice, is ‘closely related to the conventional meaning of the words (the sentence) he has uttered’ (p. 25), plus the disambiguation of any ambiguous expressions in the sentence and the assignment of referents to any indexical or context-dependent expressions it might contain. As currently used, the term ‘what is said’ refers to the proposition, thought, or truth-conditional content expressed by a sentence uttered in a conversation.

²⁹ Neale’s stance on the semantic significance of referential uses of QPs and definite descriptions has since changed. Neale (2004a) represents his current thinking on this issue in connection to definite descriptions. Neale (2004b) and (2009) present his overall view on referring. Here we will nevertheless continue to use Neale (1990), since the position expressed in that work may be seen as the best available statement of the Gricean Objection.

cators nevertheless often succeed in expressing true propositions. Since, to take Strawson's example, the sentence 'The table is covered with books' may be used to make a true utterance despite the existence of many tables, Russell's analysis, according to which the proposition expressed by the sentence is true just in case there is one table in the universe, cannot be correct.

Neale counters that definite descriptions, like other QPs,³⁰ can be similarly incomplete, but we wouldn't want to say that these other quantifiers should be interpreted referentially. As an illustration of Neale's point, consider (17).

(17) All renates are cordates.

The QP in (17) is incomplete: 'all renates' doesn't explicitly delimit the domain over which it ranges. The speaker could be saying that everything in the universe that has a kidney is also something that has a heart, or that everything currently alive on planet Earth that has a kidney has a heart. Or suppose the speaker is a biologist studying newly discovered life forms on Mars. After much fieldwork and analysis, she reports to her colleagues back on Earth, 'All renates are cordates'. In uttering (17), she is saying that all renates *on Mars* are also cordates. In this case, the domain of quantification is implicitly and contextually restricted to the class of renates on Mars.

Hence the question of whether the domain of quantification is implicit or not, and if it is, how to identify it, is independent of the question of whether the QP may be taken to have objects as semantic values. Neale's argument is that just because a QP is often incomplete doesn't mean that it needs to be ascribed a referential interpretation; by analogy, the incompleteness of many definite descriptions (such as 'the table') doesn't justify ascribing a second, referential semantics to definite descriptions.

Neale is correct that incompleteness doesn't entail reference, but his assumption that QPs do not admit of a truth-conditionally significant referential interpretation is contestable. Neale allows that depending on the context, certain utterances could give the impression that a QP may have objects as values. However, he unequivocally rejects the possibility that this may be more than mere appearance. He presents the following example, concerning 'everyone':

³⁰ As mentioned above, Neale believes, like Russell, that 'the' is a determiner with a quantificational semantics like 'every', 'all', and 'some'.

Suppose it is common knowledge that Smith is the only person taking Jones' seminar. One evening, Jones throws a party and Smith is the only person who turns up. A despondent Jones, when asked the next morning whether his party was well attended, says,

[18] Well, everyone taking my seminar turned up fully intending to inform me that only Smith attended. The possibility of such a scenario, would not lead us to complicate the semantics of 'every' with an ambiguity; i.e., *it would not lead us to posit semantically distinct quantificational and referential interpretations of 'everyone taking my seminar'*. (Neale 1990, 87-88, emphasis added)

This passage makes it plain that Neale rejects a semantically significant referential interpretation for QPs. It also makes it plain that his argument against the semantic ambiguity thesis for definite descriptions crucially turns on the assumption that QPs are quantificational/relational and do not admit of a referential interpretation. Here, though, the issue is not incompleteness so much as the appearance of reference. But the structure of the argument is the same: the appearance of reference created by certain uses of QPs does not sanction a semantic ambiguity for these expressions; by analogy, the appearance of reference created by certain uses of definite descriptions should not lead us to posit a semantic ambiguity in their case, either. According to Neale, the referential use of 'everyone taking my seminar' to say something about Smith is to be explained by recourse to Gricean pragmatics: the proposition about Smith seemingly expressed by the sentence is not literally expressed, but only implicated in the context. And this is also his overall strategy against the challenge posed by referential uses of definite descriptions to Russell's Theory of Descriptions. For him, the semantics of definite descriptions is given by Russell's theory. In a given context, however, communicators may derive through Gricean procedures an object-dependent proposition from the utterance of a sentence containing a definite description.

While Neale is perhaps right to maintain that Gricean procedures adequately explain the understanding of a proposition about Smith from an utterance of (18) in the context he describes, there are reasons to doubt that such a Gricean explanation (i.e. one that involves deriving an implicature from the utterance of a sentence literally expressing a different proposition) will work for all cases. In particular, one may doubt whether such a Gricean explanation works for (1) in the context we described above. We

argued above that in this case it is (1) itself, as uttered by A in the context we described, which expresses an object-dependent proposition about the four bottles on the counter.

One way to show that the objectual semantic value of ‘every bottle’ is part of what is said by A’s utterance of (1), and not part of something she implicates, is by demonstrating that the objectual semantic value figures in the truth conditions of a larger sentence in which (1) is embedded. If the four particular bottles that are the values of ‘every bottle’ in this case are included in the truth conditions of a utterance that contains (1)—i.e. if these four objects are part of what is said by this larger utterance—then they can’t be part of an implicature generated by an utterance of (1). For Grice, information is either part of what is said or part of what is implicated (Grice 1967b/1989, 41).

Take once again the situation described in §3. Suppose B replies to A:

- (19) If every bottle is empty, then you can put them in the recycling bin.

Or, suppose that B walks over to the bottles and, looking at them more closely, corrects A by saying:

- (20) Not [it is not the case that] every bottle is empty; look, this one is half full.

The truth of (19) would seem to depend on whether the particular bottles are empty, and not on whether the set of bottles-on-the-counter is a subset of the set of empty things. For the consequent contains a pronoun (‘them’) that is co-referential with ‘every bottle’. And in (20), the sentence following the semi-colon, which contains the demonstrative phrase ‘this one’, can only be properly interpreted if the QP in the first sentence is also interpreted referentially.^{31,32} As (20) itself implies by the inclusion of ‘look’,

³¹ Once again, it may be objected that both the anaphoric pronoun ‘them’ and the anaphoric demonstrative phrase ‘this one’ may be ascribed quantificational semantic values, and hence that the presence of these expressions in (19) and (20) does not by itself show that the antecedent QP has an objectual semantic value. A proper reply to this objection would require going into the semantics of pronouns, definite descriptions and demonstrative phrases in considerable detail. This we cannot do here. The remarks made above must thus stay at an intuitive level. But though intuitive, they are nevertheless plausible. Footnote 17 sketches a possible reply to this objection: to interpret the

the situation is one in which the communicators have the bottles in front of them, so that B may rely on perceptual evidence in order to determine A's informative intention to refer to those specific bottles.

Let us recapitulate the conclusions of the last two sections. We entertained two possible objections to the referential interpretation of 'every F'. The first, which might be called the Narrowing Objection, claimed that the referential interpretation of 'every F' and the narrowing of the QP are being run together in the example presented in §3, which purported to illustrate the existence of such an interpretation. Why are the referential interpretation and the restricted quantificational interpretation not the same thing?

1. It is plausible to suppose that people at least tacitly know the differences between objects and sets. (The differences can of course be pointed out to them explicitly, if need be.)
2. It is possible to concoct "mistake cases" analogous to misdescription examples, which reveal the difference.

The second, Gricean Objection, acknowledges the possibility that QPs may be interpreted referentially, but denies that this interpretation is semantically significant. Instead, the object-dependent proposition seemingly expressed when a quantifier is interpreted referentially is merely pragmatically conveyed, as an implicature, in the context. Against this objection it was argued:

The object-dependent proposition can be shown to be what is said by embedding the sentence containing the QP in a larger sentence. The larger sentence will also have truth conditions involving particular objects, and not sets and relations.

expression in question according to one of the proposed quantificational analyses might turn out not to be convincing, once the context is described in greater detail.

³² As noted by an anonymous reviewer, the two cases are unlike in that in (19) 'them' is anaphoric whereas in (20) 'this one' is deictic. However, the fact that 'this one' is deictic in (20) corroborates rather than undermines the referentiality of 'every bottle', since 1) a quantificational interpretation of deictically used NP is absurd and 2) this fact is easily compatible with a referential interpretation of the QP; indeed, otherwise we're left without a plausible explanation for the co-reference of the two NPs.

7. Conclusion

I have argued that QPs of the form ‘every F’ admit of a literal referential interpretation. This means that they may have multiple objects as their semantic or truth-conditional value, instead of the complex quantificational denotation standardly ascribed to them. A sentence containing ‘every F’ could thus literally express an object-dependent proposition and have truth conditions involving specific objects known to speaker and hearer.

The tradition of interpreting the determiner ‘every’ as the universal quantifier $\forall x$ is certainly well-grounded philosophically and mathematically; but, as I hope to have shown, it does not always agree with the facts of natural language. I also hope to have defused two possible objections to the referential interpretation developed here.

The referential interpretation of ‘every F’ constitutes a counterexample to the widely held view, neatly expressed by Borg, that ‘all noun phrases are either quantifier expressions or referring terms’³³ (2000, 230). Instead, it lends credence to a very different view, which contends that these expressions are intrinsically neither quantificational nor referential, but may be literally interpreted either way depending on the context and intentions of the speaker. They are “semantically underdetermined”, and the task of determining their truth-conditional values is really a pragmatic and not a semantic one; hence the label “truth-conditional pragmatics” given to this view by some of its main proponents (e.g. Récanati 2011). The arguments presented in this paper are of course not sufficient to establish this broader thesis, and this was not our aim. However, they do support the notion that the semantics of quantifiers is not as tidy as current semantic theory would have it.

References

- BACH, K. (1994): *Thought and Reference*. Oxford: Oxford University Press.
 BACH, K. (2002): Seemingly semantic intuitions. In: Campbell, J. – O’Rourke, M. – Schier, D. (eds.): *Meaning and Truth*. New York: Seven Bridges Press, 21-33.
 BARWISE, J. – COOPER, R. (1981): Generalized quantifiers and natural language. *Linguistics and Philosophy* 4, 159-219.

³³ This is also the view, expressed in virtually the same terms, that Neale held early on in (1990) and (1993). See, e.g., (1990, 6).

- BEZUIDENHOUT, A. (1997): Semantics, pragmatics, semantic underdetermination, and the referential/attributive distinction. *Mind* 106, 375-409.
- BEZUIDENHOUT, A. (2002): Truth-conditional pragmatics. *Philosophical Perspectives* 16, 105-134.
- BORG, E. (2000): Complex demonstratives. *Philosophical Studies* 97, 229-249.
- CHASTAIN, C. (1972): Reference and context. In: Gunderson, K. (ed.): *Minnesota Studies in the Philosophy of Science VII: Language, Mind, and Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 194-269.
- COLLINS, J. (2007): Syntax more or less. *Mind* 116, 805-850.
- DIESING, M. (1992): *Indefinites*. Cambridge, MA: MIT Press.
- DOMINICY, M. (1984): *La naissance de la grammaire moderne: langage, logique et philosophie à Port Royal*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- DONNELLAN, K. (1966): Reference and definite descriptions. *Philosophical Review* 75, 281-304.
- VON FINTEL, K. (1994): *Restrictions on Quantifier Domains*. Ph.D. dissertation, Department of Linguistics and Philosophy, MIT.
- FREGE, G. (1884/1980): *The Foundations of Arithmetic*. Trans. by J.L. Austin. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- FREGE, G. (1892/1997): On concept and object. Trans. by Max Black. In: Beaney, M. (ed.): *The Frege Reader*. Oxford: Blackwell, 181-193.
- GLANZBERG, M. (2006): Quantifiers. In: Lepore, E. – Smith, B. (eds.): *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 794-821.
- GRICE, H.P. (1967a/1989a): Logic and conversation. The William James Lectures, Harvard University. Revised version in Grice, H.P., *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 22-40.
- GRICE, H.P. (1967b/1989b): Further notes on logic and conversation. The William James Lectures, Harvard University. Revised version in Grice, H.P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 41-57.
- GRICE, H.P. (1989): *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HEIM, I. – KRATZER, A. (1998): *Semantics in Generative Grammar*. Oxford: Blackwell.
- HIGGINBOTHAM, J. – MAY, R. (1981): Questions, quantifiers, and crossing. *Linguistics Review* 1, 41-79.
- HORNSBY, J. (1977): Singular terms in contexts of propositional attitudes. *Mind* 86, 31-48.
- DE JONG, F. – VERKUYL, H. (1985): Generalized quantifiers: the properness of their strength. In: van Benthem, J. – ter Meulen, A. (eds.): *Generalized Quantifiers in Natural Language*. Dordrecht: Foris, 21-43.
- KAPLAN, D. (1978): Dthat. *Syntax and Semantics* 9, 221-243.
- KEENAN, E.L. – STAVI, J. (1986): A semantic characterization of natural language determiners. *Linguistics and Philosophy* 9, 253-326.
- KEENAN, E.L. – WESTERSTÄHL, D. (1997): Generalized quantifiers in linguistics and logic. In: van Benthem, J. – ter Meulen, A. (eds.): *Handbook of Logic and Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 837-893.

- KING, J. (2001): *Complex Demonstratives: A Quantificational Account*. Cambridge, MA: MIT Press.
- LINDSTRÖM, P. (1966): First-order predicate logic with generalized quantifiers. *Theoria* 32, 186-195.
- MARCUS, R. B. (1993): Modalities and intensional languages. Reprinted in her *Modalities: Philosophical Essays*. New York: Oxford University Press, 5-23.
- MARTINICH, A.P. (1977): The attributive use of proper names. *Analysis* 37, 159-163.
- MONTAGUE, R. (1974): The proper treatment of quantification in ordinary English. In: Thomason, R. (ed.): *Formal Philosophy*. New Haven: Yale University Press, 247-270.
- MOSTOWSKI, A. (1957): On a generalization of quantifiers. *Fundamenta Mathematicae* 44, 12-36.
- NEALE, S. (1990): *Descriptions*. Cambridge, MA: MIT Press.
- NEALE, S. (1993): Term limits. *Philosophical Perspectives* 7, 89-114.
- NEALE, S. (2004a): This, that, and the other. In: Reimer, M. – Bezuidenhout, A. (eds.): *Descriptions and Beyond*. Oxford: Oxford University Press, 68-182.
- NEALE, S. (2004b): Pragmatism and binding. In: Szabó, Z. (ed.): *Semantics vs. Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 165-285.
- NEALE, S. (2007): Heavy hands, magic, and scene-reading traps. *European Journal of Analytic Philosophy* 3, 77-132.
- NEALE, S. (2008): On location. In: O'Rourke, M. – Washington, C. (eds.): *Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry*. Cambridge, MA: MIT Press, 251-393.
- NEALE, S. (2009): Term limits revisited. In: Hawthorne, J. – Zimmerman, D. (eds.): *Philosophical Perspectives: Philosophy of Language*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 375-442.
- PARTEE, B. (1986): Noun phrase interpretation and type shifting principles. In: Groenendijk, J. et al. (eds.): *Studies in Discourse Representation Theory and the Theory of Generalized Quantifiers*. Dordrecht: Foris, 115-143.
- PETERS, S. – WESTERSTÄHL, D. (2006): *Quantifiers in Language and Logic*. Oxford: Oxford University Press.
- RÉCANATI, F. (1993): *Direct Reference: from Language to Thought*. Oxford: Blackwell.
- RÉCANATI, F. (2002): Unarticulated constituents. *Linguistics and Philosophy* 25, 299-345.
- RÉCANATI, F. (2004): *Literal Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RÉCANATI, F. (2011): *Truth-Conditional Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- RETT, J. (2005): Context, compositionality, and calamity. *Mind and Language* 21, 541-552.
- RUSSELL, B. (1905): On denoting. *Mind* 14, 479-493.
- SCHIFFER, S. (1995): Descriptions, indexicals, and belief reports: some dilemmas. *Mind* 104, 107-131.
- STANLEY, J. (2000): Context and logical form. *Linguistics and Philosophy* 23, 391-434.
- STANLEY, J. (2002): Nominal restriction. In: Preyer, G. – Peter, G. (eds.): *Logical Form and Language*. Oxford: Oxford University Press, 365-388.

- STANLEY, J. – SZABÓ, Z. (2000): On quantifier domain restriction. *Mind and Language* 15, 219-261.
- STRAWSON, P.F. (1950): On referring. *Mind* 59, 320-344.
- STRAWSON, P.F. (1952): *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen.
- SZABOLCSI, A. (2010): *Quantification*. Oxford: Oxford University Press.
- WESTERSTÄHL, D. (1985): Determiners and context sets. In: van Benthem, J. – ter Meulen, A. (eds.): *Generalized Quantifiers in Natural Language*. Dordrecht: Foris, 45-71.
- WESTERSTÄHL, D. (1989): Quantifiers in formal and natural languages. In: Gabbay, D. – Guenther, F. (eds.): *Handbook of Philosophical Logic, Vol. IV*. Dordrecht: Kluwer, 1-131.

Delayed Fission and the Standard Psychological View of Personal Identity

HUIYUHL YI

Division of General Studies, Ulsan National Institute of Science and Technology
Ulsan 689-798, Republic of Korea
huiyuhl@unist.ac.kr

RECEIVED: 03-09-2012 • ACCEPTED: 25-01-2013

ABSTRACT: Consider a specific type of fission where psychological continuity takes a branching form, and one of the offshoots comes into being later than the other offshoot. Let us say that the earlier offshoot comes into being in the left branch at t , and the later offshoot comes into being in the right branch at $t+1$. With regard to the question how many persons are involved in this case, three answers are worth considering: (i) The original subject persists up to t ; a distinct person comes into being immediately after t and continues to exist in the left branch; and the third person comes into being in the right branch at $t+1$. (ii) The original subject persists up to the moment immediately before $t+1$; a distinct person comes into being at $t+1$ and continues to exist in the left branch; and the third person comes into being in the right branch at $t+1$. (iii) The original subject continues to exist in the left branch; a distinct person comes into being in the right branch at $t+1$. For those who hold that personal identity consists in psychological continuity of some sort, the aforementioned three options exhaust the sensible ways of understanding how one persists in delayed fission. However, I argue that complications arise for each answer. Hence, delayed fission poses a challenge for the psychological approach to personal identity.

KEYWORDS: Delayed fission – fission – persistence condition – personal identity – psychological approach to personal identity.

In this article, I will argue that there is an intractable problem for the mainstream position in the psychological approach to personal identity,

which I shall dub *the standard psychological view of personal identity* (or the standard psychological view, for short). This problem involves a specific type of fission where one of the offshoots comes into being later than the other offshoot. Call this type of fission *delayed fission*. My contention is that no version of the standard psychological view can plausibly explain the persistence condition of delayed fission victims.

1. The standard psychological view and delayed fission

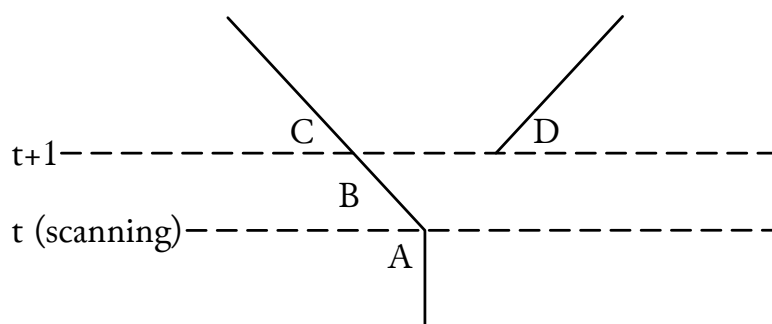
Before introducing the problem, I need to be clear about the intended target of this article. The standard psychological view has probably received the most thorough examinations by Derek Parfit (1971 and 1984) and Sydney Shoemaker (1970 and 1984), and has also been discussed by a great number of philosophers afterward.¹ Like other versions of the psychological approach to personal identity, the standard psychological view holds that a person existing at one time and a person existing at another time are identical to each other by virtue of maintaining psychological continuity of some sort, where psychological continuity consists in overlapping chains of strong psychological connectedness. A person existing at one time is strongly psychologically connected to a person existing at a different time just in case there exist a sufficient number of relevant psychological connections holding between them,² such as memories, the continuation of beliefs, desires, intentions, and other suitable psychological states/capacities and characteristics, underpinned by the right kind of

¹ For more recent discussions of the standard psychological view, see Brueckner (1993; 2005), Campbell (2001; 2005), and Noonan (2006).

² Here I follow Parfit's explication of the notions of strong psychological connectedness and psychological connections (see Parfit 1984, 205-206). Parfit suggests a rather casual view regarding what counts as a sufficient number of psychological connections for maintaining psychological continuity. He proposes that there are a sufficient number of psychological connections holding from one day to the next if their number is "*at least half* the number that hold, over every day, in the lives of nearly every actual person" (Parfit 1984, 206). Since it is not necessary to specify the correct criterion of what counts as a sufficient number of psychological connections for the purpose of this article, I will simply assume that there is a plausible criterion for determining such a number.

cause.³ The standard psychological view also holds that in a case of regular fission where two offshoots diverge at the same time, the pre-fission subject is numerically distinct from either of the two post-fission offshoots, and thus that three persons are involved in total. In this respect, this view is different from the one developed by David Lewis (1976) and other perdurantists, which claims that a regular fission case involves two distinct continuants partially overlapping each other before the fission. The standard psychological view does not allow overlaps at any time before or during the fission. In short, the standard psychological view holds that (i) personal identity consists in non-branching psychological continuity, and thus that (ii) in a regular fission case, one ceases to exist and is replaced by two distinct individuals.

Bearing in mind the aforementioned key tenets of the standard psychological view, I will now turn to the problem posed by delayed fission. Imagine a case where one's body is scanned and continues to exist, and *after some time*, a new human body is generated at a different place exactly in accordance with the scanned information. Assuming that the scanning and duplication process is successful, the person occupying the new body is psychologically exactly similar to the original person as he is at the time of the scanning. Call this case *Delayed Replication*, as diagrammed below:⁴

Mathematically speaking, a total of eight possibilities can be suggested with regard to the identities among A, B, and C:

³ Regarding the causal basis of psychological connections, Parfit thinks that the right kind of cause is any cause, as opposed to the normal cause (which requires the continued existence of the same brain) or any reliable cause (cf. Parfit 1984, 208-209). I will follow Parfit's view on the right kind of cause in this article, although most of my arguments will work with other views as well.

⁴ As the diagram suggests, A is the continuant person persisting up to t; B is the continuant person persisting between t and t+1 (exclusive—i.e., not including t or t+1); C and D are the continuant persons persisting at and after t+1 in the left branch and in the right branch, respectively.

- (1) $A \neq B$, $B \neq C$, and $A \neq C$
- (2) $A \neq B$, $B \neq C$, and $A = C$
- (3) $A \neq B$, $B = C$, and $A \neq C$ [*the First Route*]
- (4) $A \neq B$, $B = C$, and $A = C$
- (5) $A = B$, $B \neq C$, and $A \neq C$ [*the Second Route*]
- (6) $A = B$, $B \neq C$, and $A = C$
- (7) $A = B$, $B = C$, and $A \neq C$
- (8) $A = B$, $B = C$, and $A = C$ [*the Third Route*]

It is clear that (4), (6), and (7) cannot be the case because they all lead to contradiction. As for (1) and (2), neither is inconsistent; however, I do not think that (1) and (2) are worth much consideration because they are less plausible than (3), and as I shall argue later, (3) is problematic.⁵ This leaves us (3), (5), and (8) as the least untenable of all the options. I shall call them, respectively, the First Route, the Second Route, and the Third Route. Confronted with delayed fission, advocates of the standard psychological view must choose one of the three routes, since the aforementioned three routes exhaust all the sensible options. In what follows, however, I will argue that given that our persistence condition is psychological in nature, each of them yields deeply implausible implications.

2. Problems with the First Route

The First Route holds that A is not identical to B, although B is identical to C. So, on this alternative, A ceases to exist immediately after t, and a new person comes into being from that time on (in the left branch). If this is true, then we will have to conclude that a mere scanning process can

⁵ More specifically, I claim that (1) and (2) are less plausible than (3) because they have all the disadvantages of (3) that I will specify in the following section on the First Route, while they have no particular advantages over (3). (1) and (2) also share some disadvantages of (5) that are discussed in the section on the Second Route, which are not shared by (3). See footnotes 9 and 10. In arguing this way, I assume that we are continuant beings that persist for some time. Those who believe that we are ephemeral time-slice of continuant persons (see, e.g., Sider 1996; 2001, 188-208) or that the enduring self is an illusion (see, e.g., Hume 2000, Book 1, Part 4, Sec. 6) may challenge this assumption. However, I will not discuss these views here because that would take us beyond the scope of this article.

terminate one's existence without disturbing his memories, beliefs, intentions, and any other psychological features. That is very hard to believe.

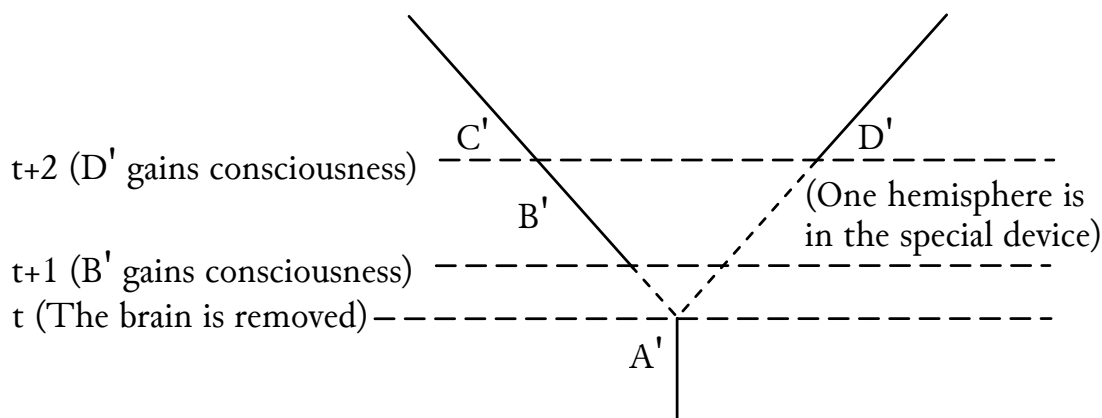
A possible defense of the First Route may resort to the distinction that Parfit draws between personal identity and what matters in survival. Parfit famously argued that what matters in survival is the preservation of psychological continuity, not personal identity *per se* (cf. Parfit 1984, 253–261). According to him, for example, what I ought to be concerned about in facing life-threatening incidents such as an imminent battle is not whether I will still exist after the incident but whether there will be someone psychologically continuous with me as I am now before the incident. Employing this idea, proponents of the First Route may argue that as long as what matters to A is preserved in B, it is immaterial whether A is identical to B or not, and therefore it is not so implausible to claim that A is not identical to B in Delayed Replication.

This response does not strike me as tenable. Even if we grant that there is a conceptual difference between personal identity and what matters in survival, and that the former, unlike the latter, carries no prudential value, this does not imply that personal identity may hold in an unprincipled way. For instance, if a theory claims for no good reason that I will suddenly cease to exist as soon as I step out of this room, though, of course, what matters to me before I go out is preserved in the person who will be just outside the room, this theory ought to be deemed implausible. Parfit has a principled answer as to the holding of personal identity: he thinks that personal identity is constituted by psychological continuity that does not take a “branching” form.⁶ In Delayed Replication, the psychological continuity holding between A and B does not take a branching form. So, on Parfit's view, it ought to be the case that $A=B$, contra the First Route. Those who argue for the First Route still need to provide a principled answer to the question why one ceases to exist while going through the scanning process in Delayed Replication.

Proponents of the First Route may try to explain away the implausibility just noted by considering a different type of delayed fission—one involving a brain transplant, as opposed to a bodily scanning process. Imagine a case where one's psychological capacities and contents are not lateralized

⁶ Some have argued that it is impossible, or at least extremely difficult, to formally define the non-branching clause in a non-circular manner (see, e.g., Brueckner 2005; Brueckner – Buford 2008). In my (2010) article, I proffer three formulations of the non-branching clause that do not involve a circular reasoning.

in the brain; his two brain hemispheres have more or less the same capacities, and they are mutually completely redundant in their psychological contents because they share most of the contents through the corpus callosum; as a result, they are almost symmetrical with respect to their psychological states/capacities, psycho-physical characteristics, etc. Suppose also that the two hemispheres are removed from the original subject's cranium, and the right hemisphere is preserved in a special device where it remains biologically functional but unconscious; it will gain consciousness once transplanted to a living human body. The left hemisphere, while in an unconscious state, is transplanted to a brainless, living human body, and a few days later the right hemisphere is similarly transplanted to a distinct living human body.⁷ Since the two brain hemispheres are quite similar to each other, each of the two resulting persons, as soon as he gains consciousness, is strongly psychologically connected to the original person before the transplant operation to almost the same degree. Call this case Delayed Division, as diagrammed below:

⁷ Some may doubt whether this case is really an example of delayed fission on the grounds that the unconscious right hemisphere may be like a brain in hibernation. On this view, there exists a person kept in existence by the right hemisphere while it is in the device, and that person is like an ordinary person in a state of dreamless sleep. Those who think this way may adapt the story as they see fit so that the adapted story is clearly a case of delayed fission. For example, one might stipulate that the right hemisphere, after removal, is to be divided into many pieces, carefully preserved in separate places without irreparable damage, and later reassembled exactly as they were before the surgery. I leave it open what the best adaptation of the story will look like. The point that I make in what follows does not hinge on the particular details of the story, but rather on its structural features. For simplicity's sake, I will assume that my previous description involving the removal and preservation of one hemisphere provides a case of delayed fission.

(The dashed line on the left-hand side between t and $t+1$ indicates the time during which the transplantation of the left hemisphere is performed. The dashed line on the right-hand side between t and $t+2$ indicates the time during which the right hemisphere is preserved in the special device.)

Since Delayed Division is structurally quite similar to Delayed Replication, proponents of the First Route, to be consistent, must hold that $A' \neq B'$. This implies that A' ceases to exist as soon as his brain is removed at t . Since the end of A' 's existence involves a rather dramatic turn of events – i.e., the removal of the brain resulting in complete loss of consciousness – a proponent of the First Route might argue that this implication is at least not as absurd as what the First Route implies about Delayed Replication: namely, that one ceases to exist as soon as his body goes through the scanning process.

However, I do not see much advantage in this maneuver because it seems to me that to hold that $A' \neq B'$ in Delayed Division is no more plausible than to hold that $A \neq B$ in Delayed Replication. To see this point, imagine that one undergoes a surgery where the surgeons remove one's right hemisphere and preserve it in a special device as described in Delayed Division. (Again, as in Delayed Division, suppose that the two hemispheres are psychologically quite similar to each other with respect to their psychological states/capacities, psycho-physical characteristics, etc.) The removed hemisphere maintains the ability to regain consciousness; but let it be stipulated that, as a matter of fact, the surgeons will never transplant the right hemisphere to a brainless living body.⁸ Meanwhile, the subject's left hemisphere remains intact and fully functional in the original body, maintaining psychological continuity with the subject before the removal of the right hemisphere. Call this case *Half-brain Removal* (see the Appendix for the diagram). I think it would be surprising if anyone denies that the subject survives the surgery in Half-brain Removal. After all, in many actual cases where a considerable amount of a patient's cerebrum is removed, people do not seem to doubt that the patient survives the surgery.

⁸ Here again, I assume that there is no person kept in (or brought into) existence by the right hemisphere while it is in the device. Those who think otherwise should revise the case as they see fit so that the brain material constituting the right hemisphere in the revised case, while restorable to a biologically functional state, fails to give rise to the existence of a person.

Now, imagine a story exactly like Half-brain Removal except that one's entire cerebrum is removed, and only the left hemisphere is transplanted to a brainless, living human body. The right hemisphere is to be kept permanently in the device. Call this case *Half-brain Transfer* (see the Appendix for the diagram). The only difference between Half-brain Removal and Half-brain Transfer is that the left hemisphere remains in the original body in the former case, but not in the latter case. According to the psychological criterion of personal identity, however, there should be no significant difference between the two cases. This is because, in either case, perfect psychological continuity is preserved between the original subject and the possessor of the left hemisphere after the surgery. Therefore, advocates of the standard psychological view should hold that if the subject in Half-brain Removal survives the surgery, then the subject in Half-brain Transfer survives as well.

But what happens in Half-brain Transfer is structurally exactly similar to what happens in Delayed Division up to the moment just short of $t+2$. Hence, if the subject in Half-brain Transfer survives the surgery, then we should conclude that the original subject in Delayed Division – i.e., A' – continues to exist up to the moment just short of $t+2$. This entails that $A'=B'$, contra the First Route.

We can recapitulate the preceding argument as follows:

- PR1: The subject in Half-brain Removal survives the surgery.
- PR2: If the subject in Half-brain Removal survives the surgery, then the subject in Half-brain Transfer survives the surgery.
- PR3: If the subject in Half-brain Transfer survives the surgery, then $A'=B'$ in Delayed Division.
- C: $A'=B'$ in Delayed Division.

Setting aside differences in minor details among the three cases (Half-brain Removal, Half-brain Transfer, and Delayed Division until just before $t+2$) as insignificant, advocates of the First Route must grant PR2 and PR3. The only way to resist the argument then is to deny PR1. But that would be tantamount to saying that the removal of half of one's brain matter terminates one's existence. From the perspective of the standard psychological view, this ought to sound as implausible as saying that a mere scanning process can terminate one's existence (given that the recipient of the left hemisphere in the Delayed Replication is strongly psychologically connected to the original person before the surgery.) One problem with the

First Route then is that it implies that a mere scanning of one's body or the removal and preservation of half of one's brain terminates one's existence.

Apart from the preceding observation, the First Route faces an even more serious problem: given the truth of the First Route, whether one survives the scanning of one's body or the transfer of one's half-brain depends on what will happen to someone else *in the future*. To illustrate this problem, consider a case exactly like Half-brain Transfer except that it has *not* yet been determined whether the surgeons will perform the operation of transplanting the right hemisphere—either they will permanently leave it in the device or they will transplant it into a living, brainless human body after a while. Call this case *Indeterminate Division* (see the appendix for the diagram). Suppose that I am the recipient of the left hemisphere shortly after the surgery. Having just gained consciousness, I seem to remember the experiences and memories of the original person before the surgery. Naturally, this leads me to believe that I have existed for a long time before the surgery. Would I be right? According to the First Route, whether I am right in holding this belief depends on what will happen to the right hemisphere in the future. If it is somehow destroyed before the surgeons perform the further surgery or if the surgeons end up not performing a further operation, then the situation would be structurally similar to Half-brain Transfer. Hence, advocates of the First Route should conclude that the person who underwent the initial surgery has survived it, which entails that I have existed before the surgery. On the other hand, if the surgeons decide to perform the surgery, and end up successfully performing the operation of transplanting the right hemisphere to a different recipient body, thereby bringing a person into existence, then the situation would be structurally similar to Delayed Division. In that case, since the First Route holds that $A' \neq B'$ in Delayed Division, proponents of the First Route should also conclude that it *turns out* that I have not existed before the initial surgery. Hence, according to the First Route, whether in Indeterminate Division I have or have not existed *in the past* before the initial surgery depends on whether there will be a recipient of the right hemisphere *in the future*. Many would find this result implausible. Suppose I, having gained consciousness after the surgery, ask myself whether I am the same person as the one who was anxious about the surgery. If the aforementioned result is correct, then I should answer, "I don't know *yet*." To answer this question, I will have to wait and see whether the right hemisphere of the original

subject will be successfully transplanted to a different human body.” The absurdity of this remark seems to me to be a sufficient reason to reject the First Route.⁹

3. Problems with the Second Route

The Second Route specifies that $A=B$ and $B\neq C$ in Delayed Replication. This implies that $A (=B)$ continues to exist until immediately before $t+1$, but ceases to exist as soon as his “replica” ($=D$) comes into being in the right branch at $t+1$. To illustrate the implausibility of this implication, imagine that you are B in Delayed Replication shortly before $t+1$. Your body was scanned a while ago (at t), and based on the information from the scanning process, someone other than you is now about to come into existence someplace else. Suppose you are not aware of these facts (perhaps you were not even informed why your body was scanned). Now, imagine that, at the very moment your “replica” comes into being, you were in the middle of uttering a sentence in a discussion with your friend. If $B\neq C$ as specified in the Second Route, we will have to conclude that you have never completed the sentence you were uttering, because you would have ceased to exist before the sentence was fully uttered. The person who completed the sentence would *not* be you. This is strikingly implausible. Your friend would not believe that her conversation partner has *just* been replaced with a different person who is bodily continuous with you (and thus looks just like you), and is psychologically continuous with you (and thus talks and thinks just like you), but who is not aware that (s)he has just come into existence. That being who completed the sentence certainly would not believe that (s)he has just come into existence with all those quasi-memories, quasi-beliefs, and quasi-intentions that seem to have been his/her own for a long time. In sum, it is hard to accept that the coming-to-be of *someone else* terminates your existence. This problem has to do with the violation of what is known as *the only x and y principle* in the literature on personal identity. This principle states that whether or not x is identical to y must

⁹ Note that the problems with the First Route that I specify in this section stem from the fact that it holds that $A\neq B$ in Delayed Replication. Since (1) and (2) in the previous section also hold that $A\neq B$, they are susceptible to these problems as well. This observation partially justifies my previous claim that (1) and (2) are less plausible than the First Route; cf. footnote 10.

depend only on the intrinsic features of the relation between them; it cannot depend on a fact about any individual other than x and y (see Noonan 2003, 129; Wiggins 1980, 96). Against the initial plausibility of this principle, if $B \neq C$ as specified in the Second Route, then your continued existence depends on whether or not “your replica” comes into being somewhere else.¹⁰

Proponents of the Second Route may respond by arguing that the standard psychological view maintains that personal identity obtains only in the absence of a concurrent competitor that is also psychologically continuous with the original subject, and that C as he is at $t+1$ is psychologically continuous with A as he is at t . The standard psychological view has it that both of the two offshoots in *regular fission* are not identical with the original subject because they are in competition: due to both offshoots being psychologically continuous with the original subject, they have an equal claim to be the same person as the original subject. Personal identity is preserved only when there is no concurrent competitor. In Delayed Replication, the argument goes, B has no concurrent competitor, and is psychologically continuous with A . Hence, the standard psychological view ought to claim that $A=B$. On the other hand, C and D are in competition. Therefore, the standard psychological view should hold that $A (=B)$ is not identical with either C or D . This is what is implied by the Second Route.

I do not find this argument convincing. For argument's sake, let us grant the defenders of the Second Route that $A=B$ in Delayed Replication (and let us refer to either A or B indiscriminately as the pre-fission subject). Nevertheless, it is questionable that C and D are in competition to be the same as the pre-fission subject as specified in the preceding argument, for it is doubtful that the relations C and D bear to the pre-fission subject are analogous to those that the two offshoots bear to the original subject in regular fission. This is because D as he is at $t+1$, unlike C as he is at $t+1$, is not psychologically connected to B as he is immediately before $t+1$, given that psychological connections must be underpinned by *some* sort of causal basis. The psychological states of D as he is at $t+1$ may be qualitatively

¹⁰ Note that the problem that I specify in this paragraph is due to the fact that the Second Route holds that $B \neq C$ in Delayed Replication. Since (1) and (2) also hold that $B \neq C$, they are susceptible to this problem as well. On the other hand, the First Route is not vulnerable to this problem, since it holds that $B=C$ in Delayed Replication. This is another partial basis for holding that the First Route is more sustainable than (1) or (2); cf. footnote 9.

quite similar to the psychological states of B as he is immediately before $t+1$. However, the psychological states of the former are not causally related to those of the latter. By contrast, the psychological states of C as he is at $t+1$ are immediately caused by the psychological states of B as he is immediately before $t+1$, just like the way in which the psychological states of the two offshoots in regular fission as they are immediately after the fission are caused by the psychological states of the pre-fission subject as he is at the moment of fission. Consequently, C as he is at $t+1$ and D as he is at $t+1$ do not stand in the same relations to B as he is immediately before $t+1$. Unlike the two offshoots in regular fission, C and D in Delayed Replication do not have an equal claim to be the same person as the pre-fission subject. The preceding argument is mistaken in claiming that D is a legitimate competitor of C in Delayed Replication.

There is a further problem for the Second Route. Since B and D are neither psychologically nor bodily continuous with each other,¹¹ we can plausibly assume that they are two distinct persons. Then, since the Second Route holds that $A=B$ in Delayed Replication, it follows that $A \neq D$. So, the Second Route yields the result that A as he is at t is identical to B as he is immediately after t , and that A as he is at t is not identical to D as he is at $t+1$. However, this result does not accord well with the standard psychological view. With respect to their psychology, B as he is immediately after t and D as he is at $t+1$ are exactly alike, and their psychological states are causally related to the psychological states of A as he is at t in exactly similar way. How is it then that only B as he is immediately after t , but not D as he is at $t+1$, is identical to A as he is at t ? If the only relevant determinant of personal identity is psychological in nature as the standard psychological view maintains, and B as he is immediately after t and D as he is at $t+1$ do not differ in their internal psychology as well as in the psychological relations they stand to A as he is at t , then proponents of the Second Route owe us an explanation as to why it is that A as he is at t is identical to B as he is immediately after t , but not to D as he is at $t+1$.

¹¹ B and D are not psychologically continuous with each other because the psychological states of B as he is immediately before $t+1$ and the psychological states of D as he is at $t+1$ are not causally related to each other. In addition, if the temporal distance between t and $t+1$ is long enough, B as he is immediately before $t+1$ and D as he is at $t+1$ will tend to be psychologically dissimilar.

4. Problems with the Third Route

The results of the preceding discussion leave us with the Third Route. But there are problems for the Third Route as well. Suppose that in Delayed Replication, A, B, and C are all identical with one another as specified in (8). Then, advocates of the Third Route should commit to one of the following alternatives regarding the identity of A and D:

- (8a) $A=B$, $B=C$, $A=C$, and $A=D$;
- (8b) $A=B$, $B=C$, $A=C$, and $A \neq D$.

Here neither alternative is plausible. First, (8a) is not tenable, because it entails that $C=D$, which seems plainly false.¹² In addition, (8b) is implausible as well, since the story of Delayed Replication can be revised in such a way that it will be hard to explain how $A=C$ and $A \neq D$ at the same time. Suppose that the interval between t and $t+1$ is very short—say, a mere few seconds. That is, suppose that D comes into being only a few seconds after the scanning of A's body. Then, the internal psychology of C as he is at $t+1$ would be almost the same as that of D as he is at $t+1$, because both of them would be psychologically connected to the psychological states of A as he is at t to almost the same degree. Then, why is it that A is identical to C but not to D? Perhaps one may answer that this is because C, but not D, has the right kind of causal basis connecting his psychology with A. This response seems to suggest that the right kind of causal basis involves the continuation of the same body, since C, but not D, is bodily continuous with A, and that seems to be the only notable difference between C and D as regards their relations with A. Then, this answer suggests that personal identity consists at least in part in bodily continuity. However, if an analysis implies that one person X is identical to some person Y but not to another person Z that is (almost) psychologically indistinguishable to Y

¹² Parfit presents some striking examples regarding the implausibility of this result. For instance, (8a) implies that if C and D play tennis together, we ought to describe the situation by saying that one single person is playing tennis by himself, while mistakenly believing in each half of his divided mind that he is playing it with someone else. See Parfit (1984, 256-257). Ontological monists may grant that $C=D$ on the grounds that *everything* that exists is one and the same. I will not discuss the monistic view here because that would be beyond the scope of this article. Instead, I will simply assume (as most, if not all, defenders of the standard psychological view seem to do) that there exist a number of distinct persons in the universe.

only on the grounds that Y, but not Z, is bodily continuous with X, I think the standard psychological view should reject the analysis. It just sounds like too much departure from a psychological approach of *any* stripe.¹³

At this point, it may be worth noting that the Third Route is also susceptible to the second problem posed for the Second Route. Given that $B \neq D$ in Delayed Replication, proponents of the Third Route should hold that $A=B$ and $A \neq D$. Then, they should provide a plausible explanation why A is identical to B but not to D, despite the fact that B as he is immediately after t and D as he is at $t+1$ are psychologically exactly alike and they are psychologically connected to A as he is at t in exactly similar way.

Finally, one can argue that the Third Route renders the identity condition of a person completely arbitrary. To see this point, imagine a case similar to Delayed Division except that D' comes into being only a few seconds (as opposed to a few days) after B' does. Call this case *Seconds-delayed Division* (see the Appendix for the diagram). The diagram of Seconds-delayed Division should be structurally identical to that of Delayed Division. So, I will reuse the diagram of Delayed Division in referring to the subjects of Seconds-delayed Division. (Only, in considering Seconds-delayed Division, the interval between $t+1$ and $t+2$ should be regarded as just a few seconds.)

Note that, if the surgical procedure of transplanting two brain hemispheres to distinct living human bodies becomes technologically available, and surgeons actually perform such a surgery, then most actual transplant cases will be instances of something like Seconds-delayed Division. This is because it is highly likely that the two resulting persons will not gain consciousness at exactly the same time. Even if the surgeons are extremely

¹³ Note that a different problem arises for the proponent of the Third Route in regard to delayed fission involving the transfer of one hemisphere of the brain to the debrained cranium of a live human body, the requisite delay occurring during the process of disconnecting and reconnecting the hemisphere-in-transfer (such as Delayed Division or Half-brain Transfer). In this type of delayed fission each of C' and D' is psychologically connected to A' by virtue of having one half of A' 's brain, and retaining the same functioning brain – or a sizeable portion thereof – is a natural candidate for being the right kind of causal basis, the rest of the body being irrelevant for the maintenance of psychological continuity. Such delayed fission cases would work against the proponent of the Third Route who holds that C', but not D', is identical with A'. For it would be arbitrary to favor C' 's claim to being identical with A' and not D' 's, given that both C' and D' have enough number of psychological connections to A' sustained by the same kinds of causal bases (i.e., retaining a sizable functioning portion of A' 's brain).

careful to transplant each hemisphere simultaneously, one of the hemispheres will probably gain consciousness somewhat earlier than the other, depending on environmental variables such as the metabolic conditions of the recipient bodies. If the two hemispheres gain consciousness at an interval of a few seconds, then, assuming that each offshoot comes into being when they gain consciousness, the situation would be Seconds-delayed Division.

With this in mind, compare Seconds-delayed Division with an instance of *regular* fission, where the two hemispheres of the original subject are transplanted to two distinct human bodies and the two offshoots come into being *at exactly the same time* (call this case, plainly, *Division*—see the appendix for the diagram). The standard psychological view is supposed to hold that neither offshoot is identical to the pre-fission subject in Division. Now, the only difference between Division and Seconds-delayed Division is that in the latter one offshoot gains consciousness only a few seconds later than the other offshoot. This temporal disparity, however, is too slim to produce a significant difference between the two cases with respect to how the pre-fission subject is psychologically connected to the two resulting offshoots—in both cases, the original person is strongly psychologically connected to both offshoots to almost the same degree. Hence, the standard psychological view should hold, just as it does in regard to Division, that neither offshoot is identical to the original person in Seconds-delayed Division as well. However, as previously noted, advocates of the Third Route ought to maintain that $A'=B'$ and $A'\neq D'$ in Seconds-delayed Division. This means that, among the two resulting persons, whoever “wakes up” first after the surgery is entitled to be the original person. This sounds arbitrary. Imagine that you are one of the surgeons in Seconds-delayed Division who have just performed the surgery. You have just successfully plugged each hemisphere of the original person into the craniums of two distinct human bodies, and are now waiting for the resulting persons to gain consciousness. B' gains consciousness a few seconds earlier than D' does. Now, it would be arbitrary if you claim that B' is the one you have just performed the surgery on while you have never performed a surgery on D'. This sounds arbitrary because B' and D', both being strongly psychologically connected to A' to almost the same degree, seem to have equal claim to be A'. And this is the very intuition that leads the standard psychological view to maintain that neither resulting offshoot is the original subject in Division.

In describing the aforementioned problem, I have assumed that each offshoot comes into existence as soon as the transplanted brain hemisphere

gains consciousness after the surgery. Of course, many can object to this assumption, and they may be right to do so. Nevertheless, I think that a similar problem will arise for the Third Route when we take a different view as to how and when exactly the offshoots come into existence. For instance, suppose we take the view that each offshoot comes into being as soon as each hemisphere is transplanted to the recipient body. The problem then is that, in the case where one hemisphere is transplanted to a body a few seconds earlier than the other hemisphere is transplanted to a different body, it would be arbitrary to hold that the former, and not the latter, is identical to the pre-fission subject. Here again, each offshoot seems to have an equal claim to be the original person insofar as their psychology is concerned. To get around this problem, proponents of the Third Route must be able to explain why the interval between the respective emergences of the two offshoots, no matter how short it is, makes a significant difference to the effect that the earlier but not the later offshoot is identical to the pre-fission subject. They need to explain this without violating the spirit of the standard psychological view.

I have argued that each of the three routes is vulnerable to serious problems. Since anyone who endorses the standard psychological view must take one of them, I submit that the possibility of delayed fission poses a challenge for the standard psychological view of personal identity.¹⁴

Appendix: Variant cases of fission and their diagrams

- (a) Delayed Replication: Scanning the body of the original subject, and after some delay in time, creating an exact replica based on the scanned information;
- (b) Delayed Division: Removing the two hemispheres of a brain and transplanting them to different human bodies at an interval of a few days, to the effect that one of the two resulting persons will gain consciousness a few days later than the other;
- (c) Half-brain Removal: Removing only one brain hemisphere from the original body and keeping it in a special device permanently;

¹⁴ I am grateful to Dean Zimmerman and Boram Lee for helpful discussions on earlier drafts of this article.

- (d) Half-brain Transfer: Removing the two hemispheres of a brain and transplanting one of them to a different human body while keeping the other permanently in a special device;
- (e) Indeterminate Division: Same as (d) except that it is not determined whether the hemisphere in the device will be transplanted to a different human body or left in the device permanently;
- (f) Seconds-delayed Division: Same as (b) except that the interval between the two resulting persons' gaining of consciousness is only a few seconds;
- (g) Division: Removing the two hemispheres of a brain and transplanting them to different human bodies to the effect that the two resulting persons will gain consciousness at exactly the same time.

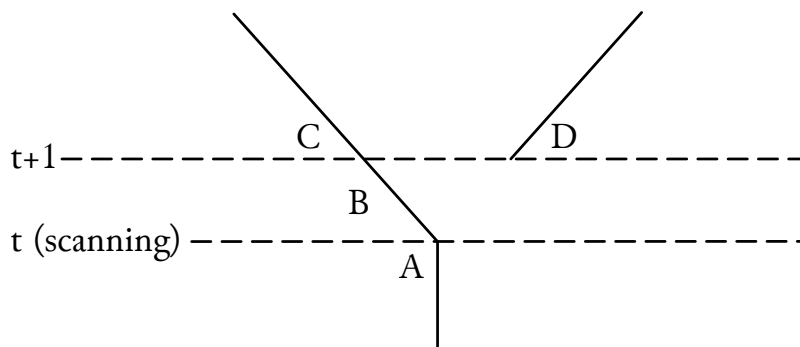

Diagram of Delayed Replication

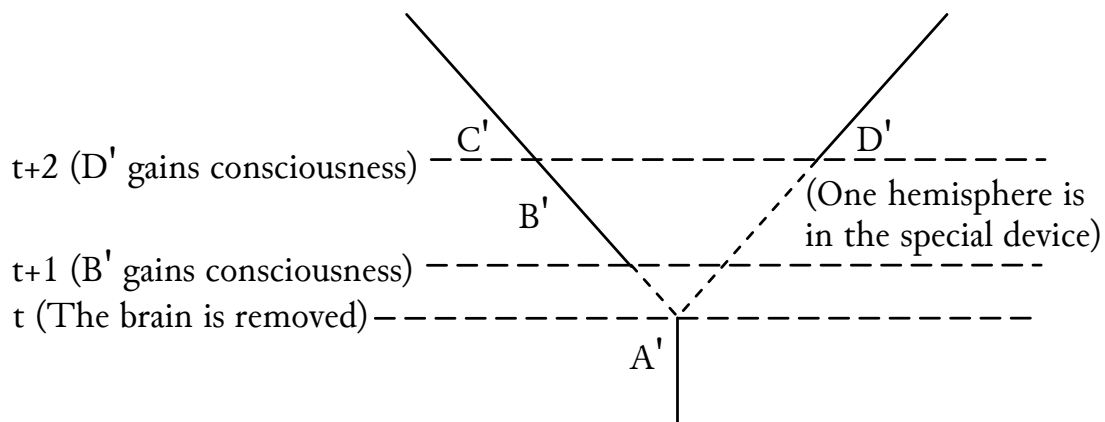

Diagram of Delayed Division and Seconds-delayed Division

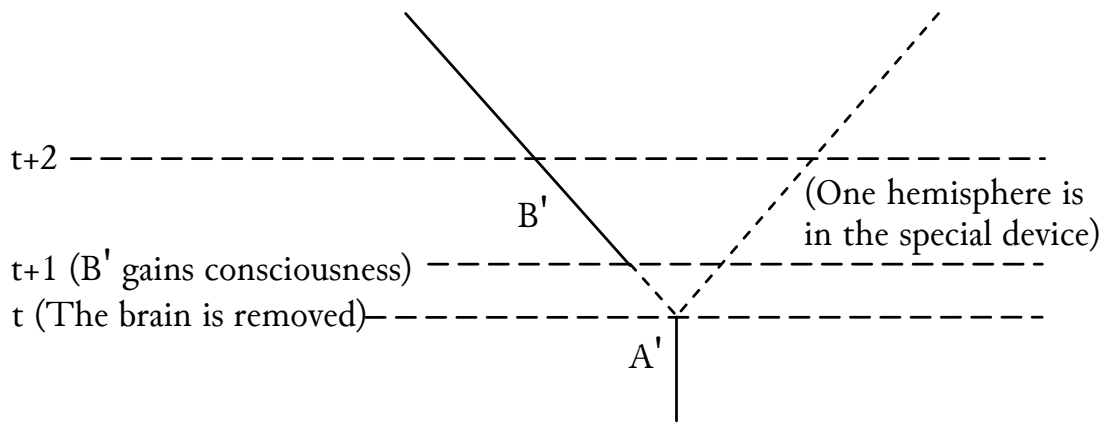

Diagram of Half-brain Removal and Half-brain Transfer

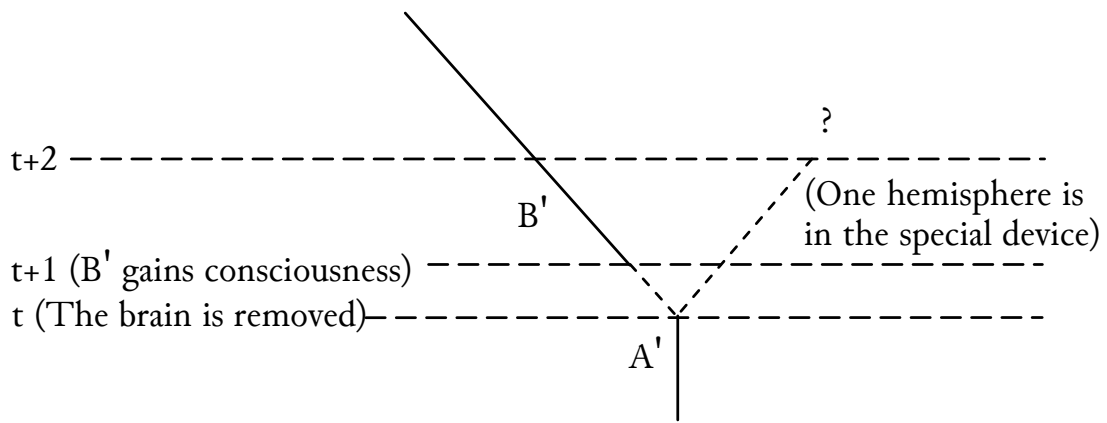

Diagram of Indeterminate Division

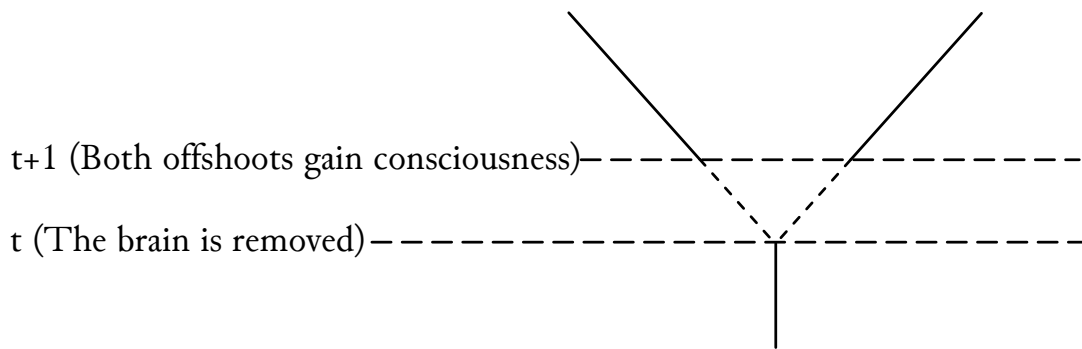

Diagram of Division

References

- BRUECKNER, A. (1993): Parfit on What Matters in Survival. *Philosophical Studies* 70, 1-20.
- BRUECKNER, A. (2005): Branching in the Psychological Approach to Personal Identity. *Analysis* 65, 294-301.
- BRUECKNER, A. – BUFORD, C. (2008): The Psychological Approach to Personal Identity: Non-branching and the Individuation of Person Stages. *Dialogue* 47, 377-386.
- CAMPBELL, S. (2001): Persons and Substances. *Philosophical Studies* 104, 253-267.
- CAMPBELL, S. (2005): Is Causation Necessary to What Matters in Survival? *Philosophical Studies* 126, 375-396.
- HUME, D. (2000): *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press. (Original work published in 1739.)
- LEWIS, D. (1976): Survival and Identity. In: Rorty, A. (ed.): *The Identities of Persons*. Berkeley: University of California Press, 17-40.
- NOONAN, H. W. (2003): *Personal Identity*. London: Routledge.
- NOONAN, H. W. (2006): Non-Branching and Circularity – Reply to Brueckner. *Analysis* 66, 163-167.
- PARFIT, D. (1971): Personal Identity. *Philosophical Review* 80, 3-27.
- PARFIT, D. (1984): *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- SHOEMAKER, S. (1970): Persons and Their Pasts. *American Philosophical Quarterly* 7, 269-285.
- SHOEMAKER, S. (1984): Personal Identity: A Materialist's Account. In: Shoemaker, S. – Swinburne, R. (eds.): *Personal Identity*. Oxford: Basil Blackwell, 67-132.
- SIDER, T. (1996): All the World's a Stage. *Australasian Journal of Philosophy* 74, 433-453.
- SIDER, T. (2001): *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time*. Oxford: Oxford University Press.
- WIGGINS, D. (1980): *Sameness and Substance*. Oxford: Blackwell.
- YI, H. (2010): Non-Branching Clause. *Metaphysica* 11, 191-210.

Is McDowell's Virtuous Person Omniscient or Schizophrenic?

IVO DRAGON

Department of Philosophy. Philosophical Faculty. Palacký University
Křížkovského 12. 771 80 Olomouc. Czech Republic
dracanov@hotmail.com

RECEIVED: 05-05-2012 • ACCEPTED: 05-01-2013

ABSTRACT: John McDowell argues that ethical behavior cannot be grounded in an external set of normative rules. Instead, he proposes to ground ethical behavior in being a virtuous person. A fully virtuous person is able to identify unambiguously any moral fact she is confronted with. McDowell's strategy seems to be, *prima facie*, an attractive one as it escapes some of the most serious problems that beset normative ethics. The concept of a virtuous person runs, however, into its own difficulties. It does not seem to be easily compatible with what we know about human psychology, namely about the normal perception and cognition. The aim of the paper is to expose the core of the incompatibility.

KEY TERMS: Facticity – Moral realism – saturated/non-saturated facts – virtuous person.

1. Introduction

Moral theories are explicitly or implicitly motivated by the question: How should one live? A moral theory is usually understood as being supposed to provide a set of principles that will guide moral conduct of a person. The set of principles is, typically, something external¹ to the person

¹ McDowell talks, in a similar context, about approaching the question 'How should one live?' in two possible ways, (i) from the outside in, and (ii) from the inside out, see McDowell (1998, 50). I am using 'external' in the sense of (i). McDowell doesn't say

and the moral dimension of behaviour is generated by the correct or incorrect application of these principles in relevant situations. It has proved to be very difficult to formulate such a set of rules. They are either not general enough to apply to all imaginable situations or they are too general, i.e., general to the extent that their application is ambivalent.²

In his excellent paper 'Virtue and Reason' (McDowell 1998, 50-73), John McDowell approaches the question 'How should one live?' via the concept of a virtuous person. A virtuous person does not apply any set of external principles to a relevant situation. Instead, a virtuous person applies a sort of holistic cognitive capacity that is constituted by the very virtuousness of the person. The answer to the question 'How should one live?' is not to be given from the outside (by applying a set of external rules) but rather from the inside, i.e., from the moral constitution of a virtuous person.³

In the first half of this paper I shall argue that McDowell's concept of a virtuous person, when combined with certain fundamental axioms of moral realism (whose advocate McDowell is), leads to one of the following implausible consequences, either:

- C1: Necessarily, a virtuous person is, in a robust sense, omniscient; or
- C2: Necessarily, a virtuous person is schizophrenic in the sense that she is, at least sometimes, driven to act in a way that is completely incomprehensible to her normal conscious reflection.

The paper has two main sections. In section 2, the argument behind (C1) and (C2) is outlined. The individual steps of the argument are discussed in section 3.⁴

much about the distinction between the two. He seems to take the distinction to be more or less transparent. I too believe that the reader will find it clear enough to be able to follow the argument.

² For the latter case, consider Kant's categorical imperative. It seems to have a potential to be applicable successfully to any possible moral dilemma and yet in many (perhaps all) cases its application will depend heavily on prior assumptions about what is good for the mankind. With the assumptions being relative, it will lead to the above mentioned ambivalence in the application.

³ The expressions 'inside' and 'outside' are taken from McDowell who uses them in the same context, see footnote 1.

⁴ Although the paper has a narrow focus, namely certain epistemological worries related to McDowell's concept of a virtuous person, I believe the reader will be able to see that the conclusion of its central argument has a direct bearing on moral realism as a whole.

2.

The argument:

- A1: A virtuous person ‘gets things right’ (see McDowell 1998, 51).
- A2: What a virtuous person gets right are moral facts.
- A3: Moral facts do not have their *facticity* in isolation.
- A4: The individual *facticity* of a moral fact is determined by its relation to the complete nexus of other moral and non-moral facts.
- A5: Seen in isolation, moral facts do not reveal their *facticity*.

Therefore:

- A6: To get things right, the virtuous person must have cognitive access to the complete nexus of facts.
- A7: The cognitive access to the complete nexus of facts is a kind of absolute knowledge that can be understood either as:
 - (i) a complete propositional knowledge, or
 - (ii) a holistic intuitive knowledge.
- A8: (i) is (C1).
(ii) leads to (C2).

3.

Premises (A1) and (A2) connect the notion of a virtuous person uncontroversially with a fundamental claim of the theory of moral realism. The claim is that moral beliefs and judgements can, in the form of relevant propositions, be true or false, i.e., they can represent moral facts correctly or incorrectly. Moral facts are out there in the world and they ‘are made true in some way other than by virtue of the attitude taken towards their content by any actual or idealized human agent’ (cf. Shafer-Landau 2007, 62). Moral facts are objective.⁵ Moral realism draws its strength from an appeal to some deep intuitions we have with respect to moral judgements

⁵ Moral facts are objective in the sense that the moral statements that mirror them are propositions that are either true or false. One can also hold a subjectivist view of moral facts, as was pointed out to me by one of the reviewers. That is not McDowell’s position though.

(i.e. genocide seems to be *objectively* immoral) although, at the same time, it faces a difficult challenge: to provide a convincing theory of the ontology of moral facts/properties. I shall not discuss these issues here. For the purposes of this paper it suffices to notice that McDowell is a moral realist and as such is committed to (A1) and (A2).

With (A3) we are entering the very core of the argument. The premise introduces a term *facticity*. The term has been used in various contexts mostly by existentialists, but also by logical positivists, and as such understood in different ways. Here I shall use the term in the following way:

Facticity of a fact is its being the fact that it is.

Thus (A3) claims that moral facts are not the facts they are in isolation.⁶ Consider the following situation (S):

Passing by a house I can hear a person inside calling for help. The person asks me to let him out saying that a culprit locked him in leaving the key in the lock from the outside. And yes, I can see the key located as described.

Let me, for a moment, describe the situation as an instantiation⁷ of the following moral fact (M1): one should help a person in distress.

Now, whether the situation is an instantiation of this moral fact could depend, for example, on whether the person in our case is a serial rapist. In that case, we would have to describe the situation as an instantiation of quite a different moral fact (M2): one should keep a dangerous person confined and call the police.

In this way, (M1), being a moral fact, does not have its *facticity* in isolation. The *facticity* of (M1) depends on something which is, in a sense, external to it, i.e., the person's being a rapist.

We move from (A3) to (A4) in the following way. The *facticity* of (M1) seems to depend on external facts, which leads to the alternative *facticity* of

⁶ The expression 'in isolation' is, admittedly, rather ambiguous here. The discussion of situation (S) below clarifies how the expression is being used in the paper.

⁷ Strictly speaking, (S) is not an instantiation of a moral fact here. The situation (S) is better understood as a particular empirical situation which has a moral quality. It demands a moral response, i.e., something *should* be done. That something which *should* be done seems to be (M1). In this sense, (S) instantiates (M1).

(M2). Clearly, the *facticity* of the moral fact (M2) can be subjected to the logic of (A3) too. Thus we can imagine, for instance, that the country where the instantiation of (M2) is taking place is a country where a rapist faces death penalty. Again, in that case, we would have to describe the situation as an instantiation of the following moral fact (M3): one should act in such a way that will not eventually lead to execution of the rapist,⁸ i.e., not call the police.

It should be noticed at this point that a moral realist cannot argue that the *facticity* of a moral fact is determined only by the facts that are perceptually available to the person confronted with a moral fact. A moral realist is committed to the view that moral facts, as they are instantiated in the world, are objective, i.e., independent in their *facticity* on the perceiver. Thus a moral realist cannot insist that situation (S) is an instantiation of (M1) even though the person in distress is a rapist on the grounds that the perceiver is not aware of it. That would make moral facts dependent on the subject which is unacceptable for a moral realist, or at least for a moral realist as McDowell understands it.

It seems to be clear that (M3) is far from being necessarily the last individuating constituent of the *facticity* of the moral fact that is instantiated by situation (S). It is hard to conceive of a moral fact (Mn) such that the move towards a different moral fact (Mn+1) would be blocked. What could possibly block the move? Although we are relying heavily on the reader's intuition at this point, it should be noticed that the intuition is supposed to have a very plausible ontological background. The background:

The world does not consist of causally isolated clusters of facts. The point is that even if such isolated clusters existed there would be no way for these clusters to interact with the cluster within which we humans are embedded. Therefore, in the world as we know it, all the facts are causally interconnected. To insist that there might be a moral fact (Mn) such that a move towards (Mn+1) is impossible amounts to saying that there are facts that are part of our world but not part of the causal nexus.^{9,10} Be it as it

⁸ We shall understand the death penalty as an institutionalized murder here.

⁹ Jaegwon Kim says in a similar context: 'Criterion for distinguishing what is real from what is not real is the possession of the causal power' (Kim 1998, 119). In other words, whatever is real or really exists must be causally interconnected with other real or really existing entities.

may, I cannot think of such an (Mn) and I am leaving the burden of finding one to a potential opponent.¹¹

Once it is accepted that there is no moral fact such that it would not be open, with respect to its *facticity*, to a constitutive impact from other moral or non-moral facts,¹² it seems to follow that any fact can directly or indirectly contribute to the individuation of the *facticity* of a moral fact. Or, in words of (A4): The individual *facticity* of a moral fact is determined by its relation to the complete nexus of other moral and non-moral facts.

A useful distinction is at place here. Let us differentiate between facts that are: *saturated* and *non-saturated*.

A *saturated* fact is a fact whose *facticity* is given more or less fully from within itself, i.e., in isolation from other facts. For instance, the *facticity* of the fact that something is a tree does not depend in any relevant sense on other facts. Of course, a tree has its causal origins and certain causal efficacy. Thus it is embedded in the causal nexus. Its *facticity*, however, is fully given within the spatiotemporal vicinity of its empirical existence. It cannot turn out to be something else, a tiger or a pond, for instance.

Non-saturated facts, on the other hand, are facts whose *facticity* is not fully given in the spatiotemporal vicinity of their empirical existence, i.e., their *facticity* is, to a relevant extent, determined by other (potentially by all the other) facts. Against the background of (A4) it is clear that moral facts are *non-saturated* facts.¹³

¹⁰ Admittedly, this account is quite sketchy while the situation is slightly more complicated. Moral facts are not causally interconnected on a, say, primary level because they are not, strictly speaking, physical facts. However, to the extent to which they supervene on the physical facts they too are embedded inextricably in the causal nexus.

¹¹ It was pointed out to me that there are many non-consequentialists/deontologists who take some moral claims to be necessarily true, that is, true in any circumstances. The moral facts behind such necessary claims would then not be open, with respect to their *facticity*, to a constitutive impact from other moral or non-moral facts. My argument is not affected by the alleged existence of such moral claims. McDowell's virtuous person gets *all* moral facts right, i.e., including those that are conditional which suffices to get us to some kind of, at least, a weak version of (C1) or (C2).

¹² Being a rapist is, presumably, an empirical (non-moral) fact.

¹³ Two points: 1. The distinction between *saturated* and *non-saturated* facts might not be a sharp one. It seems to be, for example, quite implausible to claim that there can be *fully* saturated facts, i.e., any fact will be, to an extent, *non-saturated*. 2. It seems to be

The notion of a *non-saturated* fact could be understood as an explanatory alternative to McDowell's claim that 'a view of how one should live is not codifiable' (McDowell 1998, 65). McDowell refers to Wittgenstein's discussion of the concept of following a rule. McDowell argues¹⁴ (with Wittgenstein) that a series of numbers that seem to be ordered following a mathematical rule does not allow us to conclude that a particular rule is instantiated by the series. It is possible, in principle, to accommodate any consecutive number in such a way that *a* rule will still be instantiated. Thus we can never really know what rule is instantiated by an ordered series and, therefore, we cannot follow any rule to deduce the consecutive number. McDowell argues that following a general moral rule is unreliable in the same way as following a mathematical rule seemingly instantiated by an ordered series. In both cases the codified rule might be unable to accommodate a new number/situation.

Applying the concept of a *non-saturated* fact to McDowell's view about the uncodifiability of how one should live, we would say that the codifiability is impossible because moral facts are *non-saturated*. Any ordered series following a rule is, in principle, open to revision. The series is 'waiting' for the consecutive number to either confirm the rule or amend it. Similarly, a moral fact is 'waiting' for other facts to either confirm or change its *facticity*. In this sense, we could say that a rule in an ordered series is *non-saturated*. Clearly, any general rule subsuming *non-saturated* particular rules will be *non-saturated* too, i.e., uncodifiable.

Premise (A5) says that moral facts, perceived in isolation, do not reveal their *facticity*. This seems to follow straightforwardly from our discussion of both the situation (S) and moral facts as being *non-saturated*. Thus, coming back to (S), it is hard to see how I could, hearing a voice inside the house asking for help, know that the person in distress is a rapist. The available empirical components of the situation (S) do not contain any indication of that fact.

(A6) says: To get things right, the virtuous person must have cognitive access to the complete matrix of life. (A6) is a conclusion. Steps (A7) and (A8) are interpretations of (A6). It should be recalled here what we have discussed above in connection with (A1) and (A2): The moral facts are out

plausible to expect that not only moral facts are *non-saturated*. Consider, for instance, aesthetic facts.

¹⁴ See section 4 in McDowell (1998, 57-65).

there in the world, objective and independent of any epistemic constraints that could be projected on them by a subject. We have seen that moral facts are *non-saturated*, i.e., their *facticity* is individuated by the complete nexus of facts. Their *facticity* is not revealed within the perceptual vicinity of the situation that empirically instantiates them. It follows that to know the *facticity* of a moral fact requires cognitive access to what constitutes it, i.e., an access to the complete nexus of facts.

How shall we understand the notion of cognitive access to the complete nexus of facts? (A7) suggest two alternative interpretations of such cognitive access:

- CA1: a complete propositional knowledge;
- CA2: a holistic intuitive knowledge.

(CA1) seems to be extremely implausible. To get things right, a virtuous person would have to be omniscient in a strong propositional sense, i.e., a virtuous person would have to be able to formulate a true proposition as an answer to any possible question that might arise from an empirical state of affairs in the world. If this is what the concept of a virtuous person entails then it is no wonder that a virtuous person is so rare to come by.¹⁵

(CA2) does not seem to yield a much better result. Apart from the mysterious nature of something like a holistic intuition, it leads to a sort of schizophrenic mental state that a virtuous person would, at least sometimes, experience. Suppose it is possible to achieve the holistic intuitive knowledge and it is what grounds the virtuous person's access to the *facticity* of a moral fact. In our situation (S), a virtuous person will not let the person in distress out of the house. The virtuous person somehow 'sees' – in virtue of her holistic intuitive access to the complete nexus – that it would not be right.¹⁶ We have dismissed as extremely implausible the possibility that a virtuous person could, in this situation, have the propositional knowledge: 'the person in distress is a serial rapist.' It seems to follow

¹⁵ Moral realism claims that there is in fact a correct answer to the question: 'What should one do?' in any situation. My argument doesn't preclude that a virtuous person, or in fact any person, could at least sometimes *guess* correctly the answer. Guessing is not *knowing*, however, and a contingent virtue is not a virtue. Even if McDowell's virtuous person was able to guess consistently the right answer to the question, it still would be rather mysterious how something like this is possible at all.

¹⁶ We presuppose that, as a matter of fact, the person in distress *is* a serial rapist.

that the virtuous person will find herself in a puzzling situation in which all the available empirical facts that are perceived, say, directly, contradict the findings of her holistic intuitive capacity. Not only would a moral behaviour of a virtuous person be, at least sometimes, completely incomprehensible to a non-virtuous person (i.e., to the vast majority of us), it would have to be painfully puzzling for the virtuous person herself. This schizophrenic split in a virtuous person would be constituted by the gap between her holistic intuitive capacity and her normal, empirical cognitive capacity.

4. Conclusion

I agree with McDowell that the question ‘How should one live?’ has to be approached via the notion of a virtuous person. The aim of the present paper has not been to argue against the general ambition of McDowell’s essay. The aim has been to expose possible unwelcome implications. Some theoretical work needs to be done with respect to the question: how moral facts are cognized by a virtuous person? The peculiar nature of a moral fact, i.e., its *non-saturation*, puts a strain on the concept of a virtuous person. The strain will be removed only if the concept can be embedded within a suitable background theory which will be able to account for the following:

- a) how, if at all, it is possible to have cognitive access to the complete nexus of facts, and
- b) how such cognitive access would be psychologically compatible with normal perceptual capacities of a virtuous person.

References

- KIM, J. (1998): *Mind in the Physical World: An Essay in the Mind-Body Problem and Mental Causation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- MCDOWELL, J. (1998): Virtue and Reason. In: McDowell, J.: *Mind, Value and Reality*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 50-73.
- SHAFFER-LANDAU, R. (2007): Ethics as Philosophy. A Defence of Ethical Nonnaturalism. In: Shafer-Landau, R. (ed.): *Ethical Theory*. Oxford: Blackwell, 62-71.

Millovo pojetí čísla¹

PROKOP SOUSEDÍK

Katolická teologická fakulta. Univerzita Karlova v Praze. Thákurova 3
160 00 Praha 6. Česká republika
prokop.sousedik@seznam.cz

DAVID SVOBODA

Filosofický ústav. Akademie věd České republiky, v.v.i. Jilská 1
110 00 Praha 1. Česká republika
davidsvoboda@sovice.net

ZASLÁN: 05-04-2012 • PŘIJAT: 27-06-2012

ABSTRACT: According to the positivists, all our knowledge is based on experience which is the foundation not only of every empirical science, but also of those disciplines that are usually considered to be *a priori*. The paper consists of two main parts. Firstly, a positivist concept of number defended by J. S. Mill is presented; secondly, it is shown how this conception can settle some objections coming from apriori-oriented philosophers. Mill's theory of number is interesting for at least two historical reasons. It is developed in connection with a relatively rich scholastic logic which is why its methodology is similar to the contemporary philosophy of language; it is indispensable for an appropriate comprehension of the concept of number that was proposed by Mill's most famous opponent G. Frege.

KEYWORDS: Arithmetic – Frege – induction – Mill – number.

J. S. Mill (1806 – 1873) patří mezi čelné představitele anglického pozitivizmu.² Zástupci tohoto směru se hlásí k myšlence, že jediným zdrojem na-

¹ Práce na článku byla podpořena z grantu GAČR 13-08512S.

šeho poznání je smyslová zkušenost. V tomto ohledu navazují na tradici britského empirismu a samozřejmě také na empiristická východiska Aristotelovy filosofie. Pozitivisté jsou však v určitém smyslu radikálnější než empiricky orientovaní filosofové. Jejich radikalita spočívá především v tom, že na rozdíl od svých předchůdců zdůrazňují indukci jakožto jediný myšlenkový postup, jehož pomocí dospíváme k vědeckému poznání (srov. Skorupski 1989, 1-47). S takovýmto jednotným přístupem k vědecké metodě se ani u empiriků, ani u Aristotela nesetkáváme. Aristoteles, jak známo, indukci neodmítal, nicméně jeho pojetí vědy bylo přesto ve své podstatě deduktivní. Britští empirikové sice Aristotelovo myšlenkové schéma v mnohém kriticky pozměnili, nicméně ani u nich se s jednotnou induktivní metodou setkat nelze.

S důrazem na jednotnou metodu pak souvisí to, že pozitivisté na rozdíl od empiriků odmítají dělit vědu na podstatně odlišné skupiny. Věda podle nich vytváří jeden homogenní celek, jehož pojítkem je empirismus a jednotná induktivní metoda. S tím však souvisí vážný problém. K celku vědění totiž nepatří jenom běžné přírodovědecké disciplíny jako fyzika nebo chemie, ale i matematika a logika. Na první pohled se však zdá, že mezi těmito formálními disciplínami a běžnou empirickou vědou zeje hluboká propast. Zdá se totiž, že matematika a logika jsou *a priori*, zatímco běžná přírodověda *a posteriori* a že v apriorních disciplínách postupujeme deduktivně, naproti tomu v aposteriorních disciplínách většinou induktivně. Jsou-li však tato mínění pravdivá, pak je na příkladu matematiky a logiky zcela zjevné, že pozitivismus odporuje běžné vědecké praxi, a proto je třeba ho odmítnout.

Tuto námitku si uvědomil i J. S. Mill a v díle *A System of Logic* se pokusil ukázat, že naprosto všechny vědecké disciplíny jsou založeny naší empirickou zkušeností a že tedy v každé z nich postupujeme induktivně.³ Nejtvrdší oříšek v tomto ohledu představuje podle Millových slov (1973 III, 24, 9) věda o čísle neboli aritmetika. Millův pokus vyložit aritmetiku jako induktivní a empiricky založenou vědu je namířen proti všem formám dobového apriorismu, jehož hlavním představitelem nebyl pouze I. Kant, ale

² Literatura o Millovi je rozsáhlá, nicméně jako klíčové se nám ze současné tvorby jeví tyto (i u nás dostupné) příspěvky: Skorupski (1989); Skorupski (1998); Milla citujeme podle standardního kritického vydání: *Collected Works of J. S. Mill*, 1963 – 1991. Český příspěvek k Millově koncepci čísla: Fiala (2010). Informace o Millově životě a díle nalezne český čtenář v Sousedík (2011).

³ Srov. Mill (1973, II, 4, 2, tj. druhá kniha, kapitola 4, paragraf 2).

rovněž zastánci nominalismu, jejichž koncepce vyrostla na pozadí britského empirismu.⁴

Cílem příspěvku je objasnit Millovo empiristické pojetí aritmetiky a dále ukázat, jak se lze z jeho pozic vypořádat s námitkami aprioristicky orientovaných filosofů. Na pozadí tohoto rozvrhu vyjde najevo, že Millova koncepce má hodně společného s aristotelsky orientovanou scholastikou. Tuto tradici sice náš autor z ideologických důvodů rezolutně odmítal, nicméně přesto byl některými myšlenkami tohoto směru zjevně inspirován. Právě tato, dosud více méně přehlížená skutečnost, však sehrála podle našeho soudu důležitou historickou roli. Mill jakožto dobrý znalec scholastické logiky totiž působí jako prostředník mezi stagnujícím světem scholastiky a dynamicky se rozvíjícím myšlením soudobé filosofie.⁵ S určitou nadsázkou tak

⁴ Jak známo, podle Kanta je matematika založena čistým názorem času a prostoru, a proto má apriorní povahu. Matematika má však apriorní povahu i podle soudobých nominalistů, kteří se domnívají, že matematické věty nejsou nic jiného než pouhé verbální transformace jazyka (pouhé substituce jednoho výrazu za druhý). V této souvislosti je třeba upozornit, že Mill byl sice nominalistou, co se týče sporu o univerzálie, ale přesto odmítal právě popsané nominalistické založení matematiky. Srov. Skorupski (1989, 95-98).

⁵ Mill ve své autobiografii (1973, 1-2) otevřeně přiznává, že scholastická logika sehrála v průběhu jeho vzdělání klíčovou roli. Říká: "My own consciousness and experience ultimately led me to appreciate quite as highly as he did, the value of an early practical familiarity with the school logic. I know nothing, in my education, to which I think myself more indebted for whatever capacity of thinking I have attained. The first intellectual operation in which I arrived at any proficiency, was dissecting a bad argument, and finding in what part the fallacy lay: and though whatever capacity of this sort I attained was due to the fact that it was an intellectual exercise in which I was most perseveringly drilled by my father, yet it is also true that the school logic, and the mental habits acquired in studying it, were among the principal instruments of this drilling. I am persuaded that nothing, in modern education, tends so much, when properly used, to form exact thinkers, who attach a precise meaning to words and propositions, and are not imposed on by vague, loose, or ambiguous terms. The boasted influence of mathematical studies is nothing to it; for in mathematical processes, none of the real difficulties of correct ratiocination occur. It is also a study peculiarly adapted to an early stage in the education of philosophical students, since it does not presuppose the slow process of acquiring, by experience and reflection, valuable thoughts of their own. They may become capable of disentangling the intricacies of confused and self-contradictory thought, before their own thinking faculties are much advanced; a power which, for want of some such discipline, many otherwise able men altogether lack; and when they have to answer opponent, only endeavour, by such argument as they can command, to

lze Millovu úlohu přirovnat k roli, kterou později pro fenomenologii sehrál F. Brentano.⁶

Článek dělíme do tří základních částí. V první krátce vyložíme Millovu teorii významu a na tomto pozadí jeho pojetí čísla, resp. číselných proposic. Tento výklad nás povede k závěru, že aritmetika je podobně jako ostatní vědní disciplíny založená na zkušenosti, tj. *a posteriori*. To před nás staví dvě námitky, s nimiž se vyrovnáváme ve zbylých dvou částech našeho příspěvku. První námitka souvisí s tím, že aritmetika zřejmě předchází všechny ostatní disciplíny a lze ji univerzálně aplikovat. To však odporuje její předpokládané aposteriorní povaze. Dále lze namítnout, že aritmetika přece nepostupuje induktivně, ale deduktivně.

1. Millovo pojetí aritmetiky

Kniha *A System of Logic* může vyvolat určité rozpaky. Poučenému čtenáři začne být totiž téměř okamžitě zřejmé, že Mill, ačkoli hlásá myšlenky v jeho době velmi progresivního pozitivizmu, navazuje i na konzervativní tradici scholastické logiky. Tato závislost však nečiní Millův myšlenkový projekt nezajímavý či dokonce vnitřně rozporuplný, spíše naopak.

S jakými stopami scholastického působení se však v *Systému logiky* můžeme setkat? Jsme-li dobře seznámeni s novověkou filosofickou literaturou, může nás v první řadě zarazit samotný způsob Millova výkladu. Mnozí významní novověcí myslitelé totiž běžně předkládají svoje myšlenky formou esejí a nikoli jako těžko stravitelné filosofické sumy či traktáty. Otevřeme-li však *Systém logiky*, máme na první pohled dojem, že čteme nějaké scholastické pojednání. Myšlenky nově vznikajícího pozitivizmu jsou vyjádřeny postaru, tj. pomocí jemného technického aparátu (především druhé) scholastické logiky. Tato logika však řešila své problémy velmi často z jazykové perspektivy. Z našeho hlediska je pak důležité, že tímto způsobem přistupuje k filosofickým problémům i náš autor. Mill podobně jako scholastičtí

support the opposite conclusion, scarcely even attempting to confute the reasonings of their antagonists; and, therefore, at the utmost, leaving the question, as far as it depends on argument, a balanced one.”

⁶ F. Brentano charakterizoval psychický fenomén v návaznosti na aristotelsko-scholastickou tradici pomocí tzv. zaměřenosti neboli intencionality. V tomto ohledu, jak známo, ovlivnil zakladatele fenomenologické školy E. Husserla.

autoři obrací, byť ne vždy systematicky, svoji pozornost k logice a jazyku. Není divu, že Millův přístup posléze přitáhl pozornost filosofů 20. století, kteří diskutovali o problémech reference (srov. dnes již klasické dílo Kripke 1980).

Millův zájem o jazyk se přirozeně promítá i do jeho přístupu k aritmetice. Chceme-li jeho pojetí aritmetiky, resp. čísla hlouběji prozkoumat, musíme samozřejmě nejprve obrátit pozornost k této oblasti. Proto je třeba, abychom nejprve vysvětlili jeho sémantiku singulárních i obecných termínů a posléze na tomto pozadí formulujeme jeho pojetí propozice. Úvahy tohoto paragrafu tedy rozdělíme do dvou částí: v první shrneme základní rysy Millovy sémantické teorie, ve druhé ukážeme, jak se lze na tomto pozadí vypořádat s problémy spojenými s aritmetikou.

1.1. Sémantická teorie

Millovým východiskem je analýza jednoduché propozice.⁷ Tu chápe jako *část diskursu, v němž predikát přisuzujeme nebo upíráme subjektu* (1973, I, 4, 1). Propozice má tedy tři části: subjekt, kopulu a predikát. Kopula spojuje či odlučuje termíny, které stojí na místě subjektu a predikátu. Na místě subjektu i na místě predikátu pak může stát jediné tzv. kategorematický termín, který signifikuje některou z kategorií. Mill explicitně odmítá (1973, I, 1, 2) připustit možnost, že by se na tomto místě mohl vyskytovat tzv. termín synkategorematický, jenž sám o sobě signifikaci nemá.

Kategorematické termíny dále rozděluje na dva druhy, obecné a singulární. Podle Milla „obecný termín je jméno, které lze ve stejném smyslu pravdivě vypovídat o každé z nevymezeného množství věcí. Individuální či singulární termín je termín, který lze v jednom smyslu pravdivě vypovídat pouze o jediné věci“ (Mill 1973, I, 2, 3).

Zastavme se nejprve u singulárních termínů. Ty se dělí na vlastní jména a deskripce. Rozdíl mezi těmito dvěma typy výrazů spočívá v tom, že deskripce nejenom denotují příslušný předmět, ale navíc spoluoznačují či konotují jedinečnou vlastnost příslušného individua. Deskripce *filosof, který byl r. 399 př. K. otráven bolehlavem* nejenom denotuje Sokrata, ale současně i konotuje vlastnost, jejímž jediným nositelem je Sokrates; naproti tomu

⁷ V další analýze používá Mill terminologii, kterou přijímá ze scholastického prostředí (signifikace, konotace, denotace, kategorematický a synkategorematický termín atd.). Se scholastickým významem této terminologie se lze seznámit v Sousedík (2001, 102-110). Vysvětlení Millovy terminologie lze najít v Skorupski (1989, 48-77).

vlastní jméno *Socrates* denotuje Sokrata, aniž by přitom konotovalo jakoukoli z jeho vlastností. Sám Mill charakterizuje rozdíl mezi vlastními jmény a deskripcemi těmito slovy:

... kdykoli jména, která dáváme předmětům, něco spolusdělují, to znamená, když ve vlastním smyslu mají nějaký význam, pak význam nespočívá v tom, co označují (denotují), ale v tom, co spoluoznačují (konotují). Jediná jména předmětů, která nic nespoľuoznačují, jsou vlastní jména... (Mill 1973, I, 2, 5)

Významem singulárních termínů je tedy v případě deskripce empiricky zjistitelná a individuující vlastnost konkrétního individua; významem vlastních jmen je naproti tomu konkrétní empirické individuum, které je tímto výrazem denotováno.

Zatímco singulární termíny lze, jak jsme viděli, rozdělit na dvě skupiny, obecné termíny vytvářejí homogenní skupinu. Všechny tyto termíny totiž mají konotaci, která vymezuje jejich denotaci. Takže např. termín *ctnostný* je podle Milla

... jméno, které se aplikuje na ctnostná individua díky tomu, že tato individua jsou nositeli příslušného atributu... Aplikuje se na všechny entity, pro něž platí, že mají tento atribut a na žádná, která tento atribut nemají. (Mill 1973, I, 2, 5)

Obecné termíny se tedy v sémantickém ohledu chovají v podstatě stejným způsobem jako deskripce. Podobně jako deskripce totiž mají denotaci i konotaci, přičemž to, co je denotováno, i to, co je konotováno, musí mít pro každého důsledného pozitivistu opět empirickou povahu (srov. Skorupski 1989, 53-59).

Výklad sémantiky singulárních i obecných termínů vede k závěru, že význam kateqorematických termínů je vždy určen empirickými danostmi. Náš autor by proto jistě souhlasil s verifikační teorií významu, již později formulovali logičtí pozitivisté.⁸ Ti, jak známo, považovali za smysluplné jen ty kateqorematické výrazy, které lze redukovat na empirické danosti. Pro náš další výklad je užitečné připomenout, že logičtí pozitivisté rozlišovali dva druhy

⁸ Srov. např. Carnap (1932, 219-241). Carnap zde připisuje tuto teorii původně L. Wittgensteinovi.

propozic, totiž analytické a syntetické. Analytické výroky přitom považovali za apriorní, všechny syntetické výroky naopak za aposteriorní.⁹

Podívejme se nyní na to, jak toto rozlišení anticipuje Mill. Positivismus, jehož základním myšlenkovým předpokladem je založení veškerého poznání na smyslové zkušenosti, jistě uzná existenci syntetických soudů a posteriori. Po terminologické stránce Mill hovoří o *reálných propozicích* (srov. Mill 1973, I, 6, 4). Poněkud problematičtější jsou propozice analytické. Uznání této skupiny zřejmě odporuje východiskům pozitivismu. Existuje-li totiž jediný zdroj našeho poznání, měl by v důsledku toho existovat pouze jeden druh propozic. I přes tuto skutečnost nalezneme v Millově sémantické koncepci skupinu výroků, kterou bychom mohli i dnes řadit mezi výroky analytické. Ty Mill nazývá *verbální* (1973, I, 6, 4).

Rozlišení mezi verbálními a reálnými propozicemi jistě může vyvolat určité pochybnosti. Existují-li totiž dva druhy propozic, měly by se analogicky vyskytovat i dva druhy podstatně odlišných zdrojů poznání a díky tomu i dvě zásadně odlišné skupiny vědních oborů. Jistě bychom měli za těchto okolností tendenci zařadit právě aritmetiku mezi disciplíny apriorní, čistě jazykové disciplíny. Tomuto svodu podle Milla zjevně podlehl soudobí nominalisté. Podle Milla je však tento závěr v rozporu s principy pozitivistického programu. Jak však za těchto okolností vysvětlit, co Mill rozumí verbálními propozicemi? K odpovědi na tuto otázku přistoupíme tak, že nejprve načrtneme jeho pojetí propozic reálných a na tomto základě ukážeme, jak chápat propozice verbální.

Reálné propozice jsou totiž propozicemi v pravém slova smyslu. Jsou pravdivé tehdy, shodují-li se s příslušnou empirickou realitou. Mill se velmi podrobně zabývá tím, za jakých podmínek jsou jednotlivé druhy reálných propozic pravdivé. Důsledně při tom vychází ze své sémantické koncepce termínů, tj. ze skutečnosti, že s termíny spojujeme denotaci a/nebo konotaci. Přesné vymezení významů jednotlivých druhů propozic však není z našeho hlediska důležité, a proto postačí, uvedeme-li pro ilustraci dva příklady.¹⁰ Běžná singulární propozice např. *Sokrates je moudrý* znamená, že předmět denotovaný vlastním jménem *Sokrates* má atribut, který konotuje obecný termín *moudrý*; obecná propozice např. *Každý člověk je smrtelný* znamená, že cokoli má atribut, který konotuje subjekt (člověk), má i atri-

⁹ Srov. Ayer (1946); k této problematice srov. český sborník editorů Sousedík – Peregriin (1995).

¹⁰ Detailní výklad této problematiky lze nalézt v Skorupski (1989, 63–67).

but, který konotuje predikát (*smrtelný*). Millovo pojetí reálných propozic vede k následujícímu závěru. Protože vědy zachycují realitu kolem nás, vyskytují se v nich výhradně reálné propozice, které jako jediné mají skutečnou epistemologickou hodnotu. Je důležité si uvědomit, že podle Milla jsou epistemologicky hodnotné nejenom běžné empirické vědy, ale také disciplíny jako matematika a logika. Z těchto důvodů musí být propozice, které se vyskytují v těchto disciplínách, rovněž reálné. Právě v tomto ohledu se Millova koncepce podstatně odlišuje od pojetí, které přibližně o sto let později předložili logičtí pozitivisté. Verbální propozice jsou sice podobně jako analytické výroky logických pozitivistů *a priori*, nicméně jejich epistemologická hodnota je na rozdíl od analytických výroků téměř nulová. To, že logičtí pozitivisté znovu objevili oblast apriorního, pak souvisí především s novým založením logiky, k němuž došlo na sklonku 19. století (srov. Coffa 1991).

Vraťme se však k Millovi a ptejme se, jakou roli sehrávají čistě verbální propozice v jeho pozitivistické koncepci. Tyto propozice se podle něj „v pravém slova smyslu nevztahují k žádné faktické okolnosti, ale pouze k významu jmen. Jelikož jména a jejich signifikace jsou něčím naprosto svévolným, nelze takovéto propozice, přísně vzato, podrobit zkoumání ohledně jejich pravdivosti či nepravdivosti, ale pouze zkoumání toho, zda se shodují či neshodují s užitím či konvencí. Jediný důkaz, jemuž je můžeme podrobit, je důkaz užitím; tj. důkaz, že ostatní užívají slova ve shodě s tím, jak je mluvčí nebo pisatel hodlá užívat“ (Mill 1973, I, 6, 1).

Verbální propozice sice platí *a priori*, nicméně oblast apriorního není samostatná sféra, ale pojednává o pouhých jazykových konvencích. Jsme-li s nimi obeznámeni, neznamená to samo o sobě, že musíme podle našeho autora něco vědět o reálném světě. Zkoumáme-li verbální propozice, nezajímá nás totiž jejich shoda s realitou (faktem), ale pouze shoda s *užitím* či *konvencí*.

S marginalizací epistemologické hodnoty verbálních výroků souvisí i marginalizace celé apriorní sféry. Millovo pojetí tak stojí v příkrém protikladu ke koncepcím, které oblast apriorního více či méně zdůrazňují. V tomto ohledu máme samozřejmě na mysli dílo I. Kanta, jehož *koperníkánský obrat* dal podnět ke vzniku teorií, podle nichž oblast subjektu, tj. oblast apriorního, je naprosto klíčová a jako taková je úhelným kamenem celé oblasti poznání.

1.2. Pojetí aritmetiky

Poté, co jsme v základních obrysech vyložili Millovu sémantickou koncepci, můžeme přejít k Millovu pojetí aritmetiky. Podívejme se nejprve na

povahu termínů, z nichž jsou aritmetické propozice utvořeny. To jsou v první řadě číslovky. Na první pohled by se mohlo zdát, že číslovky jsou podobně jako vlastní jména či deskripce singulární termíny, které však nede-notují konkrétní, ale abstraktní předmět. To však Mill zcela odmítá! Podle jeho soudu se číslovky ze sémantického hlediska chovají obdobně jako termíny, s nimiž běžně pracujeme v jiných reálných vědách. Klíčovou roli v těchto vědách nehrají termíny singulární, ale od dob Aristotelových termíny obecné. V zoologii sehrává tuto roli dejme tomu obecný termín *zvíře*, v botanice termín *rostlina* atd. Jelikož je aritmetika stejně jako zoologie či botanika reálnou vědou, musí i ona pracovat s obecnými termíny. Takovým termínem je jednak samotný výraz *číslo* a dále jednotlivé číslovky. Jsou-li však uvedené aritmetické výrazy obecnými termíny ve stejném slova smyslu jako termíny, s nimiž se setkáváme v jiných vědách, musí se v sémantickém ohledu chovat stejným způsobem. Jinými slovy: číslovky musí mít podobně jako běžné obecné termíny denotaci a konotaci.

Podívejme se nyní na to, co podle Milla jednotlivá čísla denotují a co konotují:

Každé z čísel dva, tři, čtyři atd. denotuje fyzický jev a konotuje fyzickou vlastnost těchto jevů. Dvě např. denotuje všechny dvojice věcí, dvanáct všechny tucty věcí, konotuje pak to, co je činí dvojicemi nebo tucty... Co je tedy to, co konotuje jméno čísla? Samozřejmě je to nějaká vlastnost, která náleží agregátu věcí, který nazýváme tímto jménem; a tato vlastnost je totožná s charakteristickým způsobem, jímž je agregát složen z částí a může být na ně opět rozložen. (Mill 1973, III, 24, 5)

Povšimněme si nejprve toho, že se Mill důsledně drží svých empiristických východisek. Číslovky, podobně jako běžné obecné termíny, denotují i konotují příslušnou fyzickou či empirickou realitu a nevztahují se tak k žádné apriorní skutečnosti. Mezi běžným obecným termínem a číslovkou přesto existuje určitý rozdíl. Běžný obecný termín totiž denotuje jednotlivé věci, např. termín *moudrý* denotuje jednotlivé moudré lidi. Oproti tomu číslovka v pravém slova smyslu jednotlivé věci nedenotuje. Číslovka *dvě* např. nemůže za žádných okolností denotovat samotného Sokrata či jiné podobné individuum, ale dvojice takovýchto individuí. Číslovka *dvanáct* pak jejich tucty atd. Tyto skupiny však musí existovat podobným způsobem jako jednotlivé věci a podobně jako ony musí mít příslušné vlastnosti či atributy. Tak jako se můžeme ptát, jaký atribut konotuje výraz *moudrý*, můžeme se rovněž zeptat, co konotuje číslovka *dvě* či číslovka *dvanáct*. Co je

však tímto atributem? Z výše uvedeného je zřejmé, že je to *charakteristický způsob, jímž je agregát složen z částí a může být na ně opět rozložen*. Např. dvojici filosofů lze složit ze Sókrata a Platóna a tuto dvojici lze opět na tyto filosofy rozložit. Naše zkušenost se skládáním a rozkládáním bude samozřejmě daleko komplikovanější v případě skupiny, která má dvanáct prvků. V tomto případě totiž můžeme tuto skupinu složit či rozložit větším počtem vzájemně odlišných způsobů (dvě šestice, čtyři trojice, atd.). Atributy, jež mají agregáty věcí a jež charakterizujeme pomocí číselných predikátů, jsou tedy odvozeny z naší zkušenosti se skládáním a rozkládáním agregátů empirických individuí.

Ztotožníme-li však sémantickou funkci běžných predikátů s predikáty číselnými, narážíme na určitý problém. Počet běžných empirických predikátů je konečný, zatímco počet číselných predikátů omezený není. Řadu čísel lze totiž přidáváním jednotky neustále zvětšovat. Tímto způsobem můžeme vytvářet závratně velká čísla, s nimiž jsme pak s to pracovat stejným způsobem jako s čísly malými. Význam těchto velkých čísel je nám tedy dán právě tak, jak význam čísel malých. To však odporuje Millovu předpokladu, podle něž číselné predikáty získáváme na zkušenosti s empirickými agregáty. Jistě máme zkušenost s málopočetnými agregáty, obtíže však nastávají v případě agregátů, které by se měly skládat ze závratně velkého počtu prvků. Podobně Millovi namítá i Frege (1884, §8): „Kdo by chtěl vážně tvrdit, že skutečnost, která je... obsažená v definici nějakého osmnácticiferného čísla, někdo někdy pozoroval, a kdo chce popřít, že tato číslice má přesto význam?“

Máme-li na Fregovu oprávněnou námitku z Millova pohledu odpovědět, musíme v první řadě uznat, že číselné predikáty se do jisté míry skutečně liší od predikátů běžných. Tento rozdíl však nemá sémantickou povahu, ale spočívá ve způsobu, jímž predikáty vytváříme. Zatímco v případě běžných predikátů vycházíme z bezprostřední empirické zkušenosti s jednotlivými věcmi, s číselnými predikáty je tomu poněkud jinak. Jistě máme běžnou zkušenost s málopočetnými agregáty (podobně jako s individui) a na tomto základě běžně vytváříme malá čísla. Aritmetik jako vědec však podle Milla postupuje jiným způsobem. Povšimne si empirického faktu, že číslo vzniká přidáním jednotky k číslu předcházejícímu. Každá následující číslovka tedy podle něj (1973, III, 24, 5) denotuje číslo, *které je formováno přidáním jednotky k číslu, které mu co do velikosti předchází*. Díky tomu máme k dispozici obecné na empirii založené schéma, jehož pomocí můžeme vytvářet definice čísel do nekonečna.

S takovouto definicí čísel by se samozřejmě neztotožnili pouze matematicové, ale nachází širokou odezvu i mezi filozofy. Mezi nimi se pak dále vedou diskuse o tom, jakou povahu tato definice má. Nominalisté, proti nimž se náš autor vymezuje, zastávají názor, že se jedná o definici nominální; naopak Mill (1973, III, 24, 5) ji považuje za definici reálnou. Definice čísel tedy nemohou být verbální, ale reálné propozice.

V aritmetice však nepracujeme pouze s neomezeným množstvím definic jednotlivých čísel, která vždy odpovídají schématu $n = n + 1$. Kromě toho se v ní setkáváme i s neomezeným počtem rovností, jako např. $7 = 5 + 2$. Mohli bychom tedy opět namítnout, že význam těchto rovností není odvozen ze zkušenosti, ale je dán *a priori*. Mill by se mohl s tímto problémem vyrovnat podobně jako s problémem předcházejícím. Podobně jako lze k velmi vysokým číslům dospět na základě empiricky založeného schématu $n = n + 1$, lze nalézt empiricky založené axiomy, jejichž pomocí můžeme z definic jednotlivých čísel odvodit neomezené množství rovností. Ve shodě s běžnou aritmetickou praxí Mill (1973, III, 24, 5) uvádí dva axiomy: „Věci, které jsou obě rovny téže věci, jsou vzájemně rovny navzájem“ (tj. jestliže $a = b$ a $c = b$, pak $a = c$); „Přidáme-li k rovným rovné, získáme rovné sumy“ (tj. jestliže $a = b$ a $c = d$, pak $a + c = b + d$). Pomocí těchto axiomů a na základě výše zmíněných definic jednotlivých čísel, jak už pozorný čtenář jistě tuší, Mill dokazuje rovnost $5 + 2 = 7$. Zde je vhodné připomenout, jak správně poukázal Frege, že k důkazu této rovnosti je kromě uvedených axiomů třeba připojit i tzv. *asociativní zákon*.¹¹ Tento postřeh však není z hlediska Millova pozitivistického projektu podstatný a lze jej považovat za pouhý doplněk, který by náš autor jistě akceptoval. Vždyť s podobným nedostatkem, jak opět upozornil Frege, se setkáváme i u filozoficky zcela jinak orientovaného Leibnize (srov. Frege 1884, §6). Z našeho hlediska je důležitější, že Mill, v dobré shodě se svým pozitivistickým projektem, považuje uvedené axiomy opět za reálné propozice. Jedná se tedy o aposteriorní poznatky, k nimž dospíváme indukci.

Nyní se již můžeme podívat na logickou povahu propozic, s nimiž se v aritmetice setkáváme. V tomto ohledu je třeba rozlišit dva případy. V první řadě počítáme empirické předměty kolem nás, tj. „aplikujeme aritmetiku“ (*Ovcí na louce je třicet* atd.); anebo prostě počítáme ($5 + 2 = 7$). O první možnosti jsme již v podstatě hovořili. Uvedená propozice má subjekt-predikátovou strukturu. Na místě subjektu stojí singulární termín, který

¹¹ Detailní rekonstrukci načrtnutého důkazu lze nalézt v Skorupski (1989, 137-138).

denotuje příslušný agregát (*ovce na louce*). Na místě predikátu je termín obecný, tj. příslušná číslovka (*třicet*), která denotuje všechny *n*-tice (třicetičlenné skupiny) a současně konotuje způsob, jímž je agregát (*n*-tice) složen z částí a jímž může být na tyto části opět rozložen. Propozice tohoto druhu se tedy v sémantickém ohledu řadí mezi běžné singulární propozice. Mezi propozicí *Ovcí na louce je třicet* a *Sokrates je moudrý* tedy není v sémantickém ohledu žádná podstatná odlišnost. Na určitý rozdíl, jak jsme již uvedli, narazíme v ohledu ontologickém. Zatímco subjekt běžné propozice denotuje empirické individuum, subjekt číselné propozice denotuje agregát individuí.

Podívejme se nyní na propozice, v nichž se vyskytují pouze číselné predikáty, tj. na propozice čisté aritmetiky. Ty mají poněkud jinou strukturu než propozice aplikované aritmetiky, tj. běžné rovnosti např. $2 + 1 = 3$. Na první pohled se zdá, že tyto propozice jsou pravdivé tehdy a jen tehdy, denotuje-li jejich levá část tentýž předmět jako část pravá. Tato analýza je však pro Milla zcela nepřijatelná. Kdyby totiž číslovky skutečně denotovaly předměty, pak by se nemohlo jednat o předměty konkrétní, ale o předměty abstraktní. Mill, jakožto krajně empiricky orientovaný filosof, však existenci abstraktních předmětů důsledně odmítá.

Millova vlastní analýza propozic čisté aritmetiky není formulována příliš jasně, a to je podle našeho soudu dáno především tím, že nemá k dispozici aparát moderní matematické logiky. Naš autor v této záležitosti říká:

Tvrzení „dva plus jedna se rovná tři“, uvažujeme-li o něm jako o tvrzení, které se týká věcí, jako např. dva kamínky plus jeden kamínek jsou tři kamínky, netvrdí rovnost mezi dvěma soubory kamínků, ale absolutní identitu. Tvrdí se, že jestliže dáme jeden kamínek ke dvěma kamínkům, pak tytéž kamínky jsou tři. ... zdá se proto, že je třeba propozici „dva plus jedna rovná se tři“ považovat za tvrzení pouhé identity signifikátů dvou jmen. (Mill 1973, II, 6, 2)

Abychom tento poněkud nejasný text vyložili, musíme nejprve připomenout, že číslovky nepovažuje Mill za singulární, ale za obecné termíny. Denotací či signifikací těchto termínů jsou *n*-tice fyzických předmětů neboli agregáty. Termín *tři* tak denotuje (signifikuje) tytéž agregáty (*n*-tice) jako termín *dva plus jedna*. V propozici *dva plus jedna se rovná tři* pak tvrdíme, že agregáty, které denotuje termín *dva plus jedna*, denotuje současně i termín *tři* a *vice versa*. O propozicích tohoto druhu bychom však dnes neřekli, že vyjadřují identitu, ale považovali bychom je z hlediska jejich logické formy zřejmě za ekvivalence. Zápis aritmetické rovnosti pomocí

prostředků predikátové logiky by pak měl patrně tuto podobu: $\forall x (2+1(x) \leftrightarrow 3(x))$.¹²

Problém této analýzy spočívá v tom, že není na první pohled jasné, jak vysvětlit to, že aritmetické propozice mají informativní povahu. Pochybnosti tohoto druhu může Mill vyřešit na pozadí své sémantické koncepce podobným způsobem, jako Frege řešil problém informativnosti běžných identitních výroků (srov. Sousedík 1998). Obecné termíny totiž nemají pouze denotaci (v níž se shodují), ale i konotaci (v níž se liší). Termíny *dva plus jedna* a *tři* tak mají tutéž denotaci, ale odlišnou konotaci.¹³

Z uvedeného je zřejmé, že Millova koncepce je ve shodě se základními principy pozitivizmu. V aritmetice se vyskytují propozice, které mají v sémantickém ohledu stejnou povahu jako propozice v běžných reálných vědách. Tyto propozice jsou v posledku vždy založeny naší zkušeností, tj. poznáváme je *a posteriori*. K obecným matematickým principům, jejichž pomocí odvozujeme neomezené množství matematických pravd, dospíváme indukci.

Má však matematika skutečně stejnou povahu jako běžné aposteriorní disciplíny? Na tuto otázku by zastánce apriorismu v matematice rozhodně odpověděl negativně. V první řadě by namítnul, že matematika je na rozdíl od aposteriorních či reálných věd univerzálně aplikovatelná, a dále že v matematice na rozdíl od reálné vědy nepostupujeme induktivně, ale deduktivně. V dalších dvou paragrafech ukážeme, jak se Mill s těmito námitkami vyrovnává.

2. Univerzální aplikovatelnost aritmetiky?

Postoj aprioristicky orientovaných filosofů (např. Platón, Kant) je dobře pochopitelný (srov. Shapiro 2000, 49-102). Tito filosofové vycházejí z toho, že matematika je univerzálně aplikovatelná, a proto nemůže být oblast jejího zkoumání omezena na nějaký empirický předmět. Kdyby se totiž matematika zabývala něčím empirickým, pak by byla na stejné úrovni jako běžné vědy

¹² Proměnná x je proměnnou za agregáty, $2+1$ a 3 jsou predikátové konstanty.

¹³ Mill sám říká, že tyto termíny *denotují tytéž věci, jejich konotace je odlišná*. Viz Mill (1973, II, 6, 2).

a její aplikovatelnost by byla omezena. Tak tomu však není a právem Galileo říká, že Bůh napsal knihu přírody řečí matematiky.¹⁴

Chceme-li univerzální aplikovatelnost matematiky vysvětlit, pak ji podle aprioristických filosofů nemůžeme klást na stejnou úroveň jako ostatní vědní disciplíny, ale musíme předpokládat, že je těmto vědám nadřazená a platí nezávisle na každém empirickém zkoumání. Z tohoto důvodu takto orientovaní filosofové předpokládají, že kromě empirické oblasti je třeba počítat i se skutečností, která smyslovému poznání přístupná není. Proto Platón, jak známo, přisuzuje matematickým předmětům v podstatě podobný ontologický status jako idejím a Kant v této souvislosti hovoří o apriorních formách prostoru a času.

Podle aprioristických filosofů se tedy formule matematiky nevztahují na předem vymezenou oblast empirického univerza, ale ke sféře, která svým způsobem toto univerzum jako celek podmiňuje či zakládá. Vztahují-li se však formule matematiky k této vůči empirickému světu transcendentální oblasti, pak bez větších obtíží vysvětlíme její univerzální platnost a s ní související aplikovatelnost.

Tento přístup však Mill rozhodně odmítá, protože je v rozporu se základním východiskem pozitivizmu. Existují pouze empirické předměty a jediným zdrojem poznání je naše smyslová zkušenost. Ve shodě s principy pozitivizmu je třeba uznat, že číslo je vlastností v témže smyslu jako jiné empirické vlastnosti a liší se od nich pouze tím, že se nejedná o vlastnost konkrétní věci, ale nějakého konkrétního agregátu věcí. „Deset musí znamenat deset těles nebo deset zvuků nebo deset pulsů srdce“ (Mill 1973, II, 6, 2). Z toho je zřejmé, že číslo je vlastnost ve stejném slova smyslu jako dejme tomu *moudrost* či *rychlost*. Mezi těmito běžnými vlastnostmi a čísly však existuje důležitý rozdíl. Moudrost lze vypovídat pouze o lidech, rychlost toliko o pohybujících se předmětech, zatímco čísla můžeme vypovídat o čemkoli. Z těchto důvodů mají „propozice, které pojednávají o číslech, ... tu pozoruhodnou zvláštnost, že se týkají všech věcí, všech předmětů; všeho, co existuje, a co poznáváme díky naší zkušenosti“ (Mill 1973, II, 6, 2).

Tím se však vrací náš původní problém týkající se univerzální aplikovatelnosti matematiky. Z Millova dosud vyloženého konceptu je patrné, že předmět matematiky je na stejné úrovni jako předměty ostatních věd a že by tedy tato disciplína měla být podobným způsobem aplikovatelná. To

¹⁴ Srov. Galilei, *Il Saggiatore*, citováno podle Roed (2001, 48).

však, jak dokládá předchozí citát, Mill popírá. Ve své argumentaci postupuje takto:

... všechny věci jsou kvantitativní, skládají se z částí, které lze počítat, a díky tomu mají všechny vlastnosti, které se nazývají vlastnostmi čísel. To, že čtyři děleno dvěma, jsou dvě, musí být pravda, ať už čtyřka reprezentuje cokoli: čtyři hodiny, čtyři míle či čtyři libry váhy. Je třeba si pouze představit, že je věc rozdělena na čtyři stejné části (a všechny věci si lze tímto způsobem představit), abychom o ní byli s to predikovat každou vlastnost, jíž spojujeme s číslem čtyři, tj. každou aritmetickou propozici, v níž číslo čtyři stojí na jedné straně rovnice. Algebra je ještě obecnější; každé číslo reprezentuje bez rozlišení zvláštní počet věcí; algebraický symbol má však širší dosah; reprezentuje bez rozlišení všechna čísla. (Mill 1973, II, 6, 2)

Millovo empiristické řešení problému univerzální aplikovatelnosti aritmetiky je tedy zřejmé. Číselné predikáty mají v sémantickém ohledu sice stejnou povahu jako predikáty běžné (denotují i konotují příslušnou empirickou entitu), nicméně co do obecnosti se od nich liší. Všechny věci totiž nejsou moudré, rychlé atd., ale jsou kvantitativní.¹⁵ Proto lze všechno počítat a aritmetika má naprosto univerzální dosah.

Je třeba upozornit na to, že Millovo řešení není zcela originální, ale je velmi pravděpodobně závislé především na předchozí aristotelsko-tomistické tradici.¹⁶ Podle této tradice je kvantita naprosto prvním a nutným akcidentem každé složené substance. Všechny ostatní akcidenty pak inherují ve složené substanci prostřednictvím kvantity.¹⁷ Jinými slovy: Abychom mohli

¹⁵ Mill (1973, II, 6, 2) říká: “But though numbers must be numbers of something, they may be numbers of anything. ... All things possess quantity; consist of parts which can be numbered; and in that character possess all the properties which are called properties of numbers.”

¹⁶ Výše jsme doložili, že se Mill v mládí seznámil se scholastickou logikou. Součástí scholastického kurzu logiky byla v rámci pojednání o kategoriích i nauka o kvantitě. Mezi scholastiky se vedl spor o to, zda je číslo druhem kvantity, tj. akcidentem. Tomisté se domnívali, že číslo je druhem kvantity, ostatní scholastikové tuto koncepci kritizovali. Proto se domníváme, že Mill byl inspirován tomistickým logickým kurzem. K tomu srov. Svoboda (2009, 11-25).

¹⁷ Srov. např. Akvinský (1888 – 1906, I, 77, 7 ad 2um): „... accidens per se non potest esse subiectum accidentis; sed unum accidens per prius recipitur in substantia quam aliud, sicut quantitas quam qualitas. Et hoc modo unum accidens dicitur esse subiectum

s materiální věci vůbec spojovat nějaké akcidenty, musí mít tato věc určitou kvantitu. Proto je kvantita univerzální vlastností všech materiálních věcí a matematiku lze na materiální věci univerzálně aplikovat.

Závislost Milla na scholastických předlohách není překvapující. V první řadě je třeba znovu připomenout, že se scholastickou tradicí se náš autor obšírně seznámil v mládí. Není tak divu, že leckterou myšlenku stoupenců této filosofie využil i v rámci svých vlastních úvah. Atraktivní se mu pak jevily právě ty myšlenky, které neodporovaly jeho vlastní pozitivistické koncepci. Scholastická tradice mu pak byla blízká především tím, že zdůrazňovala, podobně jako on sám, závislost našeho poznání na smyslové zkušenosti. Poznání čísla má tedy podle scholastiků i podle pozitivistů svůj základ a zdroj ve smyslovém poznání vnějších věcí.

Dodejme, že Millovo znovuoživení scholastického přístupu ke kvantitě bylo pro dějiny moderního myšlení minimálně stejně tak plodné jako jeho recepce scholastických sémantických pojmů. Tak jako recepce sémantických pojmů jako denotace, signifikace, konotace atd., sehrála a sehrává důležitou roli v současných diskusích o problémech reference, má důležitou roli i původně scholastická koncepce, podle níž je číslo vlastností vnějších (materiálních) věcí. Tuto koncepci totiž velmi obšírně, důmyslně kritizoval G. Frege a především díky této kritice je předmětem určitého zájmu dodnes.¹⁸

To, že Mill při budování své vlastní koncepce matematiky ze scholastických předloh skutečně vycházel, lze ukázat mimo jiné i na tom, že s jeho řešením je spojena stejná obtíž jako s řešením scholastickým. V tomto ohledu si je třeba uvědomit především to, že nepočítáme pouze materiální věci, ale matematiku aplikujeme i na sféru nemateriálních, tj. nekvantitativních věcí. Teolog hovoří o tom, že existují tři božské osoby, historik filosofie hovoří o tom, že Aristoteles rozdělil jsooucnost do deseti kategorií, logik hovoří o pěti predikabiliích atd. Mohli bychom tedy namítnout, že ze scho-

alterius, ut superficies coloris, in quantum substantia uno accidente mediante recipit aliud.“

¹⁸ Mezi významné současné filosofy, kteří dále promýšlejí Millův odkaz, patří G. Kessler, P. S. Kitcher, P. Forrest a D. Armstrong. Tito autoři však na rozdíl od scholastiků a Milla chápou kvantitu a s ní spojené vymezení čísla jako zvláštní typ vztahu. Srov. Kessler (1980, 65-74); Kitcher (1980, 215-236); Forrest – Armstrong (1987, 165-186); Franklin (2011, 3-15).

lastické (ale i z Millovy) koncepce matematiky vyplývá menší univerzalita matematiky, než ta, kterou tato disciplína ve skutečnosti má.

S touto námitkou se někteří scholastikové vypořádali tak, že rozlišili mezi kvantitativním množstvím a množstvím transcendentálním. Zatímco kvantitativně mnohé jsou pouze materiální entity, transcendentálně mnohé jsou nejenom materiální věci ale i entity nemateriální. Na základě tohoto rozlišení pak někteří scholastikové docházejí k závěru, že číselné predikáty vypovídáme ve vlastním slova smyslu pouze o kvantitativním množství; o množství transcendentálním je predikujeme toliko v nevlastním slova smyslu, tj. analogicky.¹⁹

Mill si patrně (na rozdíl scholastiků) tuto námitku neuvědomil. Připomeňme, že později na tento nedostatek, ve své slavné kritice Milla, upozornil G. Frege:

... bylo skutečně podivuhodné, kdybychom vlastnost, jíž jsme vyabstrahovali z vnějších věcí, mohli beze změny smyslu přenést na události, představy, pojmy. Výsledek by byl stejný, jako kdybychom chtěli hovořit o tavitelné události, modré představě, slaném pojmu či o tuhém soudě. (Frege 1884, § 24)

Frege by tedy jistě dal za pravdu představitelům aristotelsko-tomistické tradice, podle nichž se číslo vypovídá o transcendentálním množství v jiném smyslu než o množství kategoriálním. Na rozdíl od nich však nepovažuje změnu smyslu číselného predikátu za řešení problému, ale spíše za *reductio ad absurdum* koncepce, podle níž jsou čísla vlastnostmi vnějších věcí (srov. Frege 1884, § 23).

Dodejme, že Mill by se mohl Fregově námitce přeci jenom určitým způsobem bránit. Na rozdíl od scholastiků, podle nichž existují i nemateriální entity, vede totiž jeho pozitivismus k závěru, že nemateriální entity ve skutečnosti neexistují, a tak je nelze ani počítat.

3. Problém dedukce

Millova živá diskuse se scholastickou tradicí se neukazuje jenom na tom, že se inspiruje její naukou o kvantitě, ale i v tom, že rezolutně odmítá její

¹⁹ Srov. např. Akvinský (1888 – 1906, 30, 3); Systematicky pojednávají o Tomášově pojetí čísla Svoboda – Sousedík (2010, 53-70).

deduktivní pojetí vědy. Nechce tedy kráčet cestou starého Aristotelova *Organonu*, ale podobně jako jeho slavný předchůdce F. Bacon volí metodu *Nového organonu*. Věda tedy podle jeho soudu nepostupuje deduktivně, ale výhradně induktivně.²⁰

Tento závěr však vede k formulaci nám již známé druhé námitky, podle níž se matematika podstatně odlišuje od běžných empirických věd a její metoda není induktivní. Millova odpověď na tyto pochybnosti je zarážejícím způsobem přímočará (1973, II, 6, 2). Existuje-li ve vědách jediná metoda, pak reálně indukujeme, tj. usuzujeme z faktů na fakta, nejenom v běžných empirických vědách, ale i *při každém kroku aritmetické či algebraické kalkula-ce*. Na první pohled se tedy zdá, že dedukci lze zcela vyřadit z vědceva inventáře. Tento těžko přijatelný extrém však Mill přeci jenom modifikuje. Dedukci připouští, nicméně jí přiděluje pouze vedlejší roli. Lze ji totiž vždy redukovat na indukci. Abychom porozuměli tomu, jak postupujeme v aritmetice, podívejme se nejprve na to, jak náš autor popisuje běžný (nematematický) myšlenkový proces:

Z případů, které jsme pozorovali... je třeba vyvodit, že to, co jsme sledovali pravdivým v těchto případech, platí ve všech případech podobných... Poté, pomocí přínosné jazykové konstrukce, která nám umožní mluvit o mnohém, jakoby to bylo jedno, zaznamenáme vše, co jsme pozorovali a spojíme to dohromady s tím, co z našich pozorování vyvozujeme do jednoho zhuštěného jazykového vyjádření... Vyvodíme-li tedy ze smrti Jana a Tomáše a ze smrti každé jiné osoby, o níž jsme kdy slyšeli..., že vévoda Wellington je stejně tak jako všichni ostatní smrtelný, můžeme k tomuto závěru dospět díky zevšeobecnění. (Mill 1973, II, 6, 2)

Na první pohled by se mohlo zdát, že Mill se staví k dedukci relativně vstřícně. Zdá se, jakoby naše myšlení mělo dva projevy. Nejprve pomocí indukce zobecníme příslušná pozorování, pak pomocí dedukce usoudíme na konkrétní případy. Takovouto koncepci sice Mill do jisté míry přijímá, nicméně se zároveň snaží v co největší míře ukázat, že dedukce není samo-

²⁰ Indukce je pravděpodobnostní úsudek, který spočívá v odvození obecného výroku z předpokladů, jež mají vesměs podobu výroků singulárních. Uvažujeme pouze o tzv. *neúplné indukci*, pro niž platí, že premisy nezahrnují všechny jednotlivé případy (*úplná indukce*) a závěr tudíž platí pouze pravděpodobně. K tomu srov. Skorupski (1989, 203-247).

statný myšlenkový postup, ale pouhý *jazykový trik*, který uvažujícímu pouze ulehčuje práci.

To, že všichni lidé jsou smrtelní, je [z hlediska Millovy koncepce] mezičlánek; vyvození však nespočívá v sestupu od všech lidí k vévodovi Wellingtonovi. Vyvození je u svého konce právě tehdy, když jsme tvrdili, že všichni lidé jsou smrtelní. (Mill 1973, II, 6, 2)

Zastánce dedukce by jistě na tomto místě odporoval s tím, že uvažování nekončí u obecného výroku, ale že dále pokračuje tak, že z tohoto výroku vyvozujeme jednotlivé skutečnosti. Aby Mill hrot této námitky pokud možno co nejvíce otupil, říká o obecných propozicích, že sehrávají roli pouhých „seznamů“, v nichž se ukládají skutečná vyvození.

... vyšší premisa sylogismu [obecná propozice] je formule tohoto druhu; a závěr není vyvozen z této formule, ale ve shodě s touto formulí; reálným logickým antecedentem či premisou jsou partikulární skutečnosti [singulární propozice], z nichž byla obecná propozice indukci vytvořena. (Mill 1973, II, 3, 4)

Jestliže tedy „vyvozujeme“ závěry z obecných premis, pak prohlížíme již zaplněný „registr“ neboli dešifrujeme *naše poznámky* (srov. Mill 1973, II, 3, 3). Dedukce v Millově pojetí tedy není ničím jiným, než mechanickým prohledáváním našich seznamů či poznámek.

Podívejme se nyní na to, jak za těchto okolností postupujeme v matematice. Mill uvádí příklad z oblasti geometrie:

Z jakého předpokladu ve skutečnosti vycházíme, když pomocí obrázku dokazujeme vlastnosti kružnice? Nikoli z toho, že ve všech kružnicích jsou si poloměry rovné, ale z toho, že jsou navzájem rovné v kružnici ABC. Je pravdou, že zárukou tohoto předpokladu je obecná definice kružnice; uvedený předpoklad jsme však ochotni přijmout jedině tehdy, když platí v případě jedné zvláštní kružnice. (Mill 1973, II, 3, 3)

Z uvedeného citátu je patrné, že singulární i obecné propozice sehrávají v matematice stejnou roli jako v rámci běžného empirického poznání. To, že jsou si poloměry jedné konkrétní kružnice rovné, prokazujeme jejím pozorováním a že tato záležitost platí obecně (tj. platí obecná definice kružnice) prokazujeme pomocí indukce. Příslušné propozice (*Tato kružnice má rovné poloměry; Každá kružnice má rovné poloměry*) jsou tedy reálné ve stej-

ném smyslu jako propozice nematematické (*Vévoda Wellington je smrtelný; Každý člověk je smrtelný*).

Dodejme, že v aritmetice postupujeme stejným způsobem. To, že čtveřici evangelistů lze rozdělit na dvě stejně velké části, je dáno touto samotnou čtveřicí a že čtyřka je dělitelná dvěma, je dáno indukci, která vychází z naší zkušenosti s konkrétními čtveřicemi. Propozice *Čtyři je dělitelné dvěma* či propozice *Každá kružnice má rovné poloměry* tedy sehrávají tutéž roli, jako propozice *Každý člověk je smrtelný*. Jedná se o pouhý mezičlánek našeho v podstatě vždy induktivního myšlení. V obou případech pak není obecná propozice ničím jiným než pouhým registrem, v němž jsou uloženy naše minulé i očekávané zkušenosti.

4. Závěr

Je tedy zřejmé, že pozitivní založení vědy i metoda indukce měly podle Milla proniknout nejenom do zkušenostní oblasti, ale i do samotné matematiky. V našem příspěvku jsme nechtěli pouze ukázat základní rysy jeho koncepce, ale i to, jak toto pojetí vyrostlo v plodném dialogu s aristotelsko-scholastickou filosofií a logikou. Mill je na jedné straně ovlivněn scholastickým zájmem o jazyk a jejím pojetím čísla a kvantity, na straně druhé však rezolutně odmítá pro scholastiku typické deduktivní pojetí vědy.

I přesto že se dodnes najdou významní obhájci pozitivistické koncepce matematiky, většinou se toto pojetí považuje za překonané. Někteří dnešní autoři došli dokonce tak daleko, že se především pod vlivem Fregovy ostré a nemilosrdné kritiky Millovi doslova vysmívají. I kdybychom se postavili na stranu těchto filosofů a společně s nimi považovali celou koncepci našeho autora za pomýlenou, nesmíme přehlédnout, že měla a má nemalý vliv na podobu některých současných diskusí. V tomto ohledu nejprve znovu připomeneme, že Millův zájem o jazyk (především o singulární termíny) inspiroval současné analytické filosofy k přehodnocení teorie reference. Dále Fregova kritika vyvolala nový zájem o Millovo pojetí čísla jako vlastnosti vnějších věcí. Jak už jsme naznačili, i dnes existují autoři, kteří se pokoušejí na Fregovy argumenty odpovědět a tím znovu vzkřísit realistické pojetí matematiky (srov. pozn. 17). Nelze přehlédnout ani Millovu důslednou obhajobu induktivního pojetí vědy. Tento extrémní postoj sice nenalezl mezi filosofy trvalou podporu, nicméně je nepominutelnou součástí diskusí o metodologii vědy.

Literatura

- AKVINSKÝ, T. (1888 – 1906): *Summa Theologiae*. Romae: Opera Omnia IV – XII (ed. Leon).
- AYER, A. J. (1946): *Language, Truth and Logics*. 2nd Edition. London: Gollancz.
- CARNAP, R. (1932): *Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache*. *Erkenntnis* 2.
- COFFA, J. A. (1991): *The Semantic Tradition from Kant to Carnap: To the Vienna Station*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FIALA, J. (2010): Agregáty vs. množiny. In: Bystřický, R. – Doubravová J. (eds.): *J. S. Mill*. Plzeň: ZUP.
- FORREST, P. – ARMSTRONG, D. (1987): The Nature of Number. *Philosophical Papers* 16, No. 3, 165-186.
- FRANKLIN, J. (2011): Aristotelianism in the Philosophy of Mathematics. *Studia Neoaristotelica* 8, No. 1, 3-15.
- FREGE, G. (1884): *Die Grundlagen der Arithmetik: eine logisch-mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*. Breslau: W. Koebner.
- KESSLER, G. (1980): Frege, Mill and the Foundations of Arithmetic. *Journal of Philosophy* 77, No. 2, 65-79.
- KITCHER, P. S. (1980): Arithmetic for the Millian. *Philosophical Studies* 37, No. 3, 215-236.
- KRIPKE, S. (1980): *Naming and Necessity*. Cambridge: Harvard University Press.
- MILL, J. S. (1963 – 1991): *Collected Works of J. S. Mill*. 33 vols., Robson, J. M. et al. (eds.). Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- ROED, W. (2001): *Novověká filosofie*. Praha: Oikumene.
- SHAPIRO, S. (2000): *Thinking about Mathematics. The Philosophy of Mathematics*. Oxford: Oxford University Press.
- SKORUPSKI, J. (1989): *John Stuart Mill*. London – New York: Routledge.
- SKORUPSKI, J. (ed.) (1998): *The Cambridge Companion to Mill*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOUSEDÍK, P. (1998): Mají vlastní jména smysl? *Filosofický časopis* 46, č. 2, 245-260.
- SOUSEDÍK, P. (2001): *Logika pro studenty humanitních oborů*. Praha: Vyšehrad.
- SOUSEDÍK, S. (2011): Úvod. In: Mill, J. S.: *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad.
- SOUSEDÍK, S. – PEREGRIN, J. (eds.) (1995): *Co je analytický výrok?* Praha: Oikumene.
- SVOBODA, D. (2009): F. Suárez o povaze počtu. *Studia theologica* 11, č. 2, 11-25.
- SVOBODA, D. – SOUSEDÍK, P. (2010): Tomášovo pojetí čísla. *Organon F* 17, č. 1, 53-70.

„Co je dosažitelné ze žebříku, mě nezajímá.“¹
Analýza a kritika resolutní interpretace
Logicko-filozofického traktátu

TOMÁŠ DOŠEK

Filozofická fakulta Univerzity Palackého. Katedra filozofie
Křížkovského 12. 771 80 Olomouc. Česká republika
dosek.tomas@gmail.com

RECEIVED: 23-05-2012 • ACCEPTED: 24-01-2013

ABSTRACT: This paper surveys a new approach to interpretation of Wittgenstein's *Tractatus Logico-Philosophicus* – the resolute reading. The proponents of the resolute interpretation (especially Cora Diamond and James F. Conant) have argued that the central point of *Tractatus* is § 6.54. The reading of the section should be *resolute*, which means the sentences in *Tractatus* are simply nonsense (*einfach Unsinn*). Thus, the *Tractatus*' aim is *not* a theory or doctrine of aspects of reality, language or their relation. On the other hand, the main point of the text should be *elucidation* of the reader's points. The paper analyses two assumptions in the resolute reading and submits criticism of them. The basis of the criticism is to verify the validity of resolute reading's assumptions by reference to *Notebooks*, *Prototractatus*, correspondence and some manuscripts and typescripts from the *Tractatus* period in Wittgenstein's thinking.

KEYWORDS: Elucidation – interpretation – ladder metaphor – resolute reading – *Prototractatus* – therapy – *Tractatus logico-philosophicus*.

¹ Wittgenstein (2000, Ms. 109, 208-209). Na Bergenskou edici dále odkazuji pomocí „Ms.“ a „Ts.“ s číslem svazku a strany.

Na tomto místě bych zároveň rád poděkoval dvěma proponentům odlišných přístupů k *Tractatu*, jejichž četné podněty mi pomohly detailně sledovat odlišnosti obou interpretačních možností. Za vyjádření k mým kritickým připomínkám vůči *resolute reading* děkuji Logi Gunnarssonovi a Antonínu Dolákovi.

V této studii se věnuji aktuální diskusi nad sporem dvou interpretačních přístupů k *Logicko-filozofickému traktátu*. Nejprve představím jeho dosavadní chápání, abych se dále mohl věnovat tzv. rezolutní interpretaci či rezolutnímu čtení [*the resolute reading*] Wittgensteinova pojednání. Tento nový pohled aspiruje na to, převrátit naše dosavadní chápání *Tractatu* a dát wittgensteinovskému zkoumání nový směr. Vycházím z přesvědčení, že každé takové úsilí je nutné a priori nepřijímat ani neodmítat, ale nejprve důkladně prověřit, odhalit jeho skryté předpoklady a kritizovat. Právě to je cílem této studie.

Jak je možné vymezit v jazyce smysluplnost pomocí vět, které jsou samy nesmyslné? Wittgenstein se o to pokusil na konci *Tractatu*, kdy na položenou otázku odpovídá metaforou žebříku (Wittgenstein 1998, 178²). Přirovnává věty svého raného díla k jednotlivým příčkám, po nichž „lze vystoupit nad ně“, což pro čtenáře znamená výzvu rozpoznat věty jako nesmyslné, tedy „překonat“ a „odhodit“ je poté, co po nich vystoupí k poznání hranice vyslovitelnosti. Jenže jak je možné pomocí žebříku bez příček (nesmyslných vět bez jakéhokoli sdělení) vůbec někam vystoupit?

Potíž, která se tu objevuje, je kritériální: Jsou-li věty *Tractatu* nesmyslné, pak si musíme položit otázku, na základě jakého kritéria jejich nesmyslnost vlastně rozpoznáme. Z nesmyslných vět lze totiž sotva získat kritérium pro jakékoli rozlišování. Přesto se však autor *Tractatu* domnívá, že právě jeho text toto kritérium sděluje. Paradoxně platí, že nesmyslné věty formulují kritérium, podle něž jsou samy nesmyslné.

Tento spor vede celou řadu interpretů k závěru, že v *Tractatu* o žádnou hranici vyslovitelného či smysluplného nejde, protože chtít vymezit smysluplnost pomocí nesmyslu jednoduše nelze. Co je nesmyslné, nemůže *nic* sdělovat. Paragraf 6.54 je pak základním kamenem rezolutní interpretace, jež se staví do opozice vůči takovému čtení *Tractatu*, které převládalo od jeho vydání (1922) zhruba do konce 80. let.³ Právě tehdy se začíná diskutovat o

² Na *Tractatus* budu dále odkazovat jako na TLP s udáním čísla příslušného paragrafu.

³ Genealogie rezolutního čtení patrně začíná u inspirace pracemi S. Cavella (Cavell 1979), který se ovšem věnoval převážně *Filozofickým zkoumáním*. Za nejdůležitějšího předchůdce rezolutního čtení tak lze zřejmě považovat Petera Winche, který v souladu se svými pokračovateli kritizoval „metafyzickou“ interpretaci *Tractatu* – viz studii *Language, Thought, and World in Wittgenstein's Tractatus*, jež byla vydána již roku 1987 (srov. Winch 1992, 9nn.). Spřízněnost s rezolutním čtením vyjadřuje věnování Conantovy práce *The Method of the Tractatus* (2002, 425) právě P. Winchovi.

odlišných interpretačních přístupech, které na konci milénia vedly k „novému Wittgensteinovi“ (srov. Crary – Read, eds., 2011). Mezi jeho nejznámější zastánce patří James F. Conant a Cora Diamondová,⁴ kteří rezolutní styl výkladu vypracovali a konsekventně jej hájí. Oba autoři se přes dílčí difference principiálně shodují a sami hovoří o „an interpretative framework for understanding Wittgenstein’s *Tractatus*“ (Conant 2006, 172), který budu níže analyzovat.

Pro tento účel rozdělují studii do tří částí. V kapitole 2 předkládám dosavadní čtení § 6.54, které budu nazývat ontologickým.⁵ Jeho jádrem je myšlenka, že navzdory proklamované nesmyslnosti věty *Tractatu* přece jen sdělují či ukazují něco podstatného o vztahu jazyka a skutečnosti. V kapitole 3 předložím kritiku tohoto tradičního postoje z pozice rezolutního čtení.⁶ Ukážu, že rezolutní interpretace se zakládá na platnosti dvou tezí, a sice o svébytné kompozici *Tractatu* a jeho etickém smyslu, který má spočívat v sebepoznání čtenáře. V kapitole 4 budu tyto dvě teze kritizovat. Proti tezi první předložím tři námitky v dílčích subkapitolách, které na konkrétních místech z Wittgensteinových textů zpochybňují její platnost. Tezi druhou pak budu kritizovat tak, že ukážu, jak rezolutní interpretace nezdůvodněně předpokládá určitého čtenáře a zároveň objasním vnitřní nekonzistenci etického smyslu knihy, jak jej Diamondová s Conantem vykládají. V závěrečném resumé pak předložím návrh interpretace § 6.54 a krátce zhodnotím přínos rezolutní interpretace.

1. Entrée: § 6.54 jako jádro sporu

Metafora žebříku jako způsobu, jak nastínit překonání určitého rámce úvahy a vystoupit nad něj, není myšlenkou Wittgensteinovou (najdeme ji u Goetha, Schopenhauera, Mauthnera či Krause), ovšem podle zastánců re-

⁴ Conant (2007, 111) uvádí následující přehled zastánců rezolutního čtení: „Kevin Cahill, Alice Crary, Edmund Dain, Rob Deans, Piergiorgio Donatelli, Burton Dreben, Juliet Floyd, Warren Goldfarb, Logi Gunnarsson, Martin Gustafsson, Michael Kremer, Oskari Kuusela, Thomas Ricketts, Rupert Read, Matt Ostrow, and Ed Witherspoon.“

⁵ Tento postoj bývá nazýván také „tradičním“, „metafyzickým“ či „mystickým“.

⁶ Také nazýváno „terapeutickým“, „dekonstruktivistickým“, „postmoderním“, „nonesencialistickým“ či – v narážce na Kierkegaard – „ironickým“ čtením.

zolutního čtení tvoří pointu celého *Tractatu*. Nejdříve se na ni proto podívejme:

Moje věty objasňují [erläutern] tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné [unsinnig], když jimi – po nich – vystoupí nad ně. (Musí takříkajíc odkopnout žebřík, poté co po něm vylezl.)
Musí tyto věty překonat, pak uvidí svět správně. (Wittgenstein 2007, 83)

Nad § 6.54 vyvstávají přinejmenším čtyři okruhy otázek.

1. Co je to objasnění („moje věty objasňují“) filosofického problému? Proč je nutné, co je jeho předmětem a jak probíhá?
2. Jaký je status vět *Tractatu* („moje věty“)? Jaký je vztah autora a čtenáře („kdo mi rozumí“)?
3. Co znamená nějaký text „rozpoznat jako nesmyslný“?
4. Jaký je význam „překonání“ a co obnáší správný pohled na svět?

V této studii se budu věnovat podrobně především druhé a třetí otázce, neboť právě odpovědím na ně se rezolutní čtení věnuje zdaleka nejušlechtleji (otázka první je z perspektivy rezolutní interpretace nahlížena jako bezpředmětná, odpověď na otázku poslední je pak konsekvencí objasnění otázky druhé a třetí).

2. Ontologická interpretace

Než se pustíme do analýzy rezolutního přístupu, považuji za vhodné představit krátký přehled čtení *Tractatu*, jež je vůči rezolutnímu oponentní. Conant dosavadní recepci *Tractatu* vidí jako dva principiálně odlišné typy čtení, když je dělí na větev pozitivistickou [the positivist reading] a takříkajíc mystickou [the ineffability reading] (Conant 2002, 374). Přes jistou schematicnost tohoto dělení je skutečně možné v tradici vysledovat dvě zmíněné tendence. Tu pozitivistickou přinesli členové Vídeňského kruhu, když si jako vyjádření shody zastánců svého programu zvolili slova z *Tractatu* proklamující v § 4.116 a Pref., že „co se vůbec dá říci, dá se říci jasně“ (Carnap – Hahn – Neurath 2006, 19). Co dělá toto čtení pozitivistickým, je především to, že *Tractatus* v očích novopozitivistů představuje formulaci zásad logicky správného jazyka, který má zobrazovat fakty. Vše ostatní je na nejvyšší vyjádření „životního pocitu“, což je ve vědecké výstavbě světa irele-

vantní, a proto také nebyla závěrečným pasážím (od § 5.6) *Tractatu* věnována vážnější pozornost.⁷ *Tractatus* je tedy primárně nahlížen jako příspěvek k projektu překonání metafyziky logickou analýzou jazyka.

Druhý způsob čtení se snaží vzít v potaz celý text (nikoli jen jeho logiko-formální obsah), tedy i pasáže týkající se subjektivity (§§ 5.631–5.633), mystična (6.44–6.45) a etiky (6.41–6.4321). Při tomto čtení se však před finální sedmou větou objeví zásadní zádrhel v § 6.54, kde se čtenář dozví hned na první pohled zarážející sdělení: To, co jste doposud četli, byl nesmysl.

Jak se s tímto problémem vypořádat? Řada vlivných interpretů (Ramsey, Malcolm, Rhees, Anscombová, Black, Kenny, Hacker, Pears, Schulte, Glock aj.) nabízí různá řešení, která se však v zásadě shodují v tom, že se snaží platnost teze o nesmyslnosti vět *Tractatu* oslabit. Jeden z prominentních obhájců ontologického čtení – Peter S. M. Hacker (1986, 18) – proto navrhuje rozlišovat mezi dvěma významy slova *Unsinn* (nesmysl). První typ bychom mohli nazvat zjevným nesmyslem [*misleading nonsense*], neboť evidentně porušuje pravidla logické syntaxe (to je např. „věta“ *Caesar je prvočíslo*, nebo otázka, „*zda je dobro více či méně identické než krásno*“ srov. TLP § 4.003).⁸ Pak je tu ale ještě druhý typ nesmyslu, který můžeme označit jako *nezjevný* nebo také objasňující [*illuminating nonsense*].⁹ Ten sice rovněž odporuje v přísném smyslu logické syntaxi, přesto však dokáže něco sdělit, zprostředkovat či naznačit – totiž to, že logickou syntaxi nelze vyslovit, ale pouze ukázat.

Proč vůbec rozlišovat tyto dva typy nesmyslů? Důvodem je motivace *Tractatu*, která spočívá ve vytyčení hranice „výrazu myšlenek“ (TLP Pref.). *Tractatus* usiluje o řešení „hlavního problému filosofie“, tedy o zodpovězení otázky, co skrze věty jazyka říci lze a co lze jen ukázat:

⁷ Pozitivistické čtení konvenuje s Russellovým úvodem a Ramseyho recenzí, tedy dvěma texty, které výrazně determinovaly prvotní recepci TLP. Russell ve své předmluvě poznamenává, že mystický tón určitých pasáží v něm vyvolal „sense of intellectual discomfort“ (Russell 1998, 284). Stejně tak Ramsey se ve své recenzi věnuje etice a mystice spíše okrajově (srov. Ramsey 1923, 477–478).

⁸ Wittgenstein (2009, 141) sám toto rozlišení používá ve *Filosofických zkoumáních* § 464: „Was ich lehren will, ist: von einem nicht offenkundigen Unsinn zu einem offenkundigen übergehen.“

⁹ Podobně rozlišuje i Glock (1996, 259).

The main point is the theory of what can be expressed (gesagt) by prop[osition]s¹⁰ – i.e. by language – (and, which comes to the same, what can be *thought*) and what cannot be expressed by prop[osition]s, but only shown (gezeigt); which, I believe, is the cardinal problem of philosophy. (Wittgenstein 1980, 252)¹¹

Ptejme se ale dále: Proč tuto hranici vůbec vytyčovat – proč je hlavním problémem filosofie hranice jazyka? Wittgenstein se domníval, že filosofické problémy jsou často jen pseudoproblémy, jejichž příčinou je používání nepřesného jazyka, kde mnohdy „totéž slovo označuje různými způsoby“ (TLP § 3.323; např. slovo *je* může být jednou kopulou, podruhé známkem rovnosti, potřetí výrazem existence). Záměrem *Tractatu* je tak formulovat takový „znakový jazyk, který je [omyly – T.D.] vylučuje tím, že nepoužívá tentýž znak v různých symbolech, ani znaky, které označují navenek stejným způsobem. Tedy znakový jazyk, „který je poslušen *logické* gramatiky – logické syntaxe“ (TLP § 3.325). Wittgensteinovo stanovisko v *Tractatu* však není zformulováno tímto jazykem, nýbrž jazykem běžným. Výrazy popisující nevyslovitelnou formu jazyka a světa jsou užívány právě z toho důvodu, aby Wittgenstein poukázal na filosofické problémy, jež způsobuje nepřesný jazyk. Pojmy *Tractatu* (např. *Gegenstand*, *Sachverhalt*, *Tatsache*) jsou tedy používány proto, aby se ukázalo, že nemají smysl. Pojmy tractatovské ontologie jsou pouze pojmy formálními, jako jsou věty *Tractatu* pouhými zdánlivými větami. Motivace je však jasná: „Zavádím tento výraz [formální pojem], abych objasnil důvod záměny formálních pojmů s vlastními pojmy, která se táhne celou starou logikou“ (TLP § 4.1216). Pokud navíc vezmeme v úvahu Wittgensteinovu „základní myšlenku [Grundgedanke]“ (§ 4.0312), pak dospějeme k tomu, že „logické konstanty nezastupují“ a že formální pojmy *Tractatu* z pohledu jazyka, který je poslušen logické gramatiky, nic neznamenají.

Skrze *zdánlivé věty* [Scheinsätze, TLP § 5.534] ovšem lze získat vhled do principu fungování logické syntaxe. Tím se však věty, které tento vhled mají zprostředkovat, stávají větami nesmyslnými, avšak přesto něco sdělujícími. Jak je to možné? Podle Wittgensteina dokážou zdánlivé věty ukázat, co se nedá říci, tedy ukázat, že chtít vyslovit nevyslovitelné je nesmysl. Po-

¹⁰ Hranatá závorka označuje editorské doplnění chybějících písmen v původním textu.

¹¹ Srov. rovněž: „Celý můj úkol spočívá v tom, vysvětlit podstatu věty.“ (Ms. 102, 63r) (deníkový záznam z 21.1.15).

kud jsou tedy zdánlivé věty podrobeny analýze, tak zjistíme, že „to, co mají říci, jen ukazují“ (Ms. 101, 51r¹²). Věty *Tractatu* jsou pak nesmyslné z pozice této analýzy (*po* jejím provedení), nikoli však z pozice *před* jejím provedením. Metafora žebříku vyjadřuje právě tento rozdíl – vystoupit po větech *Tractatu* znamená pochopit, že „co lze ukázat, nelze říci“ (TLP 4.1212). Věty jsou tedy nesmyslné z pozice ideálního jazyka („správného pojmového písma“ § 5.534), nikoli však z pozice, kdy vágní přirozený jazyk (tedy i jazyk *Tractatu*) „myšlenky přestrojuje“ (4.002). Ve větech *Tractatu* tak lze přes jejich nesmyslnost nahlédnout, že „věta vyjadřuje to, co nevím, co však vědět musím, abych ji vůbec mohl vyslovit“ (Ms. 101, 60r).

Přesně do tohoto pojetí dvojího nesmyslu míří kritika z pozice rezolutního čtení a poukazuje na jeho paradoxní důsledky. Tato striktnost v chápání nesmyslného výrazu pak převrací celý význam *Tractatu*. Na základě jaké argumentace se tak děje a jaké konsekvence to s sebou nese, ukážu v následující kapitole.

3. Rezolutní námítky

Objasňující či nezjevný nesmysl je oproti zjevnému jakýmsi hlubším nesmyslem – v jeho hloubce je možnost ukázat nevyslovitelnost logiky. Hlubší nesmysl (věty odporující logické syntaxi) by pak ale vlastně byl takříkajíc hlubším smyslem, neboť právě on by byl jako jediný s to vyřešit dříve zmíněný „hlavní problém filosofie“ (tzn. ukázat nevyslovitelnost syntaxe). Nesmysl by byl smyslem, což je vskutku do očí bijící spor. Rezolutní interpretace při výkladu *Tractatu* odmítá platit tuto cenu paradoxního závěru celého textu. Zavrhuje kompromisní pochopení nesmyslu a jasně říká, že žádné typy, stupně či druhy nesmyslů neexistují. Co je nesmyslné, je zkrátka nesmyslné a nic nesděljuje (Diamond 2000, 153; Conant 2002, 421; Conant 2006, 175-176; Gunnarsson 2000, 48-50).

Když rezolutní interpretaci vezmeme vážně a vztáhneme ji na dosavadní čtení *Tractatu*, pak zjistíme, že odmítnutí „objasňujícího nesmyslu“ vlastně znamená odmítnutí distinkce mezi *sagen* a *zeigen*, resp. možnosti o této distinkci jakkoli mluvit, a tedy ji chtít jazykem (prostřednictvím nesmyslnosti vět) „ukázat“. *De facto* to znamená, že distinkce mezi ukazováním a ří-

¹² Deníkový záznam z 20. 10. 14.

káním nebude vlastním sdělením *Tractatu*. Nebude jím proto, že vlastní text je přece nesmyslný a jako takový – přísně vzato – nic sdělit nemůže.

K čemu ale potom *Tractatus* číst, jestliže význam textu postrádá jakýkoli smysl? Rezolutní interpretace pracuje s tím, že ad absurdum domýšlí „etický smysl knihy“. Z dopisu, jenž Wittgenstein (1980, 96) v říjnu či listopadu 1919 (dopis není přesně datován) poslal Ludwigu von Fickerovi, víme, že právě takto [„Sinn des Buches ist ein Ethischer“] její smysl označil. Rezolutní interpretace tedy bere vážně nejen nesmyslnost vět knihy, ale zároveň i její etický význam, který ovšem nespatřuje v tezích knihy v podobě nějakého učení, nýbrž spíše v tom, co má ve čtenáři vyvolat a způsobit.

Zdá se to být ale neřešitelné dilema – jak může mít text sestávající z nesmyslných vět vůbec nějaký, nota bene etický smysl? Rezolutní čtení na tuto otázku dává odpověď a to tím způsobem, že přijímá platnost dvou následujících tezí:

1. Některé věty *Tractatu* nesmyslné nejsou.
2. Cílem knihy není teorie, ale obrat čtenáře v postoji k filosofii.

K předpokladu prvnímu je nutné poznamenat, že samotná pasáž 6.54 konstatující nesmyslnost dosavadního textu sama nesmyslná být nemůže (jinak by takové konstatování nemělo žádný význam a nevznikl by ani spor o objasňujícím nesmyslu). Jak Diamondová, tak Conant (a s nimi další rezolutní interpreti) jsou tak nuceni rozlišovat tzv. rámec [frame of the work] a vlastní text jako obsah [body of the work] *Tractatu* (Conant 2000, 216; Diamond 2000, 149n; Conant – Diamond 2004, 68; Gunnarsson 2000, 103). Rámec dle Conanta (2000, 216) sestává z následujících částí textu: Pref., §§ 3.32-3.326, 4-4.003, 4.111-4.112, 6.53-6.54. Rámecem jsou myšleny obsahově příbuzné pasáže, které se vztahují k záměru a výsledkům textu (Pref.), rozlišení mezi znakem a symbolem vč. zdůraznění jejich „smysluplného použití“ (3.32-3.326), přirozenému jazyku a významu filosofie (4-4.003, 4.111-4.112), „jediné správné metodě“ filosofie a metafoře žebříku (6.53-6.54).

Ke druhému bodu je vhodné zmínit přímo Conantova slova:

[Resolute readers] are committed to rejecting the idea that the author of the work *aims* to put forward substantive theories or doctrines. Wittgenstein tells us that the kind of philosophy he seeks to practice in this work consists not in putting forward a theory, but rather in the exercise of a certain sort of activity – one of elucidation. (Conant 2006, 174)

Vlastním záměrem *Tractatu* tedy není formulace či obhajoba určité teoretické koncepce jazyka (např. projekční teorie významu), nýbrž jeho cílem je, aby čtenář začal doslova dělat filosofii prakticky. To znamená především nahlédnout, že snaha o vyjádření hranice smysluplnosti nesmyslem je sama o sobě paradoxní, že tedy neexistuje nic jako objasňující či obsahový (substanciální) nesmysl. Conant (2002, 423) tento záměr nazývá „the Tractarian attack on substantial nonsense“, což konkrétně znamená: „the *Tractatus* aims to show that there is no such thing as substantial nonsense“ (Conant 2006, 176). Jestliže toto nahlédneme, nepoznáme nějakou novou tezi či teorii, nýbrž se „pouze“ zbavíme falešného přesvědčení o nutnosti takovou teorii hledat a chtít předpokládat. Teze o odmítnutí objasňujícího nesmyslu je předpokladem k naplnění záměru textu. Jádrem rezolutní interpretace je tedy přesvědčení, že nemáme rozumět textu, nýbrž sami sobě ve vztahu k záměru jeho autora (Diamond 2000, 156-157; Conant 1991, 158; Gunnarsson 2000, 84-85). Tuto na první pohled poněkud neobratnou myšlenkovou figuru nyní vysvětlím.

Záměrem autora *Tractatu* není přivést čtenáře k určité tezi či větě, nýbrž k porozumění tomu, co on (autor) sám textem zamýšlí: „In section 6.54 of the *Tractatus*, the author of the work does not ask us to understand his sentences, but rather to understand *him*“ (Conant 2007, 42). Rezolutní čtení tak bere vážně formulace, kde Wittgenstein hovoří o situaci, kdy právě *jemu* čtenář rozumí. Jednodušeji řečeno, nejde o to rozumět tezí *Tractatu*, nýbrž jejich autorovi, tedy tomu, co on těmito tezemi zamýšlel (srov. Diamond 2000, 155-156).

Jak je ale možné rozumět autorovi *Tractatu* bez úsilí porozumět větám *jeho* díla? Tady je právě nutné rozlišovat věty rámce a vlastní obsah textu – v rámcových poznámkách Wittgenstein jakoby promlouvá ke čtenáři bezprostředně, zatímco ve vlastním textu se jej snaží vystavit určité iluzi. Tato iluze spočívá právě v tom, že by mělo existovat něco jako objasňující nesmysl. Proč je ale této iluze zapotřebí a jaká je její povaha?

Iluze je součástí „objasňující strategie [elucidatory strategy]“ (Conant 2002, 421), jejímž účelem je objasnit nesmyslnost vytyčování hranice tím, že autor nechá čtenáře podlehnout jeho vlastnímu omylu. Omyl tradičního (ontologického) čtenáře spočívá v tom, že se domnívá, že takovou hranici je možné vytyčit. *Tractatus* je tedy napsán tak, aby čtenář uvěřil, že sděluje (rozuměj: ukazuje) určitou teorii jazyka. Proč to tak musí být? Protože jediné tím, že čtenář sám propadne záměně nesmyslu za smysl, se dá ukázat, že k této záměně má sklony. Wittgenstein chce dle rezolutní interpretace uká-

zat, že vést hranici v jazyce z pozice mimo jazyk končí nutně paradoxem. Účelem textu pak je, aby čtenář poznal, že každý takový projekt hranice je nesmyslný *per se*. Každá hranice je pouze iluzí hranice.

Pointou rezolutního čtení je pak ten moment, kdy čtenář sám na sobě pozná, že podlehl této iluzi. Jak ale poznat vlastní iluzi? Právě tak, že se čtenář domnívá, že věty *Tractatu* mají smysl, přesto je pak ale rozezná jako nesmyslné. Výsledkem je to, že nakonec nepozná nějakou filosofickou nauku, nýbrž jen a pouze vlastní tendenci k tomu podléhat iluzím. Iluze spočívá v tomto: věty *Tractatu* smysl mají, a následně – po jejich překonání pomocí žebříku – smysl nemají. Jenže to je, jak jsme viděli výše, zjevný spor. Výsledkem iluze je negativně řečeno spor celého ontologického projektu *Tractatu* a zároveň nemožnost někam vystoupit. Výsledkem rezolutního čtení je pak to, že se čtenář této iluze zbaví tím, že pozná, kde problém spočívá. Ten nespočívá v tezích či filosofické teorii, ale jen a pouze v něm samotném, v jeho „confused relation to the words“ (Conant 1991, 158). Totiž v touze chtít vyslovit nevyslovitelné a v touze projektovat smysl do pseudovět, kde žádný smysl být nemůže (Conant 1992, 217). Čtenář má tedy tendenci podléhat iluzím možnosti tuto nevyslovitelnost vyslovit – možnosti z nesmyslu vyrozumět, získat či pochopit něco smysluplného (Conant 1991, 158). Právě v rozpoznání absurdity takového počínání spočívá vlastní záměr objasnění *Tractatu*:

Thus the elucidatory strategy of the *Tractatus* depends on the reader's provisionally taking himself to be participating in the traditional philosophical activity of establishing theses through a procedure of reasoned argument; but it only succeeds if the reader fully comes to understand what the work means to say about itself when it says that philosophy, as this work seeks to practice it, results not in doctrine but in elucidations. And the attainment of this recognition depends upon the reader's actually undergoing a certain *experience* – the attainment of which is identified in §6.54 as the sign that the reader has understood the author of the work: the reader's experience of having his illusion of sense (in the 'premises' and 'conclusions' of the 'argument') dissipate through its becoming clear to him that (what he took to be) the *philosophische Sätze* of the work are *Unsinn*. (Conant 2002, 422)

Zjednodušeně řečeno, přesvědčivost *Tractatu* spočívá v jeho iluzornosti. Iluze je nástrojem, jak zprostředkovat čtenáři určitou zkušenost. Vidíme tu důležitý posun oproti ontologické interpretaci – filosofický text nepředsta-

vuje v podání rezolutní interpretace myšlenku, tezi či argument, ale činnost ve smyslu změny postoje čtenáře (filosofie „není naukou, nýbrž činností“ § 4.112). Jestliže samotný filosofický text nepřináší žádná konstruktivní (pozitivní) sdělení, pak musí jeho „poselství“ spočívat mimo něj – v interakci čtenáře a autora textu. Výsledkem je „logické ujasnění myšlenek [Klärung der Gedanken]“ (§ 4.112). Autor objasňuje pomocí iluze, resp. prostřednictvím jejího rozpoznání čtenářem. Domnělá teorie jazyka byla jen přáním myšlenky této teorie. Souhrnně řečeno, cílem *Tractatu* není vhléd do metafyzické povahy reality, nýbrž do zdroje přesvědčení o metafyzické povaze reality: „the aim of the latter is not insight into metaphysical features of reality, but rather insight into the sources of metaphysics“ (Conant 2002, 421). Poněkud emphaticky řečeno, čtenář *Tractatu* nepoznává svět, ale sám sebe (srov. Gunnarsson 2000, 85).

Cíl četby je proto terapeutický, *Tractatus* nesděljuje žádnou nauku, ani neučí nějaké specifické schopnosti v rozpoznávání nesmyslnosti (vždyt' „není učebnicí“ TLP Pref.). Místo toho se opírá o běžnou lidskou schopnost rozpoznat nesmyslnost v přirozeném jazyce. Rezolutní interpretace je tedy rezolutní v tom smyslu, že to, co ontologická interpretace považuje za místo, kam pomocí žebříku vylézt (jazyk poslušen logické gramatiky s jasně vymezenou hranicí smysluplnosti), považuje ona za poslední příčku žebříku. Vytýčení hranice pomocí ideálního jazyka bude tedy odhozeno spolu s žebříkem: „we have finished the work, and the work is finished with us, when we are able to throw the sentences in the body of the work – sentences about ‘the limits of language’ and the unsayable things that lie beyond them – away“ (Conant 2002, 424).¹³

4. Předpoklady rezolutní interpretace a jejich kritika

Východiska rezolutního čtení lze na základě dosavadního výkladu shrnout do dvou následujících tezí:

1. Některé věty *Tractatu* nesmyslné nejsou.
2. Cílem knihy není teorie, ale obrat čtenáře.

Obě tvrzení spolu souvisí tak, že čtenář uzná vlastní text [body] *Tractatu* jako nesmyslný nahlédnutím vlastní touhy po vyslovení nevyslovitelného

¹³ Podrobněji viz Conant (2006, 184). Srov. též Diamond (1991, 182n).

(Conant 2002, 423). Rezolutní interpretace tím převrací celý význam knihy a dokonce si nárokuje výrazně posunout porozumění *Tractatu* na vyšší úroveň oproti interpretaci ontologické (Conant – Diamond 2004, 46nn.). Proto budou nyní obě výše uvedené teze předmětem kritiky.

4.1. Některé věty *Tractatu* nesmyslné nejsou

Proti rozlišení rámce a vlastního textu předložím dvě námitky (4.1.1, 4.1.2), zároveň uvedu jednu protinámitku (4.1.3), kterou následně zpochybním.

4.1.1. Nedostatečné důvody rozlišení: motto a *Prototractatus*

Tvrzení první se zakládá na předpokladu rozlišení mezi rámcem a vlastním textem. Rozlišovacím znakem jsou takové pasáže, kde autor promlouvá přímo ke čtenáři nebo se vyjadřuje k povaze filosofie či záměru *Tractatu*. Jaké jsou však k této distinkci důvody? Rezolutní interpretace se snaží zdůrazňovat věty, které situují záměr *Tractatu* ke čtenáři, filosofii jako činnosti a objasňování. Otázkou nyní je, proč Wittgenstein v těchto rámcových větách neřekne to, co by mělo z rezolutní interpretace vyplývat. V samotném *Tractatu*, ani v textech, jež mu předcházely, tedy *Denících*, *Tajných denících*, *Poznámkách o logice* (*Notes on Logic*) a *Prototractatu*, se žádné explicitní rozlišení rámce a vlastního textu neobjevuje. V rukopisech nenajdeme žádné značky či poznámky, které by nás opravňovaly tu či onu poznámku počítat k rámci či vlastnímu textu. Conantovo (2000, 216) rozlišení příslušných pasáží (Pref., §§ 3.32-3.326, 4-4.003, 4.111-4.112, 6.53-6.54) tak bez relevantních důkazů či textových dokladů působí velmi nepřesvědčivě, ba až svévolně. Naopak lze najít konkrétní doklady, že Wittgenstein chápal své dílo jako jeden celek,¹⁴ na což poukazují nejen četné zmínky z korespondence, ale i odmítnutí možnosti, aby bylo dílo pro účely publikace rozděleno na dvě části nebo jakkoli dodatečně upravováno (konkrétní prameny budu analyzovat níže). To jen posiluje podezření, že rozlišování rámce a obsahu je interpretační svévolí. To nyní doložím pomocí analýzy motto *Tractatu*.

¹⁴ Ostatně Wittgenstein nazýval *Tractatus* vždy buď *knihou*, nebo *pojedinání* [Abhandlung].

Podle Conanta patří k rámci předmluva. Součástí předmluvy je však i motto textu,¹⁵ které bylo pro Wittgensteina zřejmě velmi důležité, neboť v obou dostupných strojopisech je motto na téže straně, na níž začíná předmluva (Ts. 202, 5; Ts. 203, 1). Wittgenstein (1973, 46-47) navíc na nutnost vytisknout motto spolu s předmluvou explicitně poukazuje v pokynech k publikaci Ogdenovi.¹⁶

Proč vůbec věnovat pozornost jedné větě na začátku knihy? Zřejmě se shodneme na tom, že autor si jako motto pro svoji knihu obvykle vybere takovou myšlenku, která nejlépe vystihuje její leitmotiv či význam. Podívejme se proto na motto *Tractatu* detailněji skrze jeho kontext. Motto pochází z následující pasáže téměř zapomenutého rakouského spisovatele a esejisty Ferdinanda Kürnbergera (kurzívou označuji slova, jež byla přejata do *Tractatu*):

Když se polovzdělance zeptám, jaký je rozdíl mezi antickým a moderním, mezi klasickým a romantickým uměním, tak mi ve velkém zmatku odpoví: Pane, tato otázka rozehvěje celé světy představ. To je látka pro celé knihy a zimní semestry. Když se však zeptám sečtělého a vzdělaného člověka, tak dostanu tuto odpověď: Pane, dá se to říci třemi slovy. Umění starých vycházelo z těla, umění novějších z duše. Umění starých bylo proto sochařské, umění novějších je lyrické, muzikální, krátce romantické. Bravo! Tak jsou celé světy představ, pokud jsou skutečně ovládnuty, vměstnány do jednoho bodu, *a vše, co člověk ví, co není jen zaslechnutý ruch a šum, dá se říci třemi slovy.*“ (Kürnberger 1877, 339-340)

Kürnberger formuluje stylistický ideál stručnosti – skutečné vědění lze vyjádřit stručně. Motto *Tractatu* bychom pak mohli parafrázovat takto: *Vše, co lze vůbec vědět, lze říci stručně a výstižně.* Stejnou intenci lze nalézt i u Krause, který mimo stručnost zmiňuje také „odpovědnost volby slov“ (Kraus 1974, 344). Vezmeme-li navíc v úvahu „etický smysl knihy“ spolu s jejím mottem, které vyjadřuje právě stylistický ideál stručnosti, pak je in-

¹⁵ Motto chybělo i v prvním českém vydání od J. Fialy, důvodem byla absence v německých vydáních, z nichž Fiala (Wittgenstein 1993, 5) překládal (motto bylo zahrnuto teprve do kritické edice *Tractatu*: Wittgenstein, 1998). Je paradoxní, že motto je přesně na tom místě, jako ve strojopisech, právě jen v Ostwaldově vydání (Wittgenstein 1921, 185), které Wittgenstein (1980, 123) poněkud nepřiměřeně označil za „pirátský tisk“.

¹⁶ Motto se objevuje i v korespondenci s Engelmannem, který Kürnbergerův text, jenž byl zdrojem motto, označuje za „velkolepý“ (Wittgenstein 2006, 23).

tence *Tractatu* poměrně jasná – co nejvýstižněji vyjádřit, co vyjádřit lze, protože čím výstižnější vyjádření bude, tím bude správnější, a tedy zároveň hodnotnější. To ostatně Wittgenstein (1998, 2) sám v předmluvě píše, když hodnotu svých myšlenek přímo odvozuje od způsobu jejich vyjádření („tato hodnota bude tím větší, čím lépe jsou myšlenky vyjádřeny“). Pak už může jen stěží překvapit, že Wittgenstein se při jednání o publikaci zajímal právě o Krausův názor na *Tractatus*.¹⁷ Zdá se tedy, že důvodem, proč na motto knihy není vzhledem k vymezení rámce brán z pozice rezolutní interpretace ohled, je spíše skutečnost, že je v rozporu s jejími záměry.

Zajímavé je rovněž vzít v úvahu genezi *Tractatu*. Jeho raná verze – *Prototractatus* – z ledna 1915 totiž obsahuje první stranu (Ms. 104, 3), na níž je soupis hlavních tezí očíslovaných 1, 1.1, 2, 2.1, 2.2, 3, 3.1, 3.2, 4, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 5 a 6; přičemž sedmá věta chybí a o tezi 6.54 rovněž ani zmínky (věta 7 se nachází na s. 71, věta 6.54 na s. 86 rukopisu 104). Pokud se podíváme do vlastního textu, tak věty 6.53 a 6.54 *Tractatu* byly původně rozděleny do čtyř poznámek. Věta 6.53 *Tractatu* byla v *Prototractatu* rozdělena do 6.53 („Správnou metodou filosofie [...] některým znakům ve svých větách nedal význam.“) a 6.531 („Tato metoda by byla [...].“). Věta 6.54 *Tractatu* byla rozdělena do 6.54 a 6.55. Pasáž 6.55 Wittgenstein zcela vypustil a ponechal pouze reformulovanou první větu o správném pohledu na svět v § 6.54.¹⁸ Opět je velmi zvláštní, že by rámec byl od textu zcela oddělen. I kdyby ale na třetí straně rukopisu 104 byl pouze vlastní text, tak se musíme ptát, proč stejným způsobem nebyl někde jinde načrtnut rámec. I kdyby ale načrtnut byl, proč něco tak zásadního bylo nutné v konečné verzi výrazně upravovat a reformulovat?

Navíc je nutné poznamenat, že Wittgenstein své dílo chápal jako nerozdělitelný celek. Ostwaldovo vydání *Tractatu* začínalo názvem, věnováním

¹⁷ Wittgenstein (1980, 83) píše Engelmannovi: „Velmi rád bych ale věděl, co o ní [„mojí práci“ – T.D.] řekl Kraus. Kdybyste měl příležitost to zjistit, byl bych velmi potěšen. Možná ví něco Loos. Napište mi.“

¹⁸ Vyřazená poznámka 6.55 zní následovně (interpunkce se shoduje s originálem, překlad pochází z Wittgenstein 1998, 253):

„Musí věty překonat a pak vystoupí na správnou úroveň [k tomu, co se dá říci.] vzhledem ke světu.

V tom smyslu, v jakém existuje hierarchie vět, je možné rovněž mluvit o hierarchii pravd, negací atd. V tom smyslu, v jakém věty vůbec existují, existuje jen Jedna pravda [nur Eine Wahrheit] a [jen] Jedna negace [nur Eine Verneinung]. Nejnížší úroveň a operace mohou zastoupit celou hierarchii.“

Pinsentovi, mottem a předmluvou, přičemž dále následovala „Předmluva od Bertranda Russella“ (Wittgenstein 1921, 186), po níž teprve začínal vlastní text *Tractatu*. V korespondenci s Ogdenem však přesně toto rozdělení Wittgenstein (1973, 21) kritizoval a explicitně vyžadoval, aby byla předmluva vytištěna „bezprostředně“ před vlastním textem. Opět je otázkou, zda právě tato Wittgensteinem vyžadovaná celistvost textu dává možnost najít důvody pro rozlišování rámce a obsahu.

4.1.2. Námitka na základě jednoty textu: desetinné číslování

Další námitka vůči rozlišování rámce a vlastního textu spočívá v číslování jednotlivých pasáží *Tractatu*. Wittgenstein tento systém přejal z *Principia Mathematica* (srov. Russell – Whitehead 1910, 95), přičemž jedním z motivů byla zřejmě praktičnost, neboť systém umožňuje dodatečné vkládání vět do již hotového textu bez nutnosti jeho přepisování (např. mezi n.1 a n.2 lze vložit n.11 a na této úrovni pokračovat n.12, n.13 atd.).

Desetinná čísla „naznačují [andenten] logickou závažnost“ jednotlivých vět, resp. „důraz [Nachdruck]“, jaký je na ně kladen (Wittgenstein 1998, 4).¹⁹ V jediné poznámce pod čarou, kterou lze číst jako instrukci pro čtenáře, autor nenapsal nic o rozlišování jednotlivých částí textu, místo toho vysvětlil subordinaci jednotlivých tvrzení. Věta 6.54 je tedy „poznámkou k větě“ 6.5 a ta poznámkou k větě 6. Desetinné číslování ovšem vytváří nejen tuto takříkajíc vertikální úroveň, ale zároveň taktéž úroveň horizontální – větu 6.5 je tak možné číst jako pokračování v řadě vět 6.1, 6.2, 6.3 a 6.4.

Věta 6.54 tedy z perspektivy vertikální úrovně rozvíjí myšlenku „obecné formy věty“ (§ 6), což zjednodušeně řečeno znamená, že pravdivost komplexní věty je závislá jen a pouze na pravdivosti elementárních vět. Odvození jedné věty z jiné je možné díky operaci $N(\xi)$ (srov. § 5.233), přičemž předpokladem operace je interní relace struktur vět: „Operace je výrazem vztahu mezi strukturami jejího výsledku [výsledku operace, tzn. převedení jedné věty na druhou – T.D.] a jejich bází [bází operace, tzn. logické či strukturní možnosti převo-

¹⁹ Fiala zde (Wittgenstein 1993, 169) překládá nepřesně – *andenten* neznamená ukazovat (v tractatovské terminologii *zeigen*, v obou anglických překladech je *indicate*), nýbrž právě *jen* naznačovat. Překladatelskou nepřesností je zatíženo i pokračování první věty: „důraz, který na ně v tomto výkladu kladu“ je nepřesné, neboť Wittgenstein nehovoří o výkladu, ale o *Darstellung* – tedy znázornění (v obou angl. překladech *exposition*). Glombíčkův překlad (Wittgenstein 2007, 11) tyto chyby opravuje.

du – T.D.].“ (TLP § 5.22). Je přinejmenším zarážející, že věta 6.54 souvisí s tím, co má být dle rezolutní interpretace rozpoznáno jako iluzorní. Otázkou pak je, proč Wittgenstein očísloval větu 6.54 právě jako „poznámku“ k větě 6 – tedy k větě, která vypovídá nepřímě o logické povaze jazyka.

Přiznávám ovšem, že je obtížné přesně říci a obhájit, co vlastně desetinné číslování sděluje. Kupříkladu Max Black (1964, 2) jej dokonce nazývá „a private joke at the reader’s expense“. Domnívám se také, že Wittgensteinova slova o „logické závažnosti“ nelze brát příliš vážně, neboť např. „základní myšlenka“ textu se nachází ve větě 4.0312. Na druhou stranu číslování zjevně mělo ještě jiný účel než jen pomáhat při kompozici textu. Wittgenstein (1980, 103) to jasně sdělil v jednom z dopisů (5.12.1919) von Fickerovi: „Mimochodem řečeno musejí být desetinná čísla mých vět bezpodmínečně vytištěna, neboť ony samy dodávají knize přehlednosti a jasnosti a bez tohoto číslování by kniha byla nesrozumitelným chaosem.“ At’ už je ale význam číslování jakýkoli, jisté je, že podle jeho autora tu význam rozhodně je, tudíž nelze považovat za korektní Conantův postup, který tento význam zcela přechází a celou strukturu textu rozbíjí ve jménu vlastní interpretace.

4.1.3. Protinámítka a její zpochybnění: „mysl knihy je etický“

Existuje vůbec nějaký rozumný důvod, proč číst *Tractatus* jako text sestávající z rámce a vlastního obsahu? Diamondová (2000, 152) odkazuje na dopis, který Wittgenstein adresoval Ludwigu von Fickerovi (zakladateli kulturního žurnálu *Der Brenner* a potenciálnímu vydavateli *Tractatu*) a v němž předkládá konkrétní instrukce k četbě textu:

Protože by Vám to mohlo pomoci, napíši několik slov o své knize: Z její četby – jak s jistotou soudím – nebudete mnoho mít. Neboť jí totiž nebudete rozumět; její látka Vám bude připadat naprosto cizí. Ve skutečnosti Vám cizí není, neboť smysl knihy je etický. Kdysi jsem chtěl do předmluvy dát větu, která v ní teď ve skutečnosti není, kterou Vám ale nyní napíši, protože Vám možná poskytne klíč: Chtěl jsem totiž napsat, že moje dílo se skládá ze dvou částí: z té, která tu leží před námi, a ze všeho toho, co jsem *nenapsal*.

A právě tento druhý díl je tou částí, která je důležitá. Etické je totiž její knihou vymezeno takříkajíc zevnitř; a já jsem přesvědčen, že přísně vzato, jej lze vymezit JEN takto.

Zkrátka, domnívám se: Všechno, o čem *mnozí* dnes jen *žvaní*, jsem ve své knize zachytil tak, že o tom mlčím. A tím kniha, pokud se příliš

nemýlím, řekne mnohé, co byste sám chtěl říci, ale patrně nevidíte, že je to v ní řečeno. Nyní bych Vám doporučil přečíst *předmluvu a konec*, neboť zde je smysl knihy vyjádřen nejvíce bezprostředně. (Wittgenstein 1980, 96-97)

Wittgenstein skutečně hovoří o „dvou částech“, nicméně není tu ani slovo o rámci a vlastním textu, namísto toho je tou druhou částí „všechno to“, co napsáno nebylo – tedy právě to, co rezolutní interpretace odmítá jako poslední příčku žebříku. Kde jinde by se proklamované rozlišení rámcových a obsahových poznámek mělo objevit než právě v tomto „instruktážním“ dopisu? Nicméně by bylo možné namítnout, že Wittgenstein rámec a vlastní text rozlišoval, jen je tak neoznačoval. Dejme tomu, že rámcem se rozumí to, co v dopise označuje jako „předmluvu a konec“. Jenže je tu problém – není totiž vůbec zřejmé, co se oním koncem vlastně myslí. Pouze věty 6.53-6.54 to patrně nebudou, neboť hovoří-li Wittgenstein o etickém smyslu knihy, tak je oním koncem nejspíše ta část textu, kde se hovoří o etice – tedy věty 6.4-7.

Problém s předmluvou je rovněž nasnadě. Conant (2000, 197-198, 216; 2002, 424) a Diamondová (2000, 149) považují za jádro předmluvy pasáž, v níž se hovoří o vytyčení hranice myšlení a zdůrazňují Wittgensteinova slova (1998, 2), že „tato hranice může vést tedy jen v jazyku a to, co leží za touto hranicí, je prostě nesmysl [einfach Unsinn]“. Třetí a čtvrtý odstavec se tedy zdá podporovat nemožnost rozlišení různých typů nesmyslu – co je „prostě nesmyslem“ nemůže nic objasňovat. Proti tomu lze ovšem namítnout, že Wittgenstein v předmluvě formuluje i stanoviska, která přímo odporují rezolutní interpretaci. Vždyť již v první větě píše, že „knize bude rozumět jen ten, kdo se už jednou sám zamýšlel nad myšlenkami v ní vyjádřenými – či alespoň myšlenkami podobnými“. To podle mého názoru nelze chápat nijak jinak, než že text *Tractatu* („v ní vyjádřenými“) sděluje určité myšlenky, které jejich autor navíc považuje za nezpochybnitelné: „Proti tomu se mi jeví *pravdivost* zde sdělených myšlenek nepochybná a definitivní.“ (Wittgenstein 1998, 2-3).

Nabízí se předmluvu číst z hlediska motta textu už proto, že Kürnbergerův a Krausův ideál stručnosti a exaktnosti vyjádření je jasně přítomen v tom, že Wittgenstein se snaží co nejlépe „udeřit hřebík na hlavičku“.²⁰

²⁰ Ve Fialově překladu (Wittgenstein 1993, 7) předmluvy tato věta chybí, v Glombíčkově již nikoli. Celá pasáž zní následovně: „Má-li tato práce nějakou hodnotu, pak spočívá ve dvojím. Zaprvé v tom, že jsou v ní vyjádřeny myšlenky, a tato hodnota je tím větší,

Když vezmeme v úvahu motto knihy a intenci předmluvy, pak nezbyvá než připustit, že se terapeutický ideál rezolutní interpretace rozplývá v nepřesvědčivosti svého zdůvodnění.

4.2. Cílem knihy není teorie, ale obrat čtenáře

Budu ale maximálně vstřícný. Přijmeme proto předpoklad, že rezolutní interpretace je z hlediska pramenů korektním čtením *Tractatu*. Pokud se na ni podíváme tímto způsobem, pak je nasnadě, že musíme vzít v úvahu ty pasáže textu, v nichž Wittgenstein hovoří ke čtenáři. Právě toto zdůrazňují jak Conant, tak Diamondová při interpretaci § 6.54: „Moje věty objasňují tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi – po nich – vystoupí nad ně.“

Oporou rezolutní interpretace jsou slova „ten, kdo mi rozumí“. Podle Diamondové (2000, 150) je tato volba formulace „signifikantním momentem [significant point] knihy“, který má především zdůraznit kontrast mezi rozuměním nějaké osobě a rozuměním tomu, co tato osoba říká. Conant (1991, 159) zase zdůrazňuje distinkci mezi *objasněním* (skrže věty), *rozuměním* (čtenář rozumí autorovi) a *rozpoznáním* (vět jako nesmyslných).²¹ Odhlédněme teď od toho, že žádné takové zvýraznění se v rukopisech ani dvou strojopisech neobjevuje, a zkusme si položit otázku po záměru *Tractatu* dle rezolutní interpretace. Cílem má být rozpoznání vlastní náchylnosti k metafyzickým spekulacím, což se děje tak, že čtenář rozumí *autorovi* nesmyslného textu:

In section 6.54 of the *Tractatus*, the author of the work does not ask us to understand his sentences, but rather to understand *him*. Resolute readers take this particular nicety of formulation to be tied to the way in which we are supposed to come to see, regarding those sentences of the work that are at issue here, that there is nothing that could count as understanding *them*. (Conant 2006, 173)

Právě rozlišení mezi porozuměním textu a porozuměním autorovi vytváří pro rezolutní interpretaci prostor pro sebepoznání. V tom, že propadneme

čím lépe jsou tyto myšlenky vyjádřeny – tedy čím lépe se podařilo udeřit hřebík na hlavičku“ (Wittgenstein 2007, 8).

²¹ Je příznačné, že Conant ve svých textech (1991, 159; 2000, 174 a 208; 2002, 377 a 424; 2006, 173; 2007, 42 a 116) při citaci § 6.54 zasahuje do textu tak, že zvýrazňuje pro svoji interpretaci důležitá slova (zdůraznění – typicky kurzívou – však vždy přiznává).

iluzi, rozpoznáme, že domnělá teorie vztahu mezi jazykem a světem patří k žebříku – že je sama součástí iluze. Problémem rezolutní interpretace je, že právě v tomto momentě zůstává poměrně dost vágní. Zkrátka není zcela jasné, jakým způsobem se má toto rozpoznání odehrávat.

Zřejmě tomu bude ale tak, že čtenář sám o sobě musí věty *Tractatu* rozestat jako nesmyslné tím, že pochopí, že pomocí nesmyslu není možné cokoli vymezit či ohraničit. Tato schopnost se přitom neopírá o žádnou speciální schopnost rozpoznání nesmyslnosti. Conant vyzdvihuje v § 6.54 slovo rozpoznat (erkennen) – tento moment je důležitý, protože rezolutní interpretace předpokládá, že čtenář bude na věty *Tractatu* aplikovat to, co už zná – běžné rozpoznání nesmyslnosti. Tento rekurs k přirozenému jazyku se opírá o § 5.5563, podle nějž „všechny věty našeho běžného jazyka jsou fakticky, jak jsou, logicky dokonale uspořádané.“ Co je pak vlastně rozpoznáno? Rozpoznáno je to, že co je nesmyslné, nemůže nic ukazovat. Rozpoznána je tedy zároveň naše touha chtít vyslovit nevyslovitelné. A právě tuto touhu má *Tractatus* podle rezolutní interpretace terapeuticky utišit:

The heart of the Tractarian conception of logic is to be found in the remark that ‘we cannot make mistakes in logic’ (§ 5.473). The burden of the *Tractatus* – and much of Wittgenstein’s later writing – is to try to show us that the idea that we can violate the logical syntax of language rests upon a confused conception of ‘the logical structure of thought’ – that there is no distinction to be drawn between deep nonsense and mere nonsense. (Conant 1991, 158)

Jenže je tu problém – jak má být vlastně možné pomocí nesmyslu vůbec něco poznat. Možná nelze pomocí nesmyslu poznat povahu jazyka, ale jak má být možné poznat sebe? Zde Diamondová (2000, 162) zavádí termín „imaginativního porozumění [imaginative understanding]“. Imaginace se týká toho, že skrze svoji představivost pochopíme někoho, kdo se snaží vyjádřit nesmysl (právě proto je nutné rozumět autorovi), a zároveň pochopíme marnost takového počínání. Tím, že pochopíme autora textu, který se snaží vyjádřit nesmysl, zároveň pochopíme nesmyslnost, marnost a zbytečnost takového počínání na sobě samých:

My point then is that the *Tractatus*, in its understanding of itself as addressed to those who are in the grip of philosophical nonsense, and in its understanding of the kind of demands it makes on its readers, supposes a kind of imaginative activity, an exercise of the capacity to enter

into the taking of nonsense for sense, of the capacity to share imaginatively the inclination to think that one is thinking something in it. (Diamond 2000, 157-158)

Conant (1992, 218) hovoří o „imaginativní identifikaci [imaginative identification]” čtenáře a toho, kdo se snaží vyslovit nesmysl. Tím, že Wittgenstein chce (zdánlivě) vyjádřit nesmyslné, umožňuje čtenáři, aby postupně rozpoznal nesmyslnost takového úsilí: „Wittgenstein’s aim in the *Tractatus* is to lead the philosopher from the original ‘disguised’ piece of nonsense (to which he is attracted) through this network of (apparent) logical relations to some more patently nonsensical (pseudo-)consequence.“ Conant přirovnává Wittgensteinovu strategii ke Kierkegaardově, u nějž spatřuje obdobnou intenci v textu *Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům*. Kierkegaard sám se o něm vyjadřuje jako o „obratu v celé své spisovatelské činnosti“, když objasňuje svoji dosavadní „pseudonymní estetickou produkci“ (Kierkegaard 2003, 91). Co zde má být společné se záměrem *Tractatu*? Stručně řečeno, Kierkegaard (2003, 90) se v zájmu své ideje obnovy křesťanství snaží estetického čtenáře „do pravdy vklamat“. To spočívá v tom, že autor textu „nezačne přímo tím, co chce sdělit, ale začne tak, že představu druhého přijme s vážností“²² (Kierkegaard 2003, 91). Vychází přitom z přesvědčení, že estetický čtenář je v zajetí iluze (estetického klamu), a proto by se přímé sdělení minulo účinkem. Nepřímá metoda sdělení je tedy způsobem, jak se zmateným čtenářem navázat kontakt a obrátit jej, neboť „smyslový klam se nikdy neodstraní přímo, pořádně jen nepřímou“ (Kierkegaard 2003, 82).²³ Podle Conanta volí Wittgenstein obdobnou strategii nepřímého sdělení – tj. zastává ad absurdum stanovisko, s nímž nesouhlasí, a prostřednictvím demonstrace nesmyslnosti takového postoje přesvědčí čtenáře o nutnosti změny vlastního postoje.

Co je na této analogii věcně správně? Wittgenstein začal číst Kierkegaardovy texty během první světové války (přesně datovat nelze, v rukopisech jsou první zmínky až v r. 1931), patrně je ovšem znal již od roku 1914 prostřednictvím Theodora Haeckera, který o Kierkegaardovi publikoval studie

²² Formulačně jsem upravil původní první osobu na osobu třetí; význam je plně ve shodě s originálem – T. D.

²³ Conant (1992, 217) tuto pasáž přímo cituje. Problém analogie s Kierkegaardem spočívá ovšem také v tom, že Wittgenstein žádný *Konečný nevědecký dodatek*, tj. spis, který by objasnil nepřímou spisovatelskou činnost, nikdy – na rozdíl od Kierkegarda – nena-psal.

v časopisech *Der Brenner* a *Die Fackel*, které Wittgenstein (srov. 1980, 102) četl. Ke Kierkegaardovým textům se dostal prokazatelně nejpozději v létě 1917, kdy mu jeho sestra poslala několik výtisků, o které ji požádal (Wittgenstein 1996, 48). Pokud vezmeme v úvahu ranou verzi *Tractatu* – tedy *Prototractatus* (Ms. 104) – a srovnáme jej s Conantovým přesvědčením o Wittgensteinově záměru nepřímého sdělení *Tractatu*, tak je vskutku zářející, že něco tak fundamentálního, jako celý význam textu, dokázal Wittgenstein zformulovat, aniž by po tom byla v jeho denících stopa, ba dokonce aniž by měl vůbec k dispozici Kierkegaardovy texty. Pokud tedy má být hypotéza o nepřímém sdělení správná, tak ji buď Wittgenstein nepřejal od Kierkegaarda (a pak je Conantova analogie chybná), anebo – což je, domnívám se, zdaleka nejjednodušší vysvětlení – Wittgenstein nepřímé kierkegaardovské sdělení v *Tractatu* prostě nepředpokládá. Kdyby tomu tak nebylo, zdálo by se naprosto přirozené, že by se autor k někomu, kdo používá stejný styl komunikace se čtenářem, přinejmenším někdy vyjádřil. Zatímco s Krausem se autor *Tractatu* různými způsoby srovnával (či chtěl srovnávat),²⁴ v případě Kierkegaarda lze tuto tendenci v textech najít jen stěží. V této souvislosti je zajímavý pozoruhodně sebereflektující postřeh, který si Wittgenstein zaznamenal na začátku dubna 1931:

Je myslím, pravda, když se domnívám, že jsem ve svém myšlení vlastně jen reproduktivní. Myslím, že jsem nikdy *nevynalezl* [erfunden] žádné myšlenkové hnutí, ale že mi bylo vždycky někým dáno a já se ho pouze vášnivě chopil pro své objasňující dílo [Klärungswerk]. Tak mě ovlivnili Boltzmann, Hertz, Schopenhauer, Frege, Russell, Kraus, Loos, Weininger, Spengler, Sraffa. (Ms. 154, 16r)

Spočívá-li podle Conanta filosofie skutečně v objasňování v kierkegaardovském stylu, pak je otázkou, proč se Wittgenstein „nechopil“ ve svém *Klärungswerk* právě Kierkegaarda. Ještě silnější pochybnost o Conantově hypotéze se objeví, vezmeme-li v úvahu Ms. 183, v němž se Wittgenstein vyjadřuje právě ke Kierkegaardově metodě nepřímého autorství, kterou označuje jako „trik“. Píše o něm:

Kierkegaardovy spisy v sobě mají jakési pokušení a to je přirozeně úmyslné, byť si nejsem jist; zda je zamýšleno právě *takové* působení, které na

²⁴ Srov. pozn. č. 20 této studie. Viz rovněž Ms. 183, 104: „Často jsem si lámal hlavu s tím, že nejsem lepší než Kraus [...]“. Dále srov. Ms. 136, 92b; Ms. 183, 30–31.

mne mají. [...] Myšlenka, že někdo používá nějaký trik, aby mě k něčemu přiměl, je nepříjemná. Je jisté, že k tomu (tohoto triku použít) je třeba velké odvahy a že já bych tuto odvalu – ani v nejmenším – neměl; ale je otázkou, zda, kdybych ji měl, by bylo správné jej použít. (Ms. 183, 123)

Wittgenstein tedy Kierkegaardovu metodu nepřímého sdělení dobře znal, jak je ovšem zřejmé – zdaleka s ní nebyl srozuměn tak, jak by si snad Conant přál. Zajímavé je rovněž Wittgensteinovo vyjádření ke Kierkegaardovi, které se přímo týká hranice vyslovitelného:

Člověk má nutkání narážet na hranice jazyka. Pomyslete např. na údiv, že vůbec něco existuje. Ten údiv nemůže být vyjádřen otázkou, a neexistuje ani žádná odpověď. Vše, co bychom chtěli říci, může být a priori jen nesmyslem. Přesto však narážíme na hranice jazyka. Toto narážení viděl rovněž Kierkegaard a dokonce je docela podobně pojmenoval (jako narážení na paradox). Toto narážení na hranici jazyka je *etikou*. Jistě považují za důležité, aby se všemu tomu žvanění o etice – jestli existuje poznání, hodnoty, zda je možné definovat dobro atd. – učinila přítrž. [...] Ale tato tendence, toto narážení, *na něco poukazuje*. (Wittgenstein 1984a, 68-69)²⁵

Netvrdím, že Wittgenstein nebyl ovlivněn Kierkegaardem, ba dokonce se lze domnívat, že kierkegaardovská perspektiva může ledasco v tractatovských otázkách objasnit. Ostatně byl to právě Kierkegaard, jehož Wittgenstein v jednom z rozhovorů označil za „nejhlubšího myslitele“ 19. století (Drury, 1992, 130).²⁶ Popírám však, že je jím ovlivněn tak, jak Conant předpokládá – tedy ve smyslu formování svého vztahu ke čtenáři. Výše uvedený citát dokonce jasně dokládá, že nesmyslné není „einfach Unsinn“, ale

²⁵ Wittgenstein o této tendenci rovněž hovoří na konci své *Přednášky o etice*. Bylo by ovšem chybou zmíněnou paralelu brát příliš doslova. Jen velmi stručně: Kierkegaard narážení na hranice chápe především ve smyslu „vášně rozumu“ (Kierkegaard 2005, 48). Wittgenstein naproti tomu hovoří spíše o „nutkání [Trieb]“ (Wittgenstein 1984a, 68), či „tendenci“ (ibid. 93). Naproti tomu Conant (2007, 45) tyto difference přechází a zdůrazňuje zde souvislost.

²⁶ Tento kierkegaardovský rys Wittgensteinova myšlení poněkud přehlíží Peter Hacker, který jej chápe – patrně pod vlivem konfrontace s Conantem – především ve smyslu ironie a specifického pojetí autorství (srov. Hacker – Kanterian 2001).

že tato snaha o vyslovení nevyslovitelného něco sděluje – „na něco poukazuje“.

Další potíž rezolutního čtení ve zdůrazňování vztahu autora a recipienta jeho textu spočívá v předpokladu určitého pojetí čtenáře. Rezolutní interpretace se opírá o předpoklad, že *Tractatus* je určen těm, kteří se snaží vyslovit nevyslovitelné tím, že se pokoušejí o teorii, jenž vymezí hranice vyslovitelnosti. Je tomu ale opravdu tak? Wittgenstein skutečně v § 6.54 hovoří o tom čtenáři, který *mu* rozumí,²⁷ přičemž na formulaci „kdo mi rozumí“ trvá i při komunikaci s Ogdenem (1973, 51). Za obrat ke čtenáři je možné ostatně považovat hned první větu předmluvy: „Této knize bude asi rozumět jen ten, kdo se už jednou sám zamýšlel nad myšlenkami v ní vyjádřenými – či aspoň myšlenkami podobnými.“ Nabízí se otázka: Kdo je vlastně adresátem *Tractatu*? Samotná kniha poskytuje jen velmi málo indicií, přesto je poměrně překvapivé, že její autor sice proklamuje lhostejnost k jiným filosofům („je mi lhostejné, zda to, co jsem myslel, už přede mnou myslel někdo jiný“), hned záhy však vyjadřuje vděčnost „znamenitému dílu G. Fregeho“ a pracím „přítele pana Bertranda Russella“ (Wittgenstein 1998, 2). V dopisu z 10. března 1919 Wittgenstein informuje Russella o tom, že dopsal knihu, kterou zamýšlí vydat po návratu domů a přitom vyjadřuje sebevědomě následující přesvědčení: „I think I have solved our problems finally.“ (Wittgenstein 1980, 250). O tři dny později píše Russellovi znovu (1980, 251), přičemž z jeho formulace lze vyčíst, že právě Russella považoval (srov. „our problems“) za možná vůbec nejdůležitějšího čtenáře své knihy:

I wish I could copy it [the book – T.D.] out for you; but it's pretty long and I would have no safe way of sending it to you. In fact you would not understand it without a previous explanation as it's written in quite short remarks. (This of course means that *nobody* will understand it; although I believe, it's all as clear as crystal. But it upsets all our theory of truth, of classes, of numbers and all the rest.)

Následovalo dohodnutí s Russellem na předmluvě, o čemž Wittgenstein informoval 28. 12. von Fickera. Podle něj je Russellův text vhodným pro vydání z toho důvodu, že „knize zajistí určitý okruh čtenářů“ (1980, 104). Myslím, že tyto poukazy, stejně jako zdroj Wittgensteinových myšlenek u Fregeho a Russella, jsou dobrým důvodem se domnívat, že *Tractatus* je adresován právě jim. Tedy čtenářům, kteří se již zamýšleli nad „kardinálním

²⁷ „... ten, kdo mi rozumí [der, welcher mich versteht]“.

problémem filosofie“, kterým není nic jiného než hranice mezi tím, co se dá říci, a tím, co lze jen ukázat.

Vidíme tedy, že konkrétní textové doklady přímo či nepřímo vyvrací relevanci rezolutního čtení. Jeho největší slabinou ovšem není ani tak pochybnost z hlediska pramenů či vágnost tvrzení a zdůvodnění, ale následující předpoklad: Nesmyslnost textu je možné prostřednictvím imaginativního porozumění uchopit jako iluzi jeho autora. Jenže rezolutní interpretace je přece rezolutní právě tím, že co je nesmyslné, je zkrátka nesmyslné a nelze pomocí toho cokoli sdělovat. Oklika přes imaginaci nepůsobí příliš přesvědčivě, neboť z nesmyslnosti nějakého textu nutně neplyne vůbec nic – není tedy pravda, že z něj plyne sebepoznání. Dalo by se ale namítnout, že ne všechny věty *Tractatu* jsou nesmyslné – jeho funkce (objasnění) se projevuje právě při kombinaci rámce (jak číst text) a vlastního textu. Na to je ovšem nutné namítnout, že – jak jsem ukázal výše – je rozlišení mezi rámcem a obsahem jen stěží udržitelné, protože textově nerelevantní.

5. Resumé: interpretace § 6.54 a falešné dilema

Rezolutní interpretace dokáže být velmi silnou kritikou potíží ontologické interpretace, zároveň jí nelze upřít alespoň při prvním pohledu jedno-
duchost a snad i jistou eleganci. Jenže se ukázalo, že tyto kvality rezolutní interpretace jsou vykoupeny předpoklady, jejichž závazkům nelze dostat. Chybou rezolutní interpretace je už samo východisko, kdy je konec knihy (§ 6.54) považován za její ústřední motiv. Namísto toho, aby se rezolutní interpretaci vypořádali např. s mottem textu nebo celou předmluvou, podřídí svému striktnímu pojetí nesmyslu ze závěru knihy interpretaci celého předchozího textu. Rezolutní interpretace je navíc založena na zdůvodněních, která nejsou validní, to znamená, že pro ně není možno nalézt dostatečnou oporu ve Wittgensteinových textech. Jako *interpretace* tedy selhává hned na dvou úrovních: Rozlišení rámce a obsahu je neudržitelné, neboť se stejnou relevancí by bylo možné nalézt v *Tractatu* i oporu pro jiné interpretace. Primární cíl v etickém obratu čtenáře skrze nesmyslnost textu je rovněž příliš krajní pozicí, neboť Wittgenstein prokazatelně navazoval na Russella a Frega, zatímco domnělá inspirace Kierkegaardem, jak se snaží Conant sugerovat, je spíše vágní a týká se nikoli vztahu autora a čtenáře, ale spíše Wittgensteinova vztahu ke křesťanské víře a jeho úvah o autenticitě náboženské zkušenosti.

Na druhou stranu by odmítnutí rezolutní interpretace nemělo zastrít, že terapeuticko-etické motivy hrají jak v *Tractatu*, tak v pozdějším myšlení velmi důležitou roli. Ostatně samotná myšlenka rezolutní interpretace může být pro mnohé čtenáře Wittgensteinových textů jistě velmi podnětná a jako *rozvinutí* tractatovských myšlenek je bezpochyby inspirativním filosofickým impulsem (např. formulací otázky vztahu autora a díla).

Otázkou ale zůstává, jak vlastně § 6.54 pochopit. Prokázat nesprávnost jednoho interpretačního postupu má význam hlavně tehdy, když se podaří předložit rozumnou alternativu. Nemyslím si, že je nezbytně nutné postulovat dvojí typ nesmyslu, jak to činí Hacker nebo Glock. Nutné by to bylo tehdy, kdybychom museli chápat § 6.54 právě rezolutním způsobem. Pokuším se ukázat, že to nutné není. Učiním to tak, že prokážu platnost následujícího tvrzení: Terminologie *Tractatu* není striktní (jednoznačně daná). Proto ani *Unsinn* v § 6.54 neznamena nutně nesmyslnost celého dosavadního textu. Wittgenstein (1973, 19) při rozhovorech s Ogdenem o překladu sám vykazuje pozoruhodnou volnost ve své terminologii a Ogdena přímo vyzýval, aby překládal smysl, nikoli jednotlivá slova knihy:

The translation as you said, was in many points by far too literal. I have very often altered it such that now it doesn't seem to be a translation of the German at all. I've left out some words which occur in the German text or put in others which don't occur in the original etc. etc. But I all ways did it in order to translate the *sense* (not the words).

Z této perspektivy pak ani příliš nepřekvapí, že v textu, jehož krystalická čistota je vydávána za terminologickou preciznost, se hned dvakrát objeví věta, která je řečena doslova „mimochodem [beiläufig gesprochen]“ (TLP §§ 2.0232 a 5.5303). Ostatně i při komunikaci o překladu Wittgenstein Ogdena několikrát vyzývá, aby používal běžný jazyk: „The expression [obecná forma věty „es verhält sich so und so“ in § 4.5 – T.D.] must be one used in every day language to express that something or other is the case.“ (Wittgenstein 1973, 30²⁸). Tím samozřejmě nechci říci, že by Wittgenstein neusiloval o jasné vyjadřování, ukazuje se však, že jasnost měla být spíše výstižností než formálně přesnou analytickou terminologií.²⁹ Chci říci, že

²⁸ Podobně (1973, 24) i v § 3.001.

²⁹ Což samozřejmě neznamena, že by Wittgenstein svoji terminologii (zvláště mezi §§ 3.2 a 5.5) nevysvětloval. Navíc v případě § 4.122 přímo „zavádí“ nový výraz. Více k terminologii viz Kienzler (2009, 227–229).

Krausův ideál výstižnosti je snadné zaměnit za Carnapův ideál exaktnosti, z čehož pak pramení celá řada pseudoproblémů. Co tato terminologická uvolněnost znamená pro interpretaci § 6.54?

Rezolutní interpretace vykládá celou knihu na základě rámce, k němuž počítá jak 6.53, tak 6.54, ale tato souvislost není náležitě objasněna, neboť rezolutně je čtena pouze nesmyslnost vět *Tractatu*.³⁰ Naproti tomu v § 6.53 stojí:

Správnou metodou filosofie by vlastně bylo [wäre eigentlich]: neříkat nic než to, co se říci dá, tedy věty přírodovědy – tedy cosi, co nemá s filosofií nic co do činění –, a kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam. Tato metoda by toho druhého neuspokojovala [wäre für den anderen unbefriedigend] – neměl by pocit, že ho učíme filosofii – avšak *právě ona*³¹ by byla jedinou správnou metodou [sie wäre die einzig streng richtige]. (Wittgenstein 2007, 83)

Za zásadní zde považuji kondicionál: Správnou metodou filosofie by bylo, říci jen to, co říkají přírodní vědy. Tedy nikoli: Správnou metodou filosofie je, říci jen to, co říkají přírodní vědy. Kondicionál jasně sděluje, že této „jediné správné metody“ není dosaženo. Tomu zároveň odpovídá jistá terminologická volnost ve snaze o formulaci vět *Tractatu* v přirozeném jazyce při jeho překladu.

Právě tento rozdíl vyjádřený kondicionálem v § 6.53 umožňuje dobře vysvětlit metaforu žebříku v následujícím paragrafu: „Moje věty objasňují tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi – po nich – vystoupí nad ně.“ Tu je možné parafrázovat následovně: Věty *Tractatu* objasňují, že říci jen to, co se říci dá, je možné pouze na základě takové koncepce jazyka, který je vytvořen podle pravidel logické syntaxe. Jestliže takový jazyk vytvoříme, *pak* budou i věty *Tractatu* rozpoznány jako nesmyslné. Objasnění se tedy netýká, jak se domnívají Conant s Diamondovou, vlastní touhy po vyslovení nevyslovitelného, ale principiálního přesvědčení o tom, že má-li být možné stanovit kritérium nesmyslnosti, pak je to možné jen pomocí logické syntaxe. Věty *Tractatu* jako nesmyslné (= zfor-

³⁰ Není popírána souvislost obou paragrafů, ale – jak poznamenává Diamondová (2000, 155) – „is not the point“, což jí dále umožňuje přesunout výklad do souvislosti rozumění autorovi, nikoli textu (2000, 156n).

³¹ Toto *zdůraznění* shodné s originálem ve Fialově překladu chybí.

mulované běžným jazykem) rozpozná tedy ten, kdo bude správně používat jazyk (= dle logické syntaxe). Toho je však možné dosáhnout teprve tehdy, jestliže bude jasno v principiálním motivu a zdůvodnění „jediné správné metody“. Právě toto základní východisko jako důvod pro analýzu se *Tractatus* snaží sdělit.

Závěrem bych zároveň k současné diskusi mezi ontologickými a rezolutními interprety rád poznamenal, že tato diskuse zřejmě vykazuje znaky falešného dilematu. To spočívá v tom, že čtenář *Tractatu* má na vybranou buď Wittgensteinovi podsouvat jasnou a komplexní teorii jazyka, nebo existenciální sebepoznání. Myslím, že toto dilema je nesprávné, neboť každá interpretace se musí řídit elementárními zásadami textové kritiky a argumentační korektnosti. Teprve poté je možné akcentovat různá témata ve Wittgensteinových rukopisech. Z toho, že těchto témat je na desítkách tisíc stran rukopisů nepřeborné množství, plyne zřejmě i to, že snaha o úplnou a vyčerpávající interpretaci je možná pouze za cenu zdůrazňování určitých aspektů na úkor jiných. Na tom samozřejmě není nic špatného, pokud je to explicitně vysvětleno a zdůvodněno. Možná že právě tento rys platí i pro samotný *Tractatus*. Je to filozofický text, který zkrátka nemusí být konzistentní či prostý myšlenkových chyb, o precizní a přísné terminologii – jak jsem ukázal – ani nemluvě.

Literatura

- BLACK, M. (1964): *A Cambridge Companion to Wittgenstein's Tractatus*. London: Cambridge University Press.
- CARNAP, R. – HAHN, H. – NEURATH, O. (2006): Vědecké pojetí světa – Vídeňský kroužek. In: Fiala, J. (ed.): *Analytická filosofie: První čítanka*. Plzeň – Nymburk: O.P.S., 14-37.
- CAVELL, S. (1979): *Claim of Reason*. New York: Oxford University Press.
- CONANT, J. (1991): The Search for Logically Alien Thought: Descartes, Kant, Frege, and the *Tractatus*. *Philosophical Topics* 20, No. 1, 115-180.
- CONANT, J. (2000): Elucidation and Nonsense in Frege and Early Wittgenstein. In: Crary – Read (eds.) (2011), 174-217.
- CONANT, J. (2002): The Method of the *Tractatus*. In: Reck, H. E. (ed.): *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*. New York: Oxford University Press, 374-462.
- CONANT, J. (2006): Wittgenstein's Later Criticism of the *Tractatus*. In: Pichler, A. – Säätelä, S. (eds.): *Wittgenstein: The Philosopher and his Works*. Vienna: Ontos Verlag, 172-204.

- CONANT, J. (2007): Mild Mono-Wittgensteinianism. In: Crary, A. (eds.): *Wittgenstein and the Moral Life: Essays in Honour of Cora Diamond*. Massachusetts: MIT Press, 31-142.
- CONANT, J. – DIAMOND, C. (2004): On Reading the Tractatus Resolutely: Reply to Meredith Williams and Peter Sullivan. In: Kölbel, M. – Weiss, B. (eds.): *The Lasting Significance of Wittgenstein's Philosophy*. London: Routledge, 46-99.
- CRARY, A. – READ, R. (eds.) (2011): *The New Wittgenstein*. London: Routledge.
- DIAMOND, C. (1991): *The Realistic Spirit: Wittgenstein, Philosophy, and the Mind*. Cambridge: MIT Press.
- DIAMOND, C. (2000): Ethics, Imagination and the Method of Wittgenstein's *Tractatus*. In: Crary – Read (eds.) (2011), 149-173.
- DIAMOND, C. (2004): Introduction to “Having a rough story about what moral philosophy is”. In: Gibson, J. – Huemer, W. (eds.): *The Literary Wittgenstein*. New York: Routledge.
- DRURY, M. O'C. (1992): Bemerkungen zu einigen Gesprächen mit Wittgenstein. In: Rhees, R. (ed.): *Portraits und Gespräche*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 117-141.
- ENGELMANN, P. (2006): Erinnerungen an Ludwig Wittgenstein. In: Wittgenstein, L. *Wittgenstein – Engelmann: Briefe, Begegnungen, Erinnerungen*. Innsbruck – Wien: Haymon, 83-133.
- GLOCK, H.-J. (1996): *A Wittgenstein Dictionary*. Malden: Blackwell Publishers.
- GUNNARSSON, L. (2000): *Wittgensteins Leiter*. Berlin: Philo.
- HACKER, P. M. S. (1986): *Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein*. Oxford: Clarendon Press.
- HACKER, P. M. S. (2000): Was He Trying To Whistle It? In: Crary – Read (eds.) (2011), 353-388.
- HACKER, P. M. S. (2001): When The Whistling Had to Stop. In: Charles, D. – Child, W. (eds.): *Wittgensteinian Themes: Essays in Honour of David Pears*. Clarendon Press, 13-48.
- HACKER, P. M. S. – KANTERIAN, E. (2001): *Peter Hacker: Interview with Edward Kanterian, November-December 2001*. [online] last revision 23th of July 2007 [cit. 2012-03-15]. <<http://www.michael-funken.de/information-philosophie/philosophie/kanterian.html>>.
- KIENZLER, W. (2009): Die Sprache des *Tractatus*: klar oder deutlich? Karl Kraus, Wittgenstein und die Frage der Terminologie. In: Gebauer, G. – Goppelsröder, F. – Volbers, J. (eds.): *Wittgenstein – Philosophie als „Arbeit an Einem selbst“*. München: Wilhelm Fink, 223-247.
- KIERKEGAARD, S. (2003): *Má literární činnost*. Brno: CDK.
- KIERKEGAARD, S. (2005): *Philosophische Brosamen und Unwissenschaftliche Nachschrift*. München: DTV.
- KRAUS, K. (1974): *Magie der Sprache*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- KÜRNBERGER, W. (1877): *Literarische Herzenssachen. Reflexionen und Kritiken*. Wien: L. Rosner.

- MAURER, M. (2009): Is the Resolute Reading Really Inconsistent? Trying to Get Clear on Hacker vs. Diamond/Conant. In: Munz, V. – Puhl, K. – Wang, J. (eds.): *Language and World. Contributions of the 32nd International Wittgenstein Symposiums*. Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 256–258.
- RAMSEY, F. P. (1923): Tractatus Logico-Philosophicus – Review. *Mind* 32, No. 128, 465–478.
- RUSSELL, B. (1998): *Tractatus Logico-Philosophicus: Introduction*. In: Wittgenstein, L. *Logisch-philosophische Abhandlung – Tractatus logico-philosophicus: Kritische Edition*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 258–287.
- RUSSELL, B. – WHITEHEAD, A. N. (1910): *Principia Mathematica: Volume I*. Cambridge: University Press.
- VOLBERS, J. (2006): Philosophie als Lehre oder als Tätigkeit? Über eine neue Lesart des *Tractatus*. *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie*, 2, 153–169.
- WINCH, P. (1992): Sprache, Denken und Welt in Wittgensteins *Tractatus*. In: Winch, P.: *Versuchen zu verstehen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 9–28.
- WITTGENSTEIN, L. (1921): Logisch-Philosophische Abhandlung. *Annalen der Naturphilosophie*. Band 14, 185–262.
- WITTGENSTEIN, L. (1973): *Letters to C. K. Ogden with Comments on the English Translation of the Tractatus logico-philosophicus*. Oxford: Basil Blackwell.
- WITTGENSTEIN, L. (1980): *Briefwechsel mit B. Russell, G. E. Moore, J. M. Keynes, F. P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- WITTGENSTEIN, L. (1984a): *Wittgenstein und der Wiener Kreis*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- WITTGENSTEIN, L. (1984b): *Tractatus logico-philosophicus – Tagebücher – Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- WITTGENSTEIN, L. (1993): *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. Jiří Fiala. Praha: Oikoymenh.
- WITTGENSTEIN, L. (1996): *Familienbriefe*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky.
- WITTGENSTEIN, L. (1998): *Logisch-philosophische Abhandlung – Tractatus logico-philosophicus: Kritische Edition*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- WITTGENSTEIN, L. (2000): *Wittgenstein's Nachlass: The Bergen Electronic Edition* [program CD-ROM]. Ver. 3.11.3. Bergen: University of Bergen – Oxford University Press.
- WITTGENSTEIN, L. (2006): *Wittgenstein – Engelmann: Briefe, Begegnungen, Erinnerungen*. Innsbruck – Wien: Haymon.
- WITTGENSTEIN, L. (2007): *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. Petr Glombíček. Praha: Oikoymenh.
- WITTGENSTEIN, L. (2009): *Philosophische Untersuchungen*. Revised 4th edition by P.M.S. Hacker and J. Schulte. Oxford: Blackwell Publishing.

K prezentácii paradoxu havranov a novej záhady indukcie. Odpoveď Eugenovi Zeleňákovi

LUKÁŠ BIELIK

Filozofický ústav. Slovenská akadémia vied
Klemensova 19. 813 64 Bratislava. Slovenská republika
bielikluc@yahoo.com

1. Úvod

V ostatnom roku vyšli na stránkach dvoch našich domácich filozofických časopisov – *Organonu F* i *Filozofie* – dva podnetné polemické príspevky, jeden od Róberta Maca (2012) a druhý od Eugena Zeleňáka (2012). Autori v nich reagujú na moju prezentáciu (a na mnou navrhované riešenie) tzv. *novej záhady indukcie*, ktorej som sa venoval v práci Bielik (2011c). Kým Zeleňák sa v práci (2012) okrem kritiky môjho spracovania Goodmanovej novej záhady indukcie venuje aj kritike mojej prezentácie tzv. *paradoxu havranov* (pozri Bielik 2011a), ktorý Hempel približuje vo svojej štúdii o kvalitatívnej teórii potvrdenia,¹ Maco sa obmedzuje len na kritiku mojich argumentov proti Goodmanovej novej záhade. Keďže sa navyše Macove námietky nie vždy prekrývajú s námietkami Zeleňáka, budem Macovej kritike mojich argumentov venovať samostatný príspevok. Na tomto mieste sa preto obmedzím len na vyrovnanie sa s hlavnými námietkami a pripomienkami, ktoré mi adresuje Zeleňák v (2012).

¹ Keďže budem v texte reagovať primárne na kritiku z pera Eugena Zeleňáka, nebudem tu reprodukovat' *kompletnú* Hempelovu formuláciu paradoxu havranov, ani Goodmanovu formuláciu novej záhady indukcie, ale len *tie časti*, v ktorých ma Zeleňák kritizuje, resp. tie časti, ktoré poukazujú na chyby či nepresnosti, ktorých som sa dopustil. Pôvodnú a úplnú formuláciu prvého a druhého problému čitateľ nájde v prácach Hempel (1965), resp. Goodman (1979).

Najskôr sa budem venovať jeho kritike môjho výkladu Hempelovho *paradoxu havranov*, v ďalšej časti prejdem k jeho argumentom spochybňujúcim moje predstavenie i „riešenie“ *novej záhady indukcie*. V oboch častiach sa pokúsím odlíšiť jednak to, v čom je Zeleňáková kritika oprávnená, od toho, čo mi Zeleňák mylne pripisuje, ako aj od toho, k akým problematickým dôsledkom vedú niektoré z téz, ktoré zastáva a obhajuje.

2. Zeleňák o Bielikovom výklade paradoxe havranov

Zeleňák začína svoju polemickú časť o Hempelovom paradoxe havranov najskôr priblížením a objasnením dvoch základných princípov, ktoré stoja v pozadí tohto paradoxu (por. Zeleňák 2012, 524-526; resp. Hempel 1965): ide o tzv. *Nicodovo kritérium* a o *podmienku ekvivalencie*. Prvý princíp hovorí, že ak uvažujeme o testovaní empirického výroku (hypotézy), ktorého logickú formu reprezentuje formula

$$(H) \quad (\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)],$$

tak i) situácia opísateľná empirickým výrokom formy $F(a) \wedge G(a)$ *potvrďuje* výrok formy (H); ii) situácia opísateľná empirickým výrokom formy $F(a) \wedge \neg G(a)$ ho *zasa vyvracia*; a iii) situácie opísateľné výrokmi formy $\neg F(a) \wedge G(a)$, resp. $\neg F(a) \wedge \neg G(a)$ sú pre výrok formy (H) *neutrálne* – ani ho nepotvrďujú, ani ho nevyvracajú (por. Hempel 1965, 11).

Druhý princíp, tzv. *podmienka ekvivalencie* hovorí, že *čokoľvek, čo potvrdzuje jeden z dvoch ekvivalentných výrokov (viet), potvrdzuje aj druhý z nich* (por. Hempel 1965, 13). A práve tento princíp, ako Zeleňák správne upozorňuje, som v práci Bielik (2011a) neuviedol a namiesto neho som uviedol princíp *logickej ekvivalencie* dvoch výrokov všeobecnej formy² (por. Bielik 2011a, 216; resp. Zeleňák 2012, 526). Túto pripomienku akceptujem bez výhrad a som rád, že ma na ňu Zeleňák upozornil.

Faktom však zostáva, že aj sám Hempel (1965, 12) ešte skôr, než uvádza formuláciu podmienky ekvivalencie, odvodzuje nekonzistentné dôsledky prijatia Nicodovho kritéria spolu s princípom logickej ekvivalentnosti dvoch hypotéz (menovite hypotézy S_1 : „Všetky havrany sú čierne“; a hypotézy S_2 : „Všetko, čo nie je čierne, nie je havran“), a to bez podmienky ekvivalencie

² Princíp logickej ekvivalentnosti dvoch všeobecných výrokov vyjadruje formula: $(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)] \leftrightarrow (\forall x)[\neg G(x) \rightarrow \neg F(x)]$.

(pre potvrdenie hypotéz). Hempel teda svoju úvahu opiera o princíp logickej ekvivalencie hypotéz, keď konštatuje: „ S_1 a S_2 sú logicky ekvivalentné; majú *ten istý obsah*, sú to odlišné *formulácie tej istej hypotézy*“ (Hempel 1965, 12; kurzíva – LB). Ak je to tak, potom sme schopní demonštrovať aj na základe princípu ekvivalencie dvoch výrokov všeobecnej formy a Nicodovho kritéria, že oba princípy nemožno zároveň konzistentne zastávať: Ak totiž v zmysle Nicodovho kritéria tvrdíme, že existencia bielej topánky je neutrálna vo vzťahu k hypotéze „Všetky havrany sú čierne“, tak nemôžeme zároveň konzistentne tvrdiť, že biela topánka (ako jeden z druhov predmetov, ktoré nie sú čiernym havranom) potvrdzuje hypotézu „Všetko, čo nie je čierne, nie je havran“, ktorá je len inou formuláciou (obsahovo zhodnej) hypotézy „Všetky havrany sú čierne“. A práve tento Hempelov myšlienkový postup som v práci Bielik (2011a) len explicitne rozvinul.

Hempel v 4. časti svojej state (1965) samozrejme prechádza od tejto úvodnej úvahy k explicitnej formulácii podmienky ekvivalencie („Čokoľvek, čo potvrdzuje (vyvracia) jeden z dvoch ekvivalentných výrokov, potvrdzuje (vyvracia) aj druhý z nich“), o ktorej je presvedčený, že má byť nevyhnutnou podmienkou akejkoľvek adekvátnej (kvalitatívnej) teórie potvrdenia. Hempel tak do svojej koncepcie potvrdenia začleňuje podmienku ekvivalencie (ktorú som v texte, ako Zelenák správne poznamenáva, priamo neformuloval) a dopĺňa ju aj o modifikovanú verziu Nicodovho kritéria. Hempelovo pozmenenie Nicodovho kritéria sa vzťahuje na bod iii). Hempel totiž nahrádza klauzulu o tom, že empirické situácie, opísateľné výrokmi formy $\neg F(a) \wedge G(a)$, resp. $\neg F(a) \wedge \neg G(a)$, sú pre výrok formy (H) *neutrálne*, klauzulou, podľa ktorej situácie opísateľné takýmito výrokmi hypotézu (H) *potvrdzujú*.

Zdá sa teda, že aj napriek tomu, že som v práci Bielik (2011a) neuviedol explicitne podmienku ekvivalencie (pre potvrdenie hypotéz), pridržal som sa Hempelovej úvahy z 3. časti jeho práce (1965) a odvodil som z nej dôsledok, ktorý z nej odvodil aj Hempel: Buď treba odmietnuť podmienku ekvivalencie, alebo treba odmietnuť, resp. modifikovať Nicodovo kritérium.³

³ V Hempelovom článku sa teda v skutočnosti stretávame s dvoma „paradoxmi“: Ten prvý spočíva v nekonzistentnosti pôvodného Nicodovho kritéria s podmienkou ekvivalencie. Tento prvý „paradox“ Hempel rieši jednoducho prijatím modifikovaného Nicodovho kritéria, podľa ktorého situácie opísateľné výrokmi formy $\neg F(a) \wedge G(a)$ a $\neg F(a) \wedge \neg G(a)$ sú klasifikované ako prípady potvrdenia hypotézy (H) a nie ako „čosi neutrálne“. Druhý „paradox“ – vlastný paradox havranov – spočíva v prihlásení sa k tejto Hempelovej modifikácii Nicodovho kritéria a teda aj k názoru, že hypotéza, akou je napríklad výrok „Všetky havrany sú čierne“, je potvrdená aj evidenciou o bielej topánke. Hoci mi

Zeleňák však svoju kritiku rozširuje aj na moje neprijatie Hempelovho návrhu, aby sme situácie opísateľné empirickými výroky formy $\neg F(a) \wedge G(a)$, resp. $\neg F(a) \wedge \neg G(a)$ považovali za prípad *potvrdenia* hypotéz formy (H).⁴ A dopĺňa ju kritikou riešenia, ktoré v nadväznosti na Hempelov paradox potvrdenia ponúkam. Zeleňák konštatuje: „Bielikov postup je otázný i v ďalšej časti jeho článku, kde predkladá akési ‚riešenie‘ Hempelovho paradoxu, resp. poukazuje na to, v čom spočíva problém Hempelových úvah“ (Zeleňák 2012, 527). Hlavné tézy mnou navrhutej procedurálnej koncepcie potvrdenia (všeobecných) hypotéz síce Zeleňák vo svojom texte uvádza, no nepostrehol som, že by niektorý z princípov, ktoré sa jej týkajú, priamo odmietol. Spochybňuje síce základnú myšlienku procedurálnej koncepcie, podľa ktorej platí, že ak chceme testovať určitú všeobecnú hypotézu, tak na jej potvrdenie je relevantné vziať do úvahy len objekty majúce vlastnosti vyjadrené v antecedente implikatívneho výroku (a nie tie, ktoré tieto vlastnosti nemajú) a následne testovať, či tieto objekty majú aj vlastnosti vyjadrené v konzekvente tohto výroku. Zeleňák však túto pochybnosť zakladá na presvedčení, že Hempelovo vysvetlenie (zdanlivej) neintuitívnosti prípadov potvrdenia hypotézy (H) situáciami opísanými výroky formy $\neg F(a) \wedge G(a)$, resp. $\neg F(a) \wedge \neg G(a)$, je adekvátne. Zeleňák píše:

Hempel si veľmi presne uvedomuje, že na *prvý pohľad* si mnohí budú myslieť, že ak testujeme (H), musíme si všímať iba havrany a následne preskúmať ich sfarbenie. Práve daný prvotný dojem však podrobuje skúške. Vychádzajúc z istých plauzibilných predpokladov (predstava o logickej forme univerzálnych hypotéz a o ich logickej ekvivalencii, postačujúca podmienka konfirmácie, podmienka ekvivalencie) odvodzuje záver, ktorý poukazuje na to, že z hľadiska testovania (H) je *relevantné* preskúmať tiež iné objekty ako havrany. (Zeleňák 2012, 528)

A nadväzuje na to o pár riadkov ďalej slovami:

Čo ponúka Bielik? Bielik v podstate zopakuje myšlienku, ktorá stála na začiatku Hempelových úvah (t. j. ideu, že pri testovaní (H) je relevantné všímať si iba havrany a ich sfarbenie) a vyčíta mu, že sa ňou neriadi. Je

Zeleňák tento bod výkladu nevyčíta, je pravdou, že tieto dva „paradoxy“ som mohol v stati Bielik (2011a) presnejšie odlíšiť.

⁴ Hempel uvažuje o potvrdení a vyvrátení nie ako o reláciách medzi situáciami a výroky, ale ako o reláciách medzi výroky. Toto rozlíšenie nie je pre našu argumentáciu teraz podstatné.

to zvláštna výčitka. Veď predsa Hempel túto myšlienku dobre pozná, vedome ju robí predmetom kritickej diskusie a nakoniec ju vyvracia. (Zeleňák 2012, 528)

Nuž keby som len zopakoval myšlienku zo začiatku Hempelových úvah a vyčítal mu, že sa ňou neriadi, bola by to naozaj *zvláštna výčitka*. Zeleňák však zrejme prehliadol *problémy*, na ktoré v článku v súvislosti s Hempelovým paradoxom havranov upozorňujem (pozri Bielik 2011a, 217–218; resp. Pollock 1973; Goddard 1977) a ktoré sú *dôvodom*, prečo jeho riešenie neprijímam. Bez toho, aby som zabiehal do detailov, stručne zmienim tri problematické prípady.

Prvý prípad: Predpokladajme, že testujeme hypotézu formy (H) $(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$ a výrok formy $F(a) \wedge G(a)$ je pravdivý. Ak je výrok formy $F(a) \wedge G(a)$ pravdivý, vďaka komutatívnosti konjunkcie je pravdivý aj výrok formy $G(a) \wedge F(a)$. A ak o výroku formy $F(a) \wedge G(a)$ povieme, že potvrdzuje hypotézu (H) $(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$ (v zmysle modifikovaného Nicodovho kritéria), sme zaviazaní tiež povedať, že výrok formy $G(a) \wedge F(a)$ potvrdzuje hypotézu formy (H') $(\forall x)[G(x) \rightarrow F(x)]$. To však znamená, že výrok formy $F(a) \wedge G(a)$ potvrdzuje nielen hypotézu formy (H), ale aj hypotézu formy (H'), a teda aj ekvivalenciu $(\forall x)[F(x) \leftrightarrow G(x)]$. Zdá sa však absurdné tvrdiť, že entita, ktorá je havranom a ktorá je zároveň čierna, potvrdzuje hypotézu „Všetko, čo je čierne, sú havrany“. Ak sa teda Zeleňák hlási k Hempelovmu riešeniu a považuje ho za adekvátne či presvedčivé, mal by povedať, ako sa vie vyrovnat' s uvedeným dôsledkom prijatia Hempelových princípov. (Konceptia – lepšie povedané náčrt koncepcie – ktorú som v práci Bielik 2011a ponúkol, tento typ protipríkladu neumožňuje.)

Druhý prípad: Predpokladajme, ako to robí Pollock v (1973, 479), že máme dve hypotézy s touto logickou formou:

$$(H) \quad (\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$$

$$(H'') \quad (\forall x)[F(x) \rightarrow \neg G(x)]$$

Ak prijme Hempelom modifikované Nicodovo kritérium, tak situáciu, v ktorej nájdeme určitý objekt a , ktorý nemá vlastnosť F , ale má vlastnosť G , musíme považovať za prípad potvrdenia hypotézy formy (H), t. j. výrok formy $\neg F(a) \wedge G(a)$ potvrdzuje hypotézu (H). V zmysle modifikovaného Nicodovho kritéria však výrok formy $\neg F(a) \wedge G(a)$ potvrdzuje aj hypotézu (H''). To znamená, že modifikované Nicodovo kritérium umožňuje potvrdenie dvoch logicky nezlučiteľných hypotéz – pravdivá môže byť totiž nana-

javýš jedna z nich. Takýto neblahý dôsledok by mal zástanca Hempelovho riešenia paradoxu podľa všetkého akceptovať.

Tretí prípad: Predstavme si situáciu, v ktorej niekto so zmyslom pre logickú fantáziu sformuluje hypotézu: „Všetkým okrídleným ľuďom koluje v žilách benzín“. Ak by som sa mal uspokojiť s Hempelovým riešením paradoxu havranov, musel by som akceptovať, že táto hypotéza je potvrdená množstvom dostupnej evidencie: biele topánky, súčasní slovenskí filozofi, rodinné domy, môj počítač a nepreberné množstvo iných vecí – to všetko je evidenciou, ktorá potvrdzuje – v zmysle modifikovaného Nicodovho kritéria a podmienky ekvivalencie – túto bizarnú hypotézu: Na jej potvrdenie totiž stačí, že identifikujem objekty, ktorým v žilách nekoluje benzín. A to je dostatočne absurdný záver na to, aby som princípy, z ktorých je odvodený, akceptoval ako adekvátne pre nejakú koncepciu potvrdenia.

Keď mi teda Zeleňák adresuje záverom svojej kritickej časti o mojej prezentácii Hempelovho paradoxu havranov odporúčanie, že „Bielik by mal teda upozorniť na to, kde Hempel urobil chybu pri odvodení paradoxu havranov“ (Zeleňák 2012, 529), predpokladám, že pasáž, v ktorej uvádzam Pollockove a Goddardove protipríklady asi prehliadol (por. Bielik 2011a, 217-218 a pozn. č. 3). Navyše, hlavný cieľ môjho článku nespočíval v predstavení Hempelovej koncepcie potvrdenia – veď tá obsahuje okrem už zmienených aj niekoľko ďalších podmienok – ale v predstavení základnej schémy procedurálnej koncepcie testovania a potvrdenia (všeobecných) hypotéz. A keďže Zeleňák okrem konštatovania, že ponúkam „akési ‚riešenie‘“, nepochybňuje myšlienkové pozadie mojej koncepcie, nebudem sa obhajobe svojej koncepcie teraz venovať.

3. Zeleňák o Bielikovej prezentácii novej záhady indukcie

Druhá časť kritických poznámok, ktoré mi Eugen Zeleňák v práci (2012) adresuje, sa venuje jednak môjmu *vymedzeniu* Goodmanovej novej záhady indukcie (pozri Bielik 2011c), jednak spochybneniu *mojich argumentov*, na základe ktorých Goodmanovu záhadu odmietam. Keďže sa kritike môjho vymedzenia problému a argumentov, ktoré ho majú riešiť, venuje aj článok Róberta Maca (2012), (ktorému na inom mieste odpoviem v osobitnej replike), obmedzím teraz svoju pozornosť len na niekoľko Zeleňákových výhrad a téz, ktoré mi mylne pripisuje. V závere tejto časti sa aj vďaka Zeleňákovej pripomienke o nominalistickej pozícii N. Goodmana pokúsím as-

poň schematicky naznačiť dôvody, pre ktoré Goodman nemôže z nominalistického hľadiska ani len zmysluplne sformulovať svoj nový problém.

Začnem však priznaním toho, čo mi Maco i Zelenák oprávnene vyčítajú: V práci Bielik (2011c) som jednoducho novú záhadu indukcie vymedzil nepresne a priúzko. Maco v (2012, 136-137) a Zelenák v (2012, 533-535) mi pripomínajú, že Goodman nestotožňuje prípad s predikátom „zedrý“ s novou záhadou indukcie, ale že ide len o jeden z príkladov, ktoré majú túto záhadu demonštrovať. Jadro novej záhady totiž spočíva v tom, že nemáme k dispozícii kritériá, ktoré by odlišili nekonfirmovateľné hypotézy, reprezentujúce náhodné generalizácie, od konfirmovateľných hypotéz, reprezentujúcich zákony prírody (por. Goodman 1979, 72-73, resp. 80-81). Príklad dvoch hypotéz (hypotézy H1: „Všetky smaragdy sú zelené“; a hypotézy H2: „Všetky smaragdy sú zedré“), ktoré sú podľa Goodmana z hľadiska Hempelovej teórie potvrdenia potvrdené evidenciálnym výrokom „Tento smaragd je zelený“, je naozaj len špeciálnym prípadom všeobecnejšieho problému, ktorý Goodmanovi takpovediac leží na srdci – totiž problému odlišenia hypotéz vyjadrujúcich zákony od ostatných hypotéz.

Napriek tomu, že som si bol tejto všeobecnej roviny problému vedomý a *nestotožňoval som* príklad s predikátom „zedrý“ s novou záhadou indukcie (hoci mi túto radikálnu pozíciu Zelenák pripisuje), zjavne som svoju argumentáciu zúžil len na príklad s predikátom „zedrý“, resp. na situáciu, „v ktorej je určitá empirická evidencia zlučiteľná aspoň s dvoma empirickými hypotézami, ktorých predikcie však môžu byť logicky nezlučiteľné“ (Bielik 2011c, 747). Problém som teda naozaj nevymedzil presne.

Argument, ktorý uvádzam a objasňujem v pripravovanej reakcii na R. Maca a ktorému sa teraz nemám priestor venovať, má ukázať, že buď sa uspokojíme s užším vymedzením novej záhady indukcie, s ktorým som v práci Bielik (2011c, 747) pracoval, alebo – ak vychádzame zo širšieho Goodmanovho vymedzenia problému, ktorý zdôrazňujú Maco i Zelenák – sa dostaneme naspäť k pôvodnému Humovmu problému indukcie, resp. k jeho variantu.

Vráťme sa však teraz k ďalším Zelenákovým pripomienkam a tvrdeniam. Zelenák mi pri vysvetľovaní môjho odmietnutia Goodmanovej novej záhady indukcie na príklade s predikátom „zedrý“ prisudzuje čosi iné, než v skutočnosti tvrdím. Keď o pozorovateľnosti vlastnosti *byť zedrý* (resp. jej rozsahu – presnejšie časti jej rozsahu) tvrdím, že „nerozumiem tomu, čo to znamená pozorovať, resp. vidieť zedrosť“ (Bielik 2011c, 751), Zelenák mi pripisuje iné, radikálnejšie presvedčenie, keď píše: „[Bielik] fakticky popiera pozorovateľnosť danej vlastnosti“. A ďalej: „Podľa Bielika vlastnosti ako *byť zedrý*

nemožno pozorovať“ (Zeleňák 2012, 534-535). To, že nerozumiem tomu, čo to znamená pozorovať zedrosť, ešte neznamená, že by som popieral možnosť, že ide o pozorovateľnú vlastnosť. Nepopieram dokonca ani predpoklad, že mi niekto vysvetlí, čo to znamená pozorovať zedrosť.

Dôvod, pre ktorý odmietam tvrdiť, že nejaký objekt (napríklad smaragd) *pozorujem* ako zedrý, je prostý. Ak totiž pozorujem nejaký kus smaragdu ako zelený smaragd, môžem o tomto zelenom smaragde síce tvrdiť, že mu *prislúchajú* aj nespočetné iné vlastnosti (v skutku nekonečne mnoho vlastností), medzi iným aj disjunktívne vlastnosti, no neznamená to, že tieto (disjunktívne) vlastnosti aj pozorujem. Vyjadrené inými slovami: Z výroku „Tento smaragd je zelený“ vyplývajú aj výroky „Tento smaragd je zelený alebo modrý“, „Tento smaragd je zelený alebo nemá oblý tvar alebo nie je kradnutý“, „Tento smaragd je zelený alebo je z Číny“ atď. To však neznamená, že keď pozorujem nejaký konkrétny smaragd ako zelený, pozorujem tým zároveň vlastnosti *byť zelený alebo modrý*, *byť zelený alebo nemá oblý tvar alebo nebyť kradnutý*, resp. vlastnosť *byť zelený alebo byť z Číny*. Ak by sme teda mali tvrdiť, že pozorovanie zeleného kusu smaragdu stačí na to, aby sme tvrdili, že *pozorujeme* zedrý smaragd, zrejme by sme museli akceptovať, že pozorujeme aj nekonečné množstvo vlastností smaragdu, ktoré z tvrdenia, že je zelený, vyplývajú.

Eugen Zeleňák však posúva moje úvahy o pozorovateľnosti niektorých vlastností do pozície, ktorá mi je celkom cudzia a na ktorej môj argument nestojí. Píše:

Problematickým bodom Bielikovho výkladu je totiž dôraz na (akúsi teóriu nezaťaženu) *pozorovateľnosť*... Akoby nám Bielik ponúkal nasledovnú predstavu. Na jednej strane máme vlastnosti ako *byť zelený*, ktoré sú priamo pozorovateľné a zachytiť ich možno v observačných výrokoch. Na druhej strane máme teóriou podmienené či dokonca umelo vytvorené predikáty ako „zedrý“, ktorým nezodpovedajú priamo pozorovateľné vlastnosti (*byť zedrý*). Pozorovateľné vlastnosti objektov patria do inventára sveta a môže byť o nich reč v rešpektovaných vedeckých hypotézach. Ostatné vlastnosti (hlavne typu *zedrý*) v skutočnosti nie sú priamo pozorovateľné. Hoci si môžeme vytvoriť výrazy na ich označenie, budú to len umelé termíny, ktoré nevypovedajú relevantným spôsobom o svete (Zeleňák 2012, 536-537)

V prvom rade chcem zdôrazniť, že nikde v mojich textoch, ktoré Zeleňák kritizuje, sa nehlásim k „akejsi teoreticky nezaťaženej pozorovateľnosti“ vlast-

ností. Napriek tomu si myslím (hoci sa možno mýlim), že vetám ako „E. Zelenák sa usmial“ alebo „E. Zelenák stojí pri aute“ rozumiem a že dokážem opísať podmienky, kedy som pozoroval, že E. Zelenák sa usmial, alebo kedy som pozoroval, že E. Zelenák stojí pri aute, a to aj bez toho, aby som na to potreboval nejakú špeciálnu teóriu. Jednoducho, ak rozumiem jazyku, v ktorom sú tieto vety formulované, stačí mi to na to, aby som vedel povedať, či som videl, alebo nevidel E. Zelenáka sa usmiať, resp. stáť ho pri aute.

Uznávam pritom, že veľká – azda aj väčšia – časť jazykových výrazov, ktoré v bežnej komunikácii používame, má svoj význam špecifikovaný v jazyku určitej teórie a že tieto výrazy sa aj s týmto významom (prípadne s nejakou jeho deformovanou podobou) dostávajú do bežného, resp. prirodzeného jazyka. Netvrdím teda to, že pozorovateľnosť (niektorých) vlastností je teoreticky nezatažená. Navyše, k odmietnutiu delenia slovníka jazyka vedy na dve disjunktné množiny – množinu observačných výrazov a množinu teoretických výrazov – som sa prihlásil už v práci Bielik (2011b). Obhajoval som tam tézu, že teoretickým je taký výraz, ktorý patrí do jazyka určitej teórie, pričom niektoré teoretické termíny môžu označovať entity, ktoré sú (z hľadiska danej alebo určitej inej teórie) pozorovateľné, iné teoretické termíny zasa nepozorovateľné entity. Je mi preto úplne cudzie to stanovisko, ktoré mi Zelenák v danej replike podsúva. A už vôbec sa nestotožňujem s názorom, ktorý mi opäť neodôvodnene prisudzuje, a to, že rešpektované vedecké hypotézy hovoria primárne o nejakých priamo pozorovateľných entitách. Nikde som nič také netvrdil a ani nenaznačoval. Preto musím konštatovať, že citovaná Zelenáková pasáž vykresľuje teoretickú pozíciu, ku ktorej som sa nikdy nehlásil.

Napriek tomu Eugen Zelenák formuluje v záverečnej časti svojho príspevku (konkrétne v Zelenák 2012, 535-540) jednu zásadnú pripomienku, za ktorú mu úprimne ďakujem, pretože vďaka nej som si uvedomil čosi, čo má dosah nielen na príklady hypotéz s predikátmi „zelený“, resp. „zedrý“, ale aj na všeobecné vymedzenie problému odlišenia hypotéz reprezentujúcich zákony od tých, ktoré zákony nereprezentujú.

Zelenák ma tu totiž upozorňuje na to, že Goodmanovi (v niektorých častiach state) podsúvam hovorenie o *vlastnostiach* ako *byť zelený*, *byť zedrý* a pod., pričom Goodman ako nominalista hovorí o predikátoch, nie o vlastnostiach. Zelenák píše:

Goodman jasne hovorí, že predikáty neoznačujú vlastnosti. Ani jeho príklad s predikátom „zedrý“ teda nemožno vysvetľovať tak, akoby hovoril alebo predpokladal, že existujú nejaké objekty, ktorým prislúcha

vlastnosť *byť zedryj*. Téza o existencii a pozorovateľnosti určitých vlastností je až Bielikov predpoklad. (Zeleňák 2012, 535-536)

A dokladá túto pripomienku aj pasážou z Goodmana (pozri Goodman 1979, 40-42), kde Goodman priamo hovorí, že predikáty nedesignujú atribúty, ale len určité skutočné veci, resp. triedy vecí.

Musím uznať, že som sa tu dopustil zásadného (no v literatúre zrejme nie ojedinelého) interpretačného posunu pôvodnej Goodmanovej formulácie problému. Ak však domyslíme do dôsledkov, čo to znamená v tejto súvislosti zbaviť sa hovorenia o vlastnostiach a nahradiť ho nominalistickou alternatívou, môžeme zistiť, že sme boli ku Goodmanovmu vymedzeniu problému s predikátom „zedryj“ vlastne ústretoví.

Stručne sa pokúsím objasniť dôvody: Ak zastávame nominalistickú pozíciu a neuznávame existenciu vlastností, potom na vymedzenie (designátu) predikátu „zelený“ môžeme použiť len triedu tých vecí, ktoré sú zelené. Na vymedzenie predikátu „zedryj“ však môžeme použiť rovnako len triedu tých vecí, ktoré sú zedré. Keďže však z hľadiska toho, ako bol „definovaný“ predikát „zedryj“, ide (v aktuálnom čase nášho sveta) o tú istú triedu objektov, akou je trieda prislúchajúca predikátu „zelený“, tak výrazy „zedryj“ a „zelený“ predstavujú len odlišné nálepky, označujúce aktuálne tú istú triedu objektov. (Nebudem sa tu venovať osobitnému spochybneniu takéhoto chápania (významu, resp. designátu) predikátov, ktoré máme pritom naporúdzi.)

Takýto absurdný záver však zrejme nie je tým, pod čo by sa Goodman podpísal. Nie je mi však jasné, či má inú možnosť, ak odmieta rozdiel medzi predikátmi „zedryj“ a „zelený“ formulovať ako rozdiel dvoch odlišných vlastností, ktorých extenzia je síce do určitého času rovnaká, no po určitom časovom okamihu sa môže zmeniť. Ak má totiž nominalista Goodman k dispozícii len (aktuálne) existujúce entity, resp. triedy týchto entít, ťažko možno sformulovať rozdiel medzi predikátmi „zelený“ a „zedryj“ inak, než len ako rozdiel v jazykových nálepkách tej istej triedy objektov.

Takúto nominalistickú perspektívu by sme teda mali extrapolovať aj na úroveň všeobecnejšieho problému, týkajúceho sa odlíšenia dvoch druhov všeobecných hypotéz – tých, ktoré zákon reprezentujú, a tých, ktoré to nerobia. Je síce pravda, že Goodman v (1979) formuluje určité podmienky, ktoré kladieme na hypotézy reprezentujúce zákony, no vôbec nie je jasné, ako môže z čisto nominalistickej pozície uvažovať o rozdieloch medzi náhodnými generalizáciami a zákonmi. Veď o zbavení sa pojmu nevyhnutnosti hovorí: „Mal by som byť vlastne ochotný nielen súhlasiť s tým, že neexis-

tujú žiadne nevyhnutné spojenia medzi faktmi, ale sa zároveň aj pýtať, či vôbec nejaké nevyhnutné spojenia existujú“ (Goodman 1979, 59-60). Má potom vôbec pre nominalistu zmysel uvažovať o zákonoch ako o čomsi, čo je odlišné (hoci nevieme čím, ale sme presvedčení, že nie nevyhnutnosťou istého druhu) od náhodných pravidelností? Nie je napokon Goodman predsa len nútený formulovať nový problém indukcie z určitého realistického stanoviska?

4. Záver

Odpovede na tieto otázky nechávam otvorené. Podobne tak nechávam nezodpovedané niektoré z ďalších pripomienok, ktoré mi autori kritických príspevkov adresovali. Rád sa k nim vrátim v prípadnom pokračovaní diskusie či v niektorom ďalšom príspevku. Rád by som sa na záver obom autorom, Róbertovi Macovi i Eugenovi Zelenákovi, poďakoval za viaceré cenné pripomienky. Pomohli mi domyslieť ďalšie aspekty problematiky vzťahu medzi hypotézami a empirickou evidenciou.

Literatúra

- BIELIK, L. (2011a): Havraní paradox, logika a metódy testovania. *Organon F* 18, č. 2, 213-225.
- BIELIK, L. (2011b): Testovateľnosť a význam observačných a teoretických termínov. *Organon F* 18, č. 3, 384-397.
- BIELIK, L. (2011c): „Nová záhada indukcie“ a testovanie vlastností. *Filozofia* 66, č. 8, 746-754.
- GODDARD, L. (1977): Paradoxes of Confirmation and the Nature of Natural Laws. *The Philosophical Quarterly* 27, No. 107, 97-113.
- GOODMAN, N. (1979): *Fact, Fiction, and Forecast*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- HEMPEL, C. G. (1965): Studies in the Logic of Confirmation. In: Hempel, C. G.: *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York - London: The Free Press, 3-46.
- MACO, R. (2012): Nová záhada vyriešená? *Filozofia* 67, č. 2, 136-140.
- POLLOCK, J. L. (1973): Laying the Raven to Rest: A Discussion of Hempel and the Paradoxes of Confirmation. *The Journal of Philosophy* 70, No. 20, 747-754.
- ZELEŇÁK, E. (2012): O paradoxe havranov, o novej záhade indukcie a o ich predstavení. *Organon F* 19, č. 4, 523-542.

Hartry Field: *Saving Truth from Paradox*
Oxford: Oxford University Press 2008, 432 stran

Hartry Field – dlouhodobě profesor New York University a autor již několikáté knihy – patří v současnosti k nejdominantnějším figurám v problematice řešení sémantických paradoxů, přesněji teorie pravdivostního predikátu, která nedává vzniknout lhářskému paradoxu. To je mimochodem výstižně naznačeno už v titulu recenzované knihy. Fieldův záměr je navíc podtržen obalem, který přetiskuje Rafaelův obraz sv. Jiřího bojujícího s drakem.

Fieldův přístup k problematice pravdivostního predikátu je dobře patrný už z Fieldových statí publikovaných v *Journal of Philosophical Logic* (*Saving the Truth Schema from Paradox*, 2002, *A Revenge-Immune Solution to the Semantic Paradoxes*, 2003). V zásadě jsou v nich obsaženy formální systémy, které mají být tou „pravou logikou“ T-predikátu. V následujících letech na Fielda narazíme v obecnějších diskusích např. problematiky mstivého návratu paradoxu („revenge“) a též v polemikách s Grahamem Priestem.

Toto Fieldovo tvůrčí období se ovšem liší od předchozího období téhož Fielda-teoretika pravdy. Toto období je známo ze série statí, jež byly souborně přetištěny jako *Truth and the Absence of Fact* (Oxford University Press, 2001). Tam se Field vyjadřoval spíš k otázkám vztahu pravdy a významu, deflacionismu a podobně. Nešlo mu tehdy o technický projekt paradoxuprostého T-predikátu.

Pro filosoficky laděného čtenáře jsou výše zmiňované články poměrně nesympatické, jedná se o desítky stran usouvztažněných formulí nějakého nekласického logického systému a pak z ničeho nic slovní konkluze typu „Takto je T-predikát „paradox-free““. Leckterý čtenář by se pak mohl zdráhat zakoupit si Fieldovu novou knihu, která by dle odhadu měla podobně těžko stravitelný obsah. Tento předpoklad se ale ukazuje velmi nesprávný. Fieldova kniha totiž může být poměrně čtivá i pro čtenáře, kteří nejsou zběhlí v technikách matematické logiky.

Vlastní Fieldův přístup k problému je podán až ve třetí třetině knihy, čtenář se k němu postupně propracovává přes rozборы alternativních přístupů. Právě zkoumání alternativních teorií lze považovat za jeden z nejcennějších rysů Fieldovy knihy. Liší se tak od těch mnoha knih, které se s teoriemi na škále Tarski-Kripke vyrovnávají v úvodním oddílu mnohdy jen tak, aby se neřeklo. Field

totiž tyto teorie trpělivě vysvětluje a přitom formuluje rozmanité teze, které jsou buď explicitně, anebo implicitně přítomné v daných teoriích, načež tyto teze podrobuje kritické analýze. (Recenzentovo původní velké nadšení z toho, že Fieldova kniha by třeba mohla vhodně sloužit jako současný úvod do rozsáhlé problematiky pravdy a paradoxů, později opadlo i kvůli určité úmornosti oněch nekončících Fieldových pitvání teorií konkurentů.)

Field si tedy dal až překvapivou práci s podáním současného myšlenkového milieu, do něhož pak zasadil svůj vlastní příspěvek. Tím ukázal nejen rezervy na straně konkurence, ale zejména klady svého přístupu, jeho mnohá dílčí racionále. Toto vše vlastně vytváří obhajobu jeho tzv. *parakompletního řešení*.

Naskicujeme si nyní obsah knihy. Nejprve je tu dvacetistránkový úvod, v němž zaujme například rozbor Grellingova paradoxu, který je pak v knize často diskutován. Následuje *Part I. A Selective Background*, kde se od teorému autoreference a Tarského teorému nedefinovatelnosti dostáváme k otázce platnosti teorií a nedokazatelnosti korektnosti. V opět samostatné kapitole je rozebrána Kripkeho teorie pravdy. Field se ovšem záhy na problematiku podívá jinak než z čistě sémantického hlediska, totiž prizmatem otázky, zda můžeme s ohledem na budoucí inference přidat do jazyka kondicionál a jaký (Łukasiewiczův?). Jak známo, tento podnik ohrožuje (Curry-)Löbův paradox. Field odbočí i k otázkám vágnosti (sorites), diskutuje též paradoxy Königa a Berryho. Klíčovou myšlenkou části I. je to, že T-schéma $T(n) \leftrightarrow p$ (kde n je jménem p) vede k paradoxu, což lze řešit krom jiného buď omezením platnosti T-schématu, anebo omezením logiky umožňující odvození kontradikce. Například Kripkeho přístup sice umožňuje vzájemnou substitutivitu $T(n)$ a p , ale T-schéma je v něm zneplatněno a také chybí rozumný kondicionál, o němž by se opírala dedukce.

Další částí knihy je *Part II. Broadly Classical Approaches*, přičemž široce klasickými přístupy rozumí Field ty, které se snaží uchovat maximum logických (dedukčních) principů (např. zákon vyloučeného třetího či pravidlo redukce ad absurdum). První z kapitol zkoumá přidání pravdivostních děr (gaps) do klasických teorií, další kapitola pak přidání pravdivostních shluků-nadbytků (gluts). Prozkoumány jsou možnosti supervaluační i revizní sémantiky, ale také hierarchické (přesněji stratifikované) a kontextové teorie. Fieldovi vadí, že všechny tyto přístupy se rozcházejí s některými rozumnými požadavky na T-predikát. Pro ilustraci, slabý parciální T-predikát (k němuž je pochopitelně dán jeho komplement, F-predikát) nejsou s to vystihnout silné popření (denial), jaké v jazyce intuitivně používáme.

Poněkud méně koncizně působilo Fieldovo přezkoumání Priestova parakonzistentního dialetheismu v doplňující části *Part V. Paraconsistent Dialetheism*. S ním má Field ovšem v zásadě sympatie – Priest reviduje klasické logické principy a to nakonec činí i sám Field.

Svůj vlastní přístup Field formuluje ve dvou částech knihy, III. a IV., zejména však v *Part III. Paracompleteness*. Dle dojmu recenzenta však tato expozice není zcela plynulá, obraz je místy dosti roztráštěn. Fieldovy cíle jsou totiž jasně spíše z jiných částí knihy. Jsou jimi: zachovat intersubstitutivitu $T(n)$ a p v co největším množství kontextů, zachovat co nejvíce klasických logických principů, atd.

Nejdůležitější je zavedení nového (v následné literatuře se říká: Fieldova) kondicionálu. Ten sice opravňuje T -schéma, nicméně nevede k paradoxu. Jeho sémantika je proto poměrně komplikovaná. Field při její specifikaci diskutuje jak souvislosti s teorií pevného bodu, tak s revizní teorií. Podrobněji v části *Part IV. More on Paracomplete Solutions* rozebírá, že s pomocí daného kondicionálu lze definovat i operátor ‚determinately‘, přesněji jejich hierarchii. Field pak musí řešit možnost mstivého návratu paradoxu, takže nakonec ne každý operátor ‚determinately‘ má aplikabilitu, jakou by se zdál mít.

Sémanticky vzato je parakompletní řešení jakousi variantou „gap“-přístupů, neplatí v něm zákon vyloučeného třetího. Field totiž připouští, že alespoň jedna věta V je taková, že ani její negace nemá pravdivostní hodnotu. Zároveň ale nejsou pravdivé obě věty ‚Není pravda, že V ‘ a ‚Není pravda, že non- V ‘.

Možná, že ne jeden filosofický čtenář bude mít dojem, že Fieldovo řešení je jakousi skrumáží mnoha různých přístupů k pravdě a paradoxu. Jako by Field na každém z nich našel něco dobrého a něco špatného, to dobré si vzal a ze všech těch dobrých věcí upekl dort jménem ‚parakompletní řešení‘. Recenzent však vyzývá k opatrnosti s nějakým takovým odsudkem Fieldova přístupu za „nečistotu“ – třeba opravdu je řešením problematiky pravdy a paradoxu nějaká střední cesta, která syntetizuje prvky, které byly jednostrannými příspěvky teorií, jež byly pro svou jednostrannost poměrně snadno kritizovatelné.

Samotný parakompletní přístup půjde kritizovat za těch několik dílčích rysů, které tvoří jádro Fieldova příspěvku. Dle názoru recenzenta je největší slabinou právě Fieldův kondicionál. Složitost jeho sémantiky se značně vymyká intuitivní představě, kterou s kondicionálem máme spjatu. To je ovšem cena, kterou Field platí za to, že jím prosazovaný T -predikát je až deflacionisticky prostý. Čili aby se Field vyhnul zesložitování sémantiky T -predikátu, zesložil sémantiku spojky ‚jestliže, pak‘. Přednost Fieldova přístup se tak odvíjí od toho, že volil „menší hřích“: vůči sémanticky složitému T -predikátu (např. Tarski) totiž existuje v literatuře známá námitka (formuloval ji Kripke: naše intuitivní sémantika T -predikátu je přece jednoduchá), kdežto vůči nestandardní sémantice kondicionálu tato námitka uplatňována není, ba dokonce jsou nestandardně vylíčené kondicionály (např. ten relevantní) poměrně uznávány.

Další diskutabilní rysy Fieldova parakompletismu jsou např. hierarchie predikátu ‚determinately‘, který každý má limitovanou aplikabilitu. Filosofický čte-

nář se dále jistě pozastaví zvláště nad tím, že Field nijak zvlášť neobhájuje restrikcí klasických logických principů. Chybí jejich filosofická obhajoba, tedy něco, co vždy pečlivě a přesvědčivě dělal například Priest.

Další námitky lze vznášet ovšem nejen vůči Fieldovi, ale také vůči mnoha dalším teoretikům, kteří se při zkoumání pravdy ohánějí výdobytky matematické logiky. Člověk by například řekl, že věta je pravdivá, pokud denotuje (vyjadřuje, značí,...) propozici, která je pravdivá. Neboli že prvotní je pravdivost propozic a že denotace je vztah, který předchází pravdivost vět. V kruzích, do nichž Field patří, je ale pojem propozice podezřelý, ne-li sporný, načež se pak nikdo nezdržuje nějakou argumentací či analýzou toho, co by to znamenalo pro projekt definování neparadoxního T-predikátu. Denotace je podle těchto teoretiků odvozena od pravdivosti; tak se to dělá, tudíž se o tom ani nediskutuje. Navíc Field věci diskutuje ještě méně než jiní logikové. Jestliže třeba Gupta s Belnapem kdysi ve své knize o kruhových definicích a revizní teorii pravdy zmínili, že jazyk obsahuje i predikáty jako ‚true in L ‘, leč k tomu oni bohužel nemají co říci, protože zatím neví, co přesně je jazyk, tak Field takovou věc ani nezmíní. Jedním slovem, Field nepodává žádoucí filosofické rozборы.

Když už jsme u těch obecných připomínek (netýkajících se jen Fielda), leckoho taky nemusí zcela uspokojit, že celé zkoumání se odehrává výlučně v oblasti formálních jazyků. Filosofa a jistě i filosofického logika musí zajímat přirozený jazyk, vždyť právě v něm jsou paradoxy formulovány prvotně. Předpoklad, že ten přirozený jazyk nějak převedeme na formální jazyk, není zcela neproblematicky samozřejmý: má to znamenat, že učiníme překlad vět jednoho jazyka do druhého nebo jde spíš o jakousi „reglementaci“ prvního jazyka prostředky toho druhého? Tady je potřeba formulovat detaily a hlavně prozkoumat možné filosofické důsledky takových rozhodnutí. Třeba může být celá idea převodu dosti neuspokojivá a je-li problémem i překlad mezi formálními jazyky, tak by nakonec mohlo vyplynout, že nám tu sice někdo navrhl svůj vlastní „paradox-free“ jazyk, ale kvůli principiálním problémům s překladem je toto neúčinné pro všechny ostatní, kteří používají zase svůj vlastní jazyk. Ještě jinak řečeno totéž – je to, co Field navrhuje, onou „the“ logikou přirozeného jazyka? Ptáme se tedy na obecnou aplikabilitu celého řešení.

Závěrem: Fieldova kniha je nepochybně významným knižním počinem v tématice formálního pojednání pravdy a řešení paradoxů. Zaujme zejména podrobný rozbor konkurenčních teorií a to, že Field podává vlastní parakompletní řešení na jejich pozadí, čímž osvětluje jeho detaily i vklady.

Jiří Raclavský

raclavsky@phil.muni.cz

Lukáš Novák, Daniel D. Novotný, Prokop Sousedík, David Svoboda (eds.):
Metaphysics: Aristotelian, Scholastic, Analytic
 Ontos Verlag 2012, 284 pages

In 2010, Prague hosted a conference dedicated to contemporary reflections of traditional metaphysical problems. The primary aim of the conference was to point out the main differences between traditional forms of metaphysics and their modern alternatives. Interestingly, the conference brought together both analytic philosophers and historians of philosophy and thus mapped the current states of metaphysical debates from analytic as well as from historian's point of view. It is thus not a surprise that the conclusions of the conference have been published as edited book entitled *Metaphysics-Aristotelian, Scholastic, Analytic*.

As the title of the book indicates, the whole edition is explicitly or (at least) implicitly concerned with analytical methods applied to historical matter. The *prima facie* example of the strategy is the first section – *Categories and Beyond* – and the very first paper by Peter van Inwagen called 'What is an Ontological Category?'. In the paper, van Inwagen explores the definitional (and ontological) priority of the concept of natural class, by means of which we could be able to define the concept of ontological category. Interestingly, it is not only the list of categories that philosophers should provide. There are also questions like 'what the relations between categories are' or 'what is it for a category to be non-empty' that philosophers should account for. Daniel D. Novotný's 'Scholastic Debated about Beings of Reason and Contemporary Analytical Metaphysics' provides a comprehensive introduction to the ontological framework used by scholastic philosophers, maintaining how (if at all) scholastic beings of reason fit into (and stimulate) ontological frameworks used by contemporary metaphysicians. (Here, I'd like to highlight the table (p. 27) in which author very clearly sketches the relation between particular beings. I will get back to some of the issues in the second part of the review).

The second section under the heading of *Metaphysical Structure* opens Michael L. Loux with his 'What is Constituent Ontology'. The author introduces the constituent strategy of ontological explanation as opposed to relational approach. Due to the fundamental differences between them, Loux sketches various problems that the former as well of the latter strategy have to meet. Namely, there are problems of persistence through time, essentialism, concrete/abstract distinction or putative identity of indiscernibles that arise, once one accepts constituent ontology. All those problems are discussed in details and this makes the paper an excellent introduction to various branches of metaphysics. 'Elemental Transformation in Aristotle: Three Dilemmas for the Traditional Account' by Anne Siebels Peterson argues for the thesis that traditional Aristo-

telian account of prime matter contradicts three other widely accepted doctrines attributed to him. First of all, there is a conflict between prime matter and essentialism, as the acceptance of traditional account of elemental transformation brings theoretical commitments concerning ‘persistence of prime matter without appealing to its numerical identity’ (p. 64). Secondly, the doctrine of prime matter contradicts actualism, the view that something must *actually* be to be at all. Finally, there is a conflict between prime matter approach and constituent ontology, as ‘it is not clear how prime matter is supposed to be able to come to have a new pair of contraries predicated of it’ (p. 71). Whether to deny essentialism, actualism or constitutional ontology remains open. Moreover, the author speculates, we could sustain all of them, while, somehow (theoretically) relaxing the account of matter. The last paper of the section is Ross Inman’s ‘Essential Dependence, Truthmaking, and Mereology: Then and Now’. In it, Inman considers the truthmaking thesis, according to which truth is determined by reality. Formulating (also formally) truthmaking principle, truthmaker necessitarianism, truthmaking relation, rigid existential dependence and, finally, essential dependence, he demonstrates the turn towards essence as one promising way to go in still quite controversial debates about truthmaking. In particular, author takes Aquinas’s hylomorphic ontology in order to demonstrate the very turn.

Substance & Accident section commences with E.J. Lowe’s ‘Essence and Ontology’. In Aristotelian spirit, Lowe considers such an account of essence, which, when combined with Aristotelian constituent ontology, can account for (rather narrowly understood) modal truths. In particular, Lowe’s own version of the Ontological Square (p. 98) distinguishes between four kinds of (fundamental) ontological categories, namely kinds, objects, attributes and modes. He also categorically differentiates between relations between them, namely characterization, instantiation and exemplification. By means of the distinctions, Lowe provides metaphysical foundations for modal truths without appeal to possible world by using the term of essence. Finally, he motivates its epistemology. In his ‘An Aristotelian Argument against Bare Particulars’, Lukáš Novák considers an argument against the claim that particulars do not have nontrivial *de re* necessary properties. Taking the world of particulars and accidental change in it for granted ‘it seems that instantiation must have a certain particular “formal effect” that ‘must be really distinct from the changing subject’ (p. 119): tropes. The last paper of the section is ‘The Ontology of Number: Is Number an Accident?’ by Prokop Sousedík and David Svoboda. As the title indicates, the authors consider various conceptions as what the ontological status of number is. To begin with, they consider Aristotelian division into substance and accident and subsequently rethink the conception of number as

a species of entity. Due to problems on its own (p. 127-131), they reject the strategy and outline Fregean (rather platonistic) position (p. 132). Even this position, however, does not seem to answer the question sufficiently since, according to Frege, '[n]umber is not attributed to a concept in the same manner as properties are ascribed to individuals' (p. 134). One way out of the troubles is, according to the authors, a "shift" from ontology to abstract linguistic structures (p. 139).

Next two papers are concerned with the problem of *Existence*. First of them, 'Existential Inertia' by Edward Feser, scrutinizes Aquinas's five ways – or arguments for the existence of God – and their relations to the Doctrine of Divine Conservation (DDC) and the Doctrine of Existential Inertia (DEI). It is the latter, Feser concludes, that Aristotelian/Thomists should reject, while only the former that they should take seriously. Finally, Aquinas's "intellectus essentiae" is discussed in Gyula Klima's 'Aquinas vs. Buridan on Essence and Existence, and the Commensurability of Paradigms'. Beside the introduction of the argument, Klima quite persuasively shows Buridan's criticism of the argument as well as thomistic response to the criticism. Although, as the paper concludes, the validity of the argument is 'relative to conceptual framework in which it is evaluated' (p. 181), it would be a mistake to trivialize the issue as a mere verbal disagreement.

The paper 'Potentiality in Scholasticism (potentiae) and the Contemporary Debate on "Powers"' by Edmund Runggaldier SJ opens the penultimate section of the book called *Modality*. In the paper, Runggaldier discusses a distinction between subjective and objective potencies (p. 187), a distinction going back to scholastics. Putting the potencies in a contrast, he finds its contemporary equivalencies in possible worlds approach and powers (so discussed in these days), respectively. Let me just stress the very distinction between possibility and impossibility (pp. 188-189). Powers and dispositions play the main role also in David Peroutka's 'Dispositional Necessity and Ontological Possibility'. However, the strategy is quite different as, according to Peroutka, it is the essence of a particular quality that dispositions belong to. Putting traditional and contemporary analysis together, it is further showed that the Aristotelian concept of natural law finds its explanation in analysis of dispositional properties. The last "modality" paper – 'The Optimal and the Necessary in Leibniz' Mathematical Framing of the Compossible' by Mark Faller – wonders into Leibniz's metaphysics of modality as a tool in our clarification of modal concepts. Historically very appealing, the paper puts together several Leibniz's works to provide a unified reading of (his conception) of modal matters, including logic, mathematics, science (see, especially, very instructive paragraph 5.1), causality, human affairs, probability etc.

Finally, section IV – *Predication*. Two papers on the topic – Uwe Meixner's 'The Interpretation(s) of Predication' and Stanislav Sousedik's 'Towards a Tho-

mistic Theory of Predication' – concern predication from both historical and contemporary perspective. While Meixner's paper presents an outline of the most important conceptions of predication – Aristotle, Plato, Leibniz and Frege – and expresses his sympathy to the Fregean way of predication (falling under the so-called functional paradigm of predication), Sousedík's observations (pp. 248-251) terminate in such a theory of predication that is based on a (metaphysically understood) notion of identity (see his definitions 1-7, pp. 251-254).

So much for the book. Let me now go back to one issue slightly discussed in almost every mentioned paper, namely a modal phenomenon of impossibility. Surely, as the preceding summary has made clear, the topic is not supposed to play the main role here. But a simple reflection can show that impossible phenomena are frequent throughout the Aristotelian, Scholastic as well as Analytic metaphysics. To begin with, Meinongian ontology does contain impossibilia of one sort or another (van Inwagen, p. 23); there *are* impossible items among beings of reason (pp. 27, 30, 36, my *italics*); metaphysical theories – say constituent ontology (Loux, pp. 43-57), actualism (Peterson, p. 64), truthmaking thesis (Inman, p. 84) essentialism (Lowe, pp. 104-110), the existence of bare particulars (Novák, pp. 116-120), the platonistic conception of numbers (p. 135)– if true, are necessarily so, while its rival, naturally, impossible. Yet, we still rationally scrutinize them (say substratum theory, possibilism, the Humean denial of necessary connections, anti-essentialism, the existence of thick particulars, nominalism in mathematic etc.). Moreover, we can explicitly reason about impossible: '[b]ut if S or S's essence did this conjoining, then S would be the cause of itself, which is impossible (p. 149); 'if this formal content involves the existence of the thing, then it is impossible to form this quidditative concept of any single thing' (p. 178); and so on. Put briefly, disputes in metaphysics *do* involve reasoning about the impossible.

We all believe that things could have been otherwise. Bratislava could have been closer to Manchester than it actually is, there could have been more cars in Bratislava than there actually is, I could have been British rather than Slovak and so forth. Philosophers call the 'ways things could have been' possible worlds. Briefly, possible worlds are all the ways the world could have been. However, by parity of reasoning, we also believe that nothing could be black and green all over at the same time, that there cannot be round squares, married bachelors or even primes bigger than 2. But if that is so, we should provide an explanation of the phenomena, using the apparatus similar to possible worlds. Consequently, the talk of *impossible* worlds – various ways the world could *not* have been – seems to be nothing but a regimentation of our pre-philosophical talk about reality. Although it is usually claimed that the impossible cannot be imagined (p. 189), that our representational capabilities are li-

mitted only to the possible, there are quite persuasive reasons against these claims. For example, we can meaningfully wonder what would or would not happen if, say, something were red and yellow all over, or if there were a round square. Thus, possible worlds do not suffice in the analysis of modality.

The term of possible world penetrates the whole book. Its usefulness is apparent in various parts of metaphysics, including structure of the world, reference, predication, existence and modality. But it seems that the term ‘impossible world’ parallels the term ‘possible world’. If something is possible *iff* it is the case at some possible world, what else could better systematize our pre-theoretical opinions about the impossible, if not the analogical conditional, namely something is impossible *iff* it is the case at some impossible world? Put otherwise, and even more strongly: once existence is granted to possible worlds, there is no non-question-begging reasons to deny it to impossibilia. Briefly, impossible worlds are in a similar situation in which possible worlds were thirty-five years ago (*cf.* Priest 1997, 487). So why to ignore them?

All in all, the book *Metaphysics – Aristotelian, Scholastic, Analytic* is a great guide into the metaphysical debates throughout the history of philosophy. Moreover, it does not only present, but also critically evaluate traditional metaphysical problems from analytical point of view (such a useful approach to philosophical problems). I, therefore, recommend the book to laymen interested in the history of metaphysics as well as experts in the field. Both of them, in my opinion, will find the book philosophically appealing.

Martin Vacek

martinvacekphilosophy@gmail.com

References

- PRIEST, G. (1997): Editor’s Introduction. *Notre Dame Journal of Formal Logic* 38, No. 4, 481-487.

Vojtěch Kolman: *Idea, číslo, pravidlo. Prolegomena k analytické filosofii, která se nechce stát přísnou vědou*

Praha: Filosofia 2011, 474 strán

Najnovšia kniha českého filozofa Vojtěcha Kolmana príznačne nazvaná *Idea, číslo, pravidlo* obsahuje fundované štúdie z oblasti filozofie jazyka a filozofie matematiky. Kolman tu predovšetkým objasňuje pôvodné motivácie filozofického

obratu k jazyku a zdôvodňuje adekvátnosť daného metodologického rámca vo vzťahu k skúmaniam filozofických problémov, ktoré sa vynárajú na pozadí výsledkov (súčasných) vedeckého poznávania. Autor okrem iného argumentuje v prospech návrhu uchopovať klasickú filozofickú otázku typu *Čo je A?* ako otázku *Čo je význam slova A?* Naznačené východisko filozofických skúmaní priamo nadväzuje na Fregeho „konceptiu“ analytickej filozofie, t. j. na špecifický spôsob Fregeho pýtania sa, ktorý autor interpretuje v intenciách kantovského transcendentizmu. V tomto svetle je teda Fregeho koncepcia transcendentálne analytickej a tvorí určitý predstupeň k transcendentálne pragmatickej doktríne R. Brandoma. Obhajovaný transcendentálny predstavuje filozofickú reflexiu možnosti a stavu vedeckého poznania, resp. ľudského poznania vôbec. Fundamentálnou ideou je transcendentálne zakotvenie poznania v intersubjektívnej jazyka.

Kolmanova kniha obsahuje texty, ktoré už boli v tej či onej podobe samostatne publikované, prípadne odzneli ako prednášky. Autor ich prepracoval a zoradil do troch rozsiahlych oddielov, ktorých názvy, reprezentujúce tri veľké filozofické témy z oblasti filozofie jazyka a filozofie matematiky, sa premietli aj do titulu celej knihy. Ako som už spomínal, autor tieto témy rozvíja z transcendentálne analytickej/pragmatickej pozície, čím sa zároveň vymedzuje voči moderným metafyzickým doktrínam z dielne „vedeckej“ analytickej filozofie. Metafyziku možno v tomto prípade stotožniť s teóriou nárokujúcou si poznanie skutočnosti ako takej, skutočnosti nezávislej od jazyka, a teda od človeka. Z Kolmanovho pohľadu robia metafyzici chybu predovšetkým v tom, že nekriticky predpokladajú určitú vopred konštituovanú predmetnú ríšu ako garanta pravdivosti svojich tvrdení. Autorov transcendentálny argument vychádza z Quinovo hesla *Niet entity bez identity* a z postrehu, že Leibnizov zákon neplatí o veciach deskriptívne, ale je normou, ktorú svetu (v kantovskom zmysle) *predpisujeme*. A práve na základe daného *predpisu*, nazdáva sa autor, kryštalizuje skutočnosť do množiny predmetov reči; jazyk ako pôvodca identít teda v uvedenom zmysle konštituuje epistemicky prístupný (poznateľný) svet.

Načrtnutý koncept transcendentálne analytickej filozofie ponúka autorovi možnosť netriviálnej reinterpretácie mnohých metafyzických tvrdení z oblasti filozofie, logiky či matematiky. Kolmanova stratégia reinterpretácie spočíva v náležitom rozlišovaní jazykovej a metajazykovej úrovne, na základe ktorého možno dešifrovať mnohé metafyzické tvrdenia ako tvrdenia metajazykové. Napríklad filozofické stotožnenie pravdivej vety s vetou konštatujúcou fakt predstavuje podľa autora metajazykový návrh systematickej transformácie viet obsahujúcich výraz „pravda“ na vety obsahujúce výraz „fakt“. Prípadne ak metafyzik povie *Čísla sú nehmotné*, v skutočnosti jeho tvrdenie nie je deskriptívne, ale má metajazykovú povahu a neznamena nič viac než to, že nechceme číslam pripiso-

vať predikáty typu „hmotný“, pretože tým vzhľadom na aritmetický význam číselníkov nezískame žiadne dôležité praktické rozlíšenie. Takýmto a podobným spôsobom sa Kolman pokúša odstrániť metafyzicky zavádzajúcu reč.

V diskutovanej knihe možno taktiež nájsť zaujímavý rozbor alternatívnych teórií pravdy a pokus o ich zmierenie. Podľa autorových slov ide o zmierenie korešpondenčnej, pragmatickej a koherenčnej teórie. Podstatou tohto zmiernenia je relativizácia zdôrazňovaných aspektov, čo znamená, že dané teórie možno poňať ako komplementárne, pokiaľ ich zbavíme absolutistických nárokov na platnosť. Relevanciu takto uzemnenej korešpondenčnej teórie však autor neobhajuje explicitne, požadovaný argument má byť podľa všetkého implicitne obsiahnutý v rekonštrukcii Fregeho úvah o možnosti (aj keď značne problematizovanej možnosti) empirického potvrdenia vedeckej (napr. fyzikálnej) teórie;¹ treba však povedať, že vzťah potvrdenia a pravdy tu nie je bližšie špecifikovaný, hoci sa s ohľadom na Fregeho kritiku (vulgárnej verzie?) korešpondenčnej teórie určitá špecifikácia žiada. Čo sa týka *pragmatickej teórie pravdy*, v knihe sa zväčša pod týmto označením rozumie tzv. performatívna teória, ktorá pravdivosť stotožňuje s tvrdiacou silou, na niektorých miestach má však autor na mysli klasickú neopragmatickú teóriu, podľa ktorej klasifikujeme ako pravdivé tie vedecké výstupy, ktoré sú kognitívne jednoduchšie a lepšie vyhovujú ľudským cieľom (predovšetkým v otázke „zvládnutia skutočnosti“). K uvedenému výpočtu preberaných teórií treba ešte pripojiť koherenčnú teóriu, ktorá, zdá sa, nie je ako komplementárna súčasť „celkového obrazu pravdy“ príliš problematická. Avšak v Kolmanovej knihe možno natrafiť aj na nasledujúce tvrdenie: „...axiomatizujeme-li aritmetiku, jsme přirozeně zavázáni volit axiomy tak, aby byly pravdivé. Jejich vzájemná konzistence nestačí a ve skutečnosti plyne teprve z toho, že jsou pravdivé“ (Kolman 2011, 322). Konzistentnosť má byť teda v istom zmysle podriadená pravdivosti. To je pomerne prekvapujúce konštatovanie, ktoré nepochybne podnecuje k diskusii, vyvstáva totiž otázka, v akom zmysle musia byť axiomy aritmetiky pravdivé, aby sme vôbec mohli uvažovať o ich konzistentnosti? Máme v tomto prípade pravdivosť chápať (1) ako určitú korešpondenciu, (2) ako tvrdiacu silu, alebo (3) ako pragmatickú užitočnosť? Domnievam sa, že táto otázka môže byť filozoficky zaujímavá, ak zároveň berieme ohľad na požiadavku korektnej axiomatizácie, podľa ktorej „jsme přirozeně zavázáni volit axiomy tak, aby byly pravdivé“ (Kolman 2011, 322).

Okrem hľadania kompromisu medzi teóriami pravdy a vyššie naznačenej systematickej kritiky modernej metafyziky (napr. teórie možných svetov) venuje

¹ Tieto úvahy podčiarkuje Kolman Quinovým vyjadrením, podľa ktorého sa korešpondenčný aspekt týka vzťahu právd a toho, o čom sú (Kolman 2011, 194). Nazdávam sa však, že Quinov výrok v tomto prípade (kontexte) nič nevysvetľuje.

Kolman pomerne veľa priestoru aj problémom z oblasti filozofie matematiky. Otvára tému nekonečna, objasňuje kontext a problémy Brouwerovej revolúcie, predovšetkým však ponúka transcendentálne pragmatickú artikuláciu tzv. problému kontinua a Gödelových viet o neúplnosti. Úvahy z oblasti filozofie matematiky autor rozvíja na pozadí pôvodného logicistického plánu v úsilí identifikovať podstatu daného projektu a dôvod jeho neúspechu.

Podľa Kolmana možno pôvodný logicistický projekt interpretovať ako úsilie odstrániť z aritmetiky kantovskú konštrukciu (dynamiku). Logicizmus sa pokúšal o úplné nahradenie rekurzívneho pravidla explicitnou formulou, nuž a práve to bola podľa Kolmana principiálna chyba, pretože, ako ukázal Wittgenstein, úplné nahradenie implicitných pravidiel explicitnými pravidlami nie je možné. Úsilie eliminovať rekúziu sa v tomto svetle javí zbytočné a z hľadiska matematiky nanajvýš kontraproduktívne, čo Kolman podčiarkuje tvrdením, že „rekurze je očividne nejjednoduchší spôsob, jak něco konstituovat nebo pojmenovat v aritmetice, a není jasné, jak ji obejít vynalezením větší domény, z níž by byly aritmetické pojmy vyděleny jako druh, když je tato doména opět specifikována rekurzivně“ (Kolman 2011, 385).

Na troskách klasického logicizmu stavia Kolman koncepciu *operatívnej aritmetiky*, ktorú pripisuje už Wittgensteinovi, ktorá je však rozpracovaná predovšetkým v diele P. Lorenzena. Z filozofického hľadiska sa operatívna aritmetika zakladá na konštruktivistickej báze a v zásade poskytuje „pozitívni podporu pro tvrzení syntetičnosti aritmetiky“ (Kolman 2011, 309). Pravdaže, protiklad *syntetické – analytické* v tomto prípade nie je ostrý, aj preto autor uvedené tvrdenie spresňuje, syntetickosť „prepisuje“ na neanalytickosť – matematika je neanalytická v tom zmysle, že úplná kontrola platnosti viet nemôže byť vykonaná schematicky, napr. strojom (to je filozofická artikulácia Gödelových viet o neúplnosti).

Tretí oddiel diskutovanej knihy znovu otvára už preberané témy a výklad dopĺňa predovšetkým náčrtom Brandomovho inferencializmu. Autor v tejto súvislosti zdôrazňuje transcendentálne pragmatické stanovisko: Brandom hľadá to, čo je pragmaticky nevyhnutné, t. j. nevyhnutné vo vzťahu k jazykovej praxi, pokiaľ má byť praxou porozumenia a zdôvodňovania. Z tejto pozície možno formulovať adekvátne metodologické východisko nasledovne: „vycházíme z nějakého diskurzu, v němž předem rozeznáváme nějaké věty jako (materiálně) pravdivé a nějaké úsudky jako (materiálně) platné“ (Kolman 2011, 369). Východiskom Kolmanovho pragmatizmu sú teda komplexne poňaté jazykové praktiky, čo v súradniciach konštruktivismu znamená, že neexistujú objekty ako predmety aplikácie pravidiel, ale len „aplikácie“ samé (Kolman 2011, 428). Jazykové praktiky v tomto čítaní predstavujú niečo filozoficky zvrchované, ide o pojem, ktorý má preklenúť problematický vzťah *jazyk – svet*; podľa autora komplexne poňaté jazykové praktiky hrajú „roli sveta, smyslové zkušenosti, případně intuice“ (Kol-

man 2011, 428). Naznačené prekonanie dualizmu má byť podstatným výsledkom Kolmanových skúmaní, hoci v tomto prípade sa autor, zdá sa, nevyhol nejasným a špekulatívnym formuláciám. Pomerne veľké interpretačné ťažkosti môže mať čitateľ napríklad s tvrdením, podľa ktorého existujú iba „aplikácie“ samé; podľa autora majú dané aplikácie (ako nevyhnutná armatúra jazykových praktík) hrať rolu sveta, zmyslovej skúsenosti či intuície – toto konštatovanie však do veci príliš svetla nevnáša. Prirodzene, uvedené poznámky ma možno len usvedčujú z nedostatku predstavivosti a z neschopnosti doceniť hegelovský typ syntézy.

V každom prípade v knihe *Idea, číslo, pravidlo* sa autor od Fregeho úvah postupne prepracúva k analytickému pragmatizmu R. Brandoma, pričom filozoficky relevantný posun artikuluje ako systematickú deontologizáciu významu. Treba povedať, že v prvej časti knihy sa autor okrem spomínaného venuje aj dôkladnej exegéze Fregeho spisov, aby rozptýlil rozšírené filozofické predsudky o Fregeho platonizme. Výsledkom tohto úsilia bola akási demetafyzikácia Fregeho filozofie – filozofie, ktorú možno adekvátne klasifikovať ako *sémantický platonizmus*. (Podstatou je to, že Fregeho tretia ríša mala byť síce ríšou objektívneho, ale objektívne neznamená „zapísané na nebeských doskách“, ale predovšetkým *garantované rozumom*.) V svetle Brandomovej koncepcie už však Fregeho platonizmus nie je *sémantický*, lež *negatívny*, pričom prívlastok negatívny iba zdôrazňuje, že Fregeho manéver postulovania tretej ríše vychádza z úsilia vymedziť sa voči subjektivismu. Podobne dochádza k istému názorovému posunu, keď predtým vehementne obhajovaný Fregeho pragmatizmus Kolman v závere knihy zredukuje na tvrdenie, podľa ktorého Frege príležitostne zdôrazňoval preskriptívny a relatívny charakter logiky, „aby pak skončil u nejkonvenčnejšieho, čiste deskriptívneho určenia logiky jako vědy o nejobecnějších zákonech pravdivosti“ (Kolman 2011, 394). Uvedené poznámky, samozrejme, nie sú príliš dôležité, jednako sú však zaujímavé ako určitý príspevok k filozofickým sporom o adekvátne klasifikačné zatriedenie. Zaujímavé je taktiež to, že v Kolmanovej interpretácii dokonca ani Platón nie je skutočný platonik (Kolman 2011, 223, 407). Žiada sa teda akási filozofická inventúra a nová klasifikácia, podľa ktorej „Platón, Kant či Hegel metafyzici nejsou, Russell a Tichý jsou“ (Kolman 2011, 81).

Ako už bolo povedané, pôdorys filozofickej koncepcie obsiahnutej v knihe *Idea, číslo, pravidlo* je v zásade kantovský. Treba však upozorniť na jeden dôležitý koncepčný posun smerom k neredukovateľnému pluralizmu: Podľa Kolmana tak Frege ako aj Lorenzen a Brandom chybujú v tom, že hľadajú akúsi superlogiku, ktorá má byť v základe možnosti súčasnej plurality logických a matematických systémov. Kolman tvrdí, že žiadna superlogika skrátka neexistuje, t. j. neexistujú žiadne základné, nerevidovateľné pravidlá rozumu; píše: „To, čo považujeme za ‚rozumné‘, (...) odvisí od konkrétnej historickej situácie, nemôžeme teda predem uviesť žiadna schematická pravidla či kritéria“ (Kolman 2011, 338).

Blížiac sa k záveru považujem za potrebné upozorniť čitateľa na fakt, že tento článok, pokiaľ má odpovedať na jednoduchú otázku „O čom je kniha *Idea, číslo, pravidlo?*“, rozhodne nebude vyčerpávajúci. Mojm cieľom je predovšetkým vzbudiť čitateľský záujem poukázaním na niekoľko podnetných úvah a zaujímavých záverov, ktoré možno v diskutovanej práci nájsť. Ako som už zdôraznil, autor nielen hľadá, ale aj nachádza spôsoby dešifrovania, prípadne odstraňovania metafyzických tvrdení. Samozrejme, v tomto prípade je jasné, že sám autor by sa mal metafyzických výrokov vystríhať. Pre Kolmana to okrem iného znamená vyhýbať sa filozofickým absolutizmom, ako to bolo naznačené v kontexte úvah o povahe pravdy. Autor v súlade s uvedenou požiadavkou píše: „pro mě ‚abstraktní‘, ‚fiktivní‘, ‚konkrétní‘ apod. nejsou obecně srozumitelné, absolutní pojmy, ale jen relativní rozlišení“ (Kolman 2011, 87).

Domnievam sa, že stratégiu demetafyzikácie v práve uvažovanom zmysle nájdeme načrtnutú už vo Wittgensteinovej *Modrej knihe*, kde je problém metafyzickej reči diagnostikovaný ako kategorické konštatovanie vopred vylučujúce možnosť kladenia antitézy (Wittgenstein 1969, 46). Je známe, kam Wittgensteinova jeho anti-metafyzická dôslednosť dovedla, avšak mohol sa vôbec tento autor dopracovať k niečomu inému než k filozofickej mozaike terapeutických poznámok? Na túto otázku, zdá sa, Kolman odpovedá kladne, veď napriek tomu, že prijíma *Wittgensteinov program*, on sám formuluje viac než kusé filozofické poznámky – predkladá v istom zmysle pozitívnu, transcendentálne pragmatickú doktrínu. Otázne však je to, či sa táto doktrína skutočne vyhýba absolutizmom typu *Všetky predmety sú v podstate abstraktné*. Táto poznámka vychádza z toho, že označenie ľubovoľného predmetu má byť podľa teórie možné až potom, ako sa tento predmet konštituuje na základe tzv. apriórnych predpisov ako *logický predmet reči* (Kolman 2011, 155). Isteže, uvedený postreh v určitom zmysle zavadza, ignoruje totiž existenciu *predmetov zmyslovej skúsenosti*, ktoré majú empirickú povahu (Kolman 2011, 156); práve predmety zmyslovej skúsenosti by sme v opozícii k abstraktným predmetom mohli pokladať za predmety, ktoré abstraktné nie sú. Lenže podľa uvažovanej konštruktivistickej doktríny neexistuje vopred daná riša predmetov, a teda všetky predmety (vrátane tých, ktoré obyčajne nepokladáme za abstraktné) majú v istom zmysle „vznikať“ až na základe logickej abstrakcie: „I empirické předměty, získané skrze ekvivalence určitých jevových reprezentací (shluky různých časoprostorových výskytů), jsou tedy v tomto smyslu abstraktní“ (Kolman 2011, 241). Opustiť túto formuláciu znamená vzdať sa analýzy cez fregeovské významy, na druhej strane sa však zdá, že neopustiť ju znamená zanechať *Wittgensteinov program*.

Na záver možno vysloviť konštatovanie, že Kolmanova kniha ponúka množstvo inšpiratívnych filozofických podnetov a niekoľko zásadných argumentov v prospech ideí známych pod hlavičkou transcendentálnej filozofie, konštrukti-

vizmu, štrukturalizmu či analytického pragmatizmu. Otázne je, akým spôsobom sa autor vyrovná s pascou tretej dogmy empirizmu a ako vysvetlí vlastné kategorické odmietnutie postmodernistického hesla *Všetko je text* (Kolman 2011, 384), ak je zároveň presvedčený, že „neexistuje svet mimo jeho popis“ (Kolman 2011, 90).

Marek Mikušiak

marek.mikusiak@gmail.com

Literatúra

WITTGENSTEIN, L. (1969): *The Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell Publishers.

Erráta

Tomáš Hříbek, autor článku „Thoughtful Brutes“ (*Organon F*, vol. XIX (2012), suppl. issue no. 2) by rád doplnil, že práce na jeho studii byla podpořena grantem GAČR P401/12/0833.

The Israel Philosophy Association 16th Annual Conference
(February 18, 2013, Bar-Ilan University, Bet Harav Jakobovits
for the Study of Philosophy, Ethics, and Jewish Thought)

In February 18, 2013 The Israel Philosophy Association organized its 16th Annual Conference reflecting the variety of philosophical topics. This year the conference took place at the Bar Ilan University in Israel (a campus located about 8 miles from Tel Aviv) and, as usual, hosted domestic as well as international speakers.

The conference commenced with a keynote lecture given by Professor David Heyd (The Hebrew University) entitled “Between Representation and Impression: Rousseau on Theatre and Politics” (in Hebrew). After that, the active and passive participants of the conference split up into four sessions, each of which had its own sub-sessions. The topics thorough the sub-sessions varied and included secular theology, political philosophy, philosophy of 19th and 20th century, reasons and intentions, philosophy of mind, European philosophy, philosophy of science, metaphysics, ethics, philosophy of language, logic or Greek philosophy.

The philosophy of mind session started with Jens Harbecke (Witten/Herdecke University) and his paper “What is the Relation Between the Regularity Theory of Mechanistic Constitution and the Gillett’s Dimensioned Realization?”. In it, Harbecke discussed mechanistic approach to neurobiological explanation in terms of the so-called mechanistic constitution. He presented his own approach to the constitution as a second-order relation being expressible by a particular kind of conditional called a constitutive minimal theory. Assaf Weksler (The Open University of Israel) in his “Modal Intentionalism” discussed an idea according to which the phenomenal character of a mental state is determined by its content plus its psychological mode. His proposal – dispositional intentionalism – suggested that a given mental state is determined by its content, its psychological mode and its dispositions to react to other experiences. The session concluded with Malte Dahlgrün (Humbolt-Universität zu Berlin) and his “Multimodularity in Evolutionary Psychology: Rebutting Samuels’ Challenge”. Dahlgrün presented a multimodularity claim according to which the human mind contains a far greater number of “innate” domain-specific, information-processing adaptations than has been standardly assumed. As he concluded

Samuels begs a question against evolutionary psychology when he frames the debate on innate adaptations in terms of a false dichotomy.

Reasons and Intentions sub-session as a part of the second session started with Dalia Drai's (Ben-Gurion University) "Reasons Have No Weight". In the paper she assumed that a reason does not function in the same normative way in every context and from the determination thesis – a thesis claiming that the evaluative judgment is determined by the weight of the reasons for and against that judgment – she concluded that the determination thesis fails if reasons and their weights are construed as context-independent. Yonathan Shemmer (Sheffield University) in his "Future Reasons" claimed that assuming that the debate about the meaning of the term subjectivism between Sobel and Parfit is terminological, the former is right. Although, according to Shemmer, future looking subjectivism should be rejected subjectivists have an alternative way of dealing with reasons as to avoid future agony. In his "Practical Knowledge" David Horst (The Hebrew University) argued for the claim that in acting intentionally the agent must have practical knowledge of what she is doing as it is, for Horst, necessary in order to understand intentional action.

The third section included, among others, Melis Erdur (NYU) and her "A Moral Argument Against Moral Realism" and Christos Kyriacou's (University of Cyprus) "Pro Normative Properties as Disjunctive Properties". In the latter, Kyriacou tried to address the semantic, epistemological and ontological challenges to normative realism. In the former, Erdur made a claim that moral realism is problematic not only from a metaphysical and epistemological point of view, but also from a moral perspective itself. Both papers were followed by philosophically appealing comments by David Enoch (The Hebrew University). In them, Enoch provided overviews of the papers, pointed out their interconnections and critically evaluated some issues discussed in them.

Finally, one sub-session of the forth session – *Logic and Philosophy of Language* – began with Michal Gleitman's (Emory University) "Autistic Chairs and Davidsonian Interpreters: A New Perspective". Her paper provided a new approach to the debate about Davidson and his theory of meaning. In particular, she argued that the empirical evidence about autistics turns out to support Davidson's theory. Martin Vacek (Slovak Academy of Sciences) in his "Impossible worlds' Paradise on the Cheap?" challenged the attempts to construct *ersatz* impossible worlds out of concrete possibilia, and proposed to interpret impossible phenomena by means of concrete impossible worlds. The last paper of the session called "Can Operator Argument Support Relativism?" by Dan Zeman (Institute Jean Nicod) considered an argumentative strategy in which the operator argument – an argument for the introduction of parameters in the circumstances of evaluation – cannot support relativism.

Of course, the conference contained much more papers on even more philosophical topics. Since the sub-sessions of the particular sessions overlapped with each others, it was not possible to report all of them. However, for those interested in the rest of the papers, the organizers made all the abstracts available at the conference website <http://opalglobal.openu.ac.il/course/view.php?id=66>. In sum, the organizers of The Israel Philosophy Association 16th Annual Conference did a great job and we are looking forward to meet next year.

Martin Vacek

martinvacekphilosophy@gmail.com

Pro-Fil je elektronický časopis, který publikuje příspěvky z oblasti filosofie. Čtenáři zde naleznou texty, stati, rozhovory, recenze, anotace, upozornění a zprávy. Časopis zveřejňuje odborné studie i příspěvky vhodné pro výuku filosofie.

Pro-Fil, Vol. 13 (2012), No. 2

Z obsahu

Jesús Padilla Gálvez: Euklidovský prostor a zorný prostor jako estetický problém

Iva Svačinová: Epistemologické výzvy platonismu a Gödelovo pojetí matematické intuice

Jan Votava: Parapsychologie a pojem replikace

Monika Bečvářová: „Nature’s Bastards“ z Royal Society: Obhajoba přírodní filosofie v díle Margaret Cavendishové (1623-1673)

Miloš Kratochvíl: K hermeneutice vědeckých teorií cestou Héléne Metzgerové

František Škvrnda: Čo iné je Platónov Sókratés, než len Platón vpredu, Platón vzadu a v strede Chiméra?

Marek Hrubec: Idea otroctví v dějinách evropského a severoamerického myšlení

Lukáš Likavčan: Význam kontextu

<http://profil.muni.cz>

**Institute of Philosophy of the Slovak Academy
of Sciences in Bratislava**

is pleased to announce **call for papers** for the conference

**MODAL METAPHYSICS:
Issues on the (Im)Possible**

held in

September 19-20, 2013

Keynote speakers:

John Divers (University of Leeds)

Francesco Berto (University of Aberdeen)

We invite submissions for a **30 minute presentation** followed by a **20 minute discussion**. Topics of interest might include (but are not limited to):

the nature of possible and impossible worlds
logic of possible and impossible worlds
how possibilia and impossibilia represent?
can we do without them?

A detailed abstract of approximately **500 words** should be prepared for blind review and include a cover page with the full name, title, institution and contact information. Files can be submitted in pdf or doc(x) and should be sent to **modalmetaphysics@gmail.com**

Deadline for submissions: **May 15, 2013**

Notification of acceptance: **June 15, 2013**

The authors selected for the conference will be invited to contribute to a special issue of the journal of analytic philosophy *Organon F*. If you wish to submit an abstract, or would like any further details, please, email us to the above address or visit the conference website: <http://modalmetaphysicsociety.webnode.sk/>

Program committee: Eugen Andreanský, Jiří Raclavský, Igor Sedlár

Organizing committee: Lukáš Bielik, Martin Vacek, Marián Zouhar